

अहिंसा धर्म गीता.

याज्ञिक

नानु शर्मा ज्योती.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૌપીરાશિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૪૨૦૮- વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ રૂ. દિશા ધર્મ ગાથા

વિષય ૫૪૪૪: પર

ॐ

અહિંસા ધર્મ ગીતા.

હિંસા, માંસ,
બક્ષ. મધપાન.

અવરક્ષા

વ્યભિચાર, વૃથા સ્ત્રિ
(પુરુષ) સંગનો નિષેધ.

॥મા હિંસ્યાત્સર્વભૂતાનિ॥ ઉપનિ.

“અહિંસા સત્યમસ્તેયં શોચભિન્દ્રિયનિગ્રહઃ ॥

एतं सामासिकं धर्मं चातुर्वर्ण्येऽब्रविन्मनुः” ॥૧।

અર્થ—અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, શૌચ, ઈન્દ્રિયનો નિગ્રહ
આ ચારે વર્ણનો સંક્ષિપ્ત ધર્મ છે.

રચી તથા છપાવી પ્રસીદ્ધ કરનાર.

યાજ્ઞિક-નાનુશર્મા બેરારી

ઊર્ફે મનમુખરામ ફકીરભાઈ—માંડવી.

—❀❀❀—

આવૃત્તિ પેહેલી—તકયો ૨૦૦૦.

—❀❀❀—

સંવત ૧૯૬૮

ઈ સને ૧૯૧૨.

કિંમત રૂા ૧-૦-૦ (એક).

“ ગ્રંથોત્પત્તિ ”

॥ અજ્ઞાન ઘોર તમસઃ ॥ સત્યોનાશાર્ય સાનુશઃ ॥

॥ અહિંસાધર્મગિતાડઠ્ઠઃ ॥ પ્રકાશોડયં સમુદ્ઘનઃ ॥ ૧ ॥

હાલરે.

જન ઘોર તમ અજ્ઞાનનો, સત્વર કરવા નાશ,

અહિંસા ધર્મ ગિતાશ્રી, પ્રગટે સૂર્ય પ્રકાશ ॥ ૧ ॥

“ અહિંસા ધર્મ ” મહે વર્ણુઓ, વર્ણુનુકૂળ આચાર,
વ્યાખ્યાન કર્યું ક્ષત્રિ કિને, સર્વ ધર્મ અનુસાર ॥ ૧ ॥
વેદ, શ્રુતિ, સ્મૃતિઓ થકા, કર્યો મહે સત્ત્વ પ્રકાશ,
અન્ય, ધર્મ, મન વિચારનો, અનાવિષો આમાશ ॥ ૨ ॥
સર્વ શ્રાવક જન પ્રિય અની, મહા વાક્ય કહેવાય ॥
પરોપકાર સૌ મહે, કલ્યું, જેથી જીવ કિન થાય ॥ ૩ ॥
વિદ્વાન સકળ સમૂહનો, સર્વ દાસઅનુ દાસ
નાનુશર્મા કહે વિભૂ, ત્રોડો આ ભવ પાશ ॥ ૪ ॥

.....

સ્વચ્છ પ્રતીક્ષ કરનાર યાજ્ઞીક નાનુશર્મા ઉર્ફે મનસુખરામ દક્ષીરભાઈએ
સર્વ હિત સ્વાધીન રાખ્યાં છે,

1000 1100 1200 1300 1400 1500 1600 1700 1800 1900 2000 2100 2200 2300 2400 2500 2600 2700 2800 2900 3000 3100 3200 3300 3400 3500 3600 3700 3800 3900 4000 4100 4200 4300 4400 4500 4600 4700 4800 4900 5000 5100 5200 5300 5400 5500 5600 5700 5800 5900 6000 6100 6200 6300 6400 6500 6600 6700 6800 6900 7000 7100 7200 7300 7400 7500 7600 7700 7800 7900 8000 8100 8200 8300 8400 8500 8600 8700 8800 8900 9000 9100 9200 9300 9400 9500 9600 9700 9800 9900 10000

સુરત સોનીફળીયા રોડ પર આવેલા ધી " દેશી મિત્ર " એનજન
પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં મગનલાલ કીકાલાઈએ છાપી.

પસ્તાવના

સર્વ મનુષ્યોને આ લોક અને પરલોકનું સુખ સંપાદન કરવાનું મુળ ધર્મ છે; અને તેનો અતિ વિસ્તાર હોવાથી મનુષ્યે સામાન્ય સર્વ મનુષ્યનો ધર્મ આ પ્રમાણે કહ્યો છે.

“ અહિંસાસત્યમસ્તેયં શૌચમિન્દ્રિયનિગ્રહઃ ॥

एतं सामासिकं धर्मं चातुर्वर्ण्यऽब्रवीन् मनुः ॥ १. ॥ ”

અર્થ—અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, શૌચ, ઇન્દ્રિયનો નિગ્રહ આ ચારે વર્ણનો સંક્ષિપ્ત (ટુંકામાં ટુંકો) ધર્મ છે. તેમાંનો મુખ્ય જે “ અહિંસા ” અહિંસા નામનો ધર્મ હું સંક્ષિપ્તમાં શ્રુતિ, સ્મૃતિ વિગેરે આધારે તથા વર્ણાશ્રમ ધર્માનુકુળ અને અન્ય દુનિયામાંના ચાલતા માહાત્મ્ય ધર્મોના પ્રમાણોથી તથા મનોવિચાર કલ્પનાઓથી દિક્દર્શન માત્ર “ અહિંસા ધર્મ ગીતા ” “ અર્થ—અહિંસા ધર્મ એટલે હિંસા રહિત ધર્મ=ગીતા એટલે પુનઃ પુનઃ તેનું તે સમજવું અથવા—ગાન કરવું અર્થાત—અહિંસા ધર્મનું ગાન કરવું તે) ” નામે વ્યાખ્યાન કરે છું.

અને તેમાં હિંસા તથા—તેના સાલ્પભૂત થતા, માંસભક્ષ, મધપાન, વ્યભિચાર, તથા—વૃથાસંગ, (એટલે સ્ત્રીને પુરુષનો અને પુરુષને સ્ત્રીનો) ઉપર કહેલાં સર્વ પ્રમાણોથી ધર્માનુકુળ થઈ પડે એવી રીતે, તથા—એ ધર્મમાં આવતા અંતરાયોના નિરાકરણ—સહિત, અને ધર્મ અર્થ, કામના અને મોક્ષપ્રાપ્ત થાય એવી રીતે ધણાંક સિદ્ધાંતોથી શંકા સમાધાન

વા-પ્રશ્નાત્તર (એટલે-સવાલ-જવાબ) થી તેનો નિષેધતાદર્શ કરે છું. જે વાંચવાથી સર્વ જનોને ખાત્રી થશે.

તેમાં શંકા વા પ્રશ્નમાં હિંસા, માંસાહાર, મધપાન, વ્યભિચાર, વૃથાસંગ કરવાના પ્રમાણો, ત્યા-મનોવૃત્તિઓ છે.

અને સમાધાન વા-ઉત્તરમાં એ સર્વ ખાત્રીથી નિષેધના સર્વ પ્રમાણો ત્યા મનોવૃત્તિઓને રોકવાના હેતુ કહ્યા છે. ત્યા તેનાથી શું શું ફળો થાય છે, તે પણ વર્ણવ્યા છે. જે સંપૂર્ણ વાંચી પુનઃ પુનઃ મનન કરવાથી સર્વ સમજશે.

આ વિષય મહાન ગહનને શાસ્ત્રિય (શાસ્ત્રોનો) વિષય છે. માટે સાધારણ વિચારે વાંચી સમજવો કઠીણ પડે નહિ. તેવી સુચનાઓ નીચે દર્શાવું છું.

૧ ગુજરાતી જ્ઞાનવાળા માણસે ગુજરાતીમાં લખેલું સમગ્ર વાંચવું પરંતુ કૌંસના શબ્દો વાંચવા નહીં કારણકે વાક્યરચના બરોબર સમજાશે નહીં. વળી અર્થમાં સમજ ન પડે તો કૌંસો જોવાથી તેનો હેતુ સમજાશે.

૨ સંસ્કૃત ગુજરાતી વાંચનારે સંસ્કૃત શ્લોકો ત્યા ગુજરાતી અર્થ વાંચવા પરંતુ આધારો વિગેરે જોવા હોય તો અંકો વીગેરે જોવું. નહિ તો તે વાંચવા નહીં નહીતો વિચીત્ર ભાસ થશે.

૩ આમાં લખેલી સર્વ ભાષા જાણી શકે એવા સદ્ગૃહસ્થ વિદ્વાન મંડળને કશું કહેવાનું નથી.

કેવળ આના સવાલ વાંચવાથી (એટલે શંકા પ્રશ્ન વાંચવાથી) ઉદ્ધટો ભાસ થાય માટે તેની સાથે અવશ્ય જવાબ (સમાધાન વા ઉત્તર) વાંચવાનું.

સાધારણ વિચારના માણસે છેલ્લે લખેલા વાક્યનો તાત્પર્ય એટલે સારાંશ સમજવો.

સર્વ ધર્માચાર્યોને તથા સર્વ ધર્મના વિદ્વાન મંડળોને મારી નાશ તથા વિનય યુક્ત મનથી વિનંતી કે, આમાં કંઈ પણ ભુલ લેખક વિગેરેની થઈ હોય તો, અને કોઈ ધર્મોની મેં નિંદા કીધી નથીજ, તેમ કોઈને ધિકાર્યા નથી. પરંતુ સર્વ પ્રમાણ સહિત લખ્યું છે. છતાં જો કંઈ દોષ લાગે તો રંક સેવકને માફી આપશો. અને સાર માત્ર ગ્રહણ કરી અસારનો ત્યાગ કરશો.

નિશંકાય મારું આ બોધ રૂપ લખાણુ વિનય સાથે છે. છતાં કોઈ વાદ કરશે તો હું મિથ્યા આડમ્બર કરવા ધારતો નથી.

કોઈ વિદ્વાન પુરુષ વધારે દાખલા પડતી વાતો કહેશે તેને ખીછ આવૃત્તિમાં યોગ્ય લાગશે તો દાખલ કરીશું.

સદ્ગુણ વ્યાખ્યાન વા ગ્રંથ વા અહિંસા ધર્મ ગીતા વા શુભરક્ષા નામનો આ ગ્રંથ કોઈએ અમારી પરવાનગી સિવાય છપાવવો નહી.

યાજ્ઞિક નાનુશર્મા જોશી ઉદ્દે મનસુખરામ ફકીરભાઈ.

રહેવાસી સુરત વ્યાખ્યાનસ્થાન. (સુર્યપૂર)

શુદ્ધી વાક્ય.

પૃષ્ઠ પાંચમે દશમી લીટીમાં “અને તેનો સર્વોપરી પ્રવૃત્તિ માયા અગર મોહ માંયા નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો.” ત્યાં “અને તે પ્રવૃત્તિ પ્રવર્તક સર્વ રાજ્યઓ છે.” લેવું તથા “સ્વાત્મ નામનો રાજા” વ્યાં હોય ત્યાં નિવૃત્ત સ્વાત્મ રાજા લેવો. તથા પૃષ્ઠ ૬ લીં ૧ “ પ્રવૃત્તિ માયા અગર મોહ માયા” ત્યાં “નિવૃત્ત સ્વાત્મા” લેવો.

अहिंसा धर्म गीता.

ॐ तत्सत् परमात्मनेनमः ॥ ॐ नमः शिवाय ॥ ॐ श्री
अंबिकायै नमः ॐ विष्णवे नमः ॥ अथ नानुशर्मा विरचित

“अहिंसा धर्म गीता” प्रारंभः ॥

मा हिंस्यात्सर्वाभूतानि इति ॥ उपनिषद् वाक्यं.

॥ अहिंसा परमो धर्मः ॥

‘ ७५ रक्षा ’

॥ अनुष्टुप् वृत्तम् ॥ श्लोकः ॥

॥ धाता कर्ता नमामीशं ॥ नानुशर्माऽणुकिंकरः ॥

॥ अहिंसा परमो धर्मः ॥ व्याख्यानं क्रियते शुभम् ॥

अर्थ—आ सर्व भूमंडलादिने धारण करनार, ते सर्वने स-
र्जनार (अर्थात् रचनार) अर्वां जे परमेश्वर तेने जे हुं आणुकिंकर
(वा दासानु दास) नानुशर्मा नमस्कार करूं छुं अने अहिंसा शुभ अथ
धर्मनुं व्याख्यान करूं छुं.

हवे अहिंसा धर्म न पाणवाथी अर्थात् हिंसा करवाथी मांस
भक्ष, मद्यपान, वृथा स्त्री संग, व्यभिचार पशु थाय छे; जेने निषेध
हुनियाभां मनाता धर्म वचनोथी तथा कल्पना अने सहायरक्षुथी तथा
वेद, श्रुति, स्मृत, युक्ति, तर्क, न्याय विगरे प्रभाषोथी वृथाश्रमांतुं
इण यथा योअ व्याख्यानभां तादर्थ करूं छुं.

આમાં કોઇને એવી શંકા થાય કે, અહિંસા ધર્મ તેમાં આ સર્વ શું ? અર્થાત્ માંસ ભક્ષ, મધપાન, વૃથા સ્ત્રી સંગ, વ્યભિચારનો નિષેધ કહેવાનું પ્રયોજન (કારણ) શું ?

તેના નિરાકરણમાં કહેવાનું કે, આ ચાર બાબતો (એટલે હિંસા, માંસ ભક્ષ મધપાન, વૃથા સ્ત્રીસંગ, વ્યભિચાર એ ચાર પરસ્પર એકથી બીજી એમ ઉત્પન્ન થાય છે અર્થાત્ એક કરવાથી ચારે બાબતો બને છે, માટે હું કહું છું.

અને તે સમજવાને એક દાખલો:—આ સંસારરૂપી પૃથ્વીપર અનેક જીવ ધારી ધણું નયો (વા-ખંડિયા રાજ્યો) છે. અને તેમાં જીવરાજ નામના ખંડિયા રાજ્યો તેનું રાજ્ય ચલાવે છે. અને તેના સર્વોપરિ પ્રવૃત્તિ માયા અગર મોહમાયા નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. હવે સર્વ તે રાજ્યોના રાજ્યના મધ્યમાં એક કાયા નામનું નય હવુ. તેમાં સ્વાત્મ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. ઉપર કહેલાં સર્વ ખંડિયા રાજ્યો અને કાયા નામનું નય બેઉની વચ્ચે અને કાયા નયની કરતો પ્રવૃત્તિ માયા નામનો કોટ હતો. તેને કામ (૧) ક્રોધ (૨) મોહ (૩) મદ (૪) નામના ચાર દરવાજાઓ હતા. તે સ્વાત્મ નામના રાજાનું રાજ્યાસન રમણીક અને અખંડ સુખ રૂપ પુનરાવૃત્તિ રહિત અર્થાત્ જન્મ મરણ રહિત જાણી સર્વ જીવરાજ નામના રાજ્યો તે સ્થાનની પ્રાપ્તિ માટે ઇચ્છા રાખતાં હતા. પરંતુ તેમાં એવું હતું કે, નિવૃત્તિ માર્ગે પ્રવર્તે તેનાથીજ તે નયમાં પ્રવેશ થાય; અને તેજ એ સિંહાસનપર વા-રાજ્યાસનપર બેસે, અને રાજ્ય ચલાવે. પણ જો પ્રવૃત્તિ જરા હોય તો ત્યાં જવાયજ નહીં તો રાજ્યાસનપર બેસાય શાનું ? અર્થાત્ બેસાય નહીં.

એવું અગ્નિમયી જાણી સર્વોપરિ રાજા જે પ્રવૃત્તિ માયા અગર-
મોહમાયા તે એમ વિચારવા લાગ્યો કે, જે મારાં ખંડીયા રાજાએ
મારે તાબેથી જતા રહેશે, તો મારું રાજ્ય ક્ષીણ પામશે. એમ ધારી
પોતાનું રાજ્ય બતાવવાનાં હેતુથી તેણે સ્વાત્મ રાજાના રાજ્યના
નમ્રતા ચારે દરવાજે પેસતા એવી તદ્દખીર કરી કે કોઇને પ્રવૃત્તિ
થમા વિના રહેજ નહીં.

તેમાંની પહેલી—કામ (૧) નામને દરવાજે એક રંભા (સ્ત્રી)
મુકી અને તે રસ્તે જે જાય તેને ચોટી પેહેરો મુકી હુકમ કર્યો કે,
જે રંભા (સ્ત્રી) સાથે બોગ કરે તેનેજ જવા દેવો નહીં તો અટકાવવો.

તેમાંની બીજી—ક્રોધ (૨) નામને દરવાજે એક પશુ અર્થાત્
બોફડો અને અસિ એટલે તરવાર મુકી એવો હુકમ કર્યો કે, જે
આ મારે, તેને જવા દેવો. (એટલે હિંસા કરનાર ને જવા દેવો.)

તેમાંની ત્રીજી—મોહ (૩) નામને દરવાજે માંસ મુક્યું ને
હુકમ કર્યો માંસ ખાય, તો જવા દો.

તેમાંની ચોથી—મદ (૪) નામને દરવાજે મદ અર્થાત્
દારના શિશા મુક્યા હતા ને હુકમ કર્યો હતો કે દાર પીયો તો જવ.

હવે જે જીવરાજ નામના ખંડીયા રાજાએને ઇચ્છા થવાથી
ગયલ તે સર્વ નિષ્ફળ થઇ ફસાયા ને પાછા શરીને વિલે મોઢે પોતાને
સ્થાનકે બેઠા. એવી રીતે ધણાકને થવાથી, એક વિચારવંત જીવરાજ
વિચાર કરવા લાગ્યો અને સર્વને પૂછવા લાગ્યો. એવા ચાર જણાએને
પૂછ્યું. તેનો જવાબ.

પેહેલો એક કહે મેં વિચાર્યું કે હું કયે દરવાજે જાવું, તો નહિ
ફસાઉ એમ ધારી રંભા (સ્ત્રી) બોગવું તેમાં કંઈ પ્રવૃત્તિ થશે નહીં.

એમ ધારી તે દરવાજો ગયો. ને કહ્યું તું મારી સાથે ભોગ કર ? એ સાંભળી રંબા તૈયાર થઈ અને અલંકાર પેહેરતાં કહ્યું, આપ ભોગ કરવાની ઇચ્છા રાખો છો, તો જરા મદપાન કરો તો બંધેજ થશે ને લેહેજત સારી આવશે. એમ સમજાવી મદપાન કરાવ્યું ત્યારે તેને ભુખ લાગી અગર મદપાન કર્યા પછી કંઈપણ પદાર્થ ખાવો નોંધએજ એ કારણથી, અગર મદ ધણું જલદ હોય છે. માટે પ્રથમ ગર્ભાંથી ભુખ લાગી. પરંતુ ઘણા ખરા મદપાની લોકને કંઈ પણ ખાવાનો વહીવટ હોય છે, તે પ્રમાણે માગ્યુ ત્યારે રંબાએ કહ્યું મારી પાસે આ માંસ સિવાય કશું નથી; એમ કહી માંસનો બનાવેલો પદાર્થ આપ્યો તે તેણે ખાધા પછી ભોગ કર્યો. અને તે ભોગ કરવાથી ગર્ભાંને લીધે ઇંદ્રિની શિથળતા થઈ ત્યારે પુનઃ મદ લેવા રંબાએ કહ્યું તે લીધું ત્યારે રૂઝિથી ભુખ લાગી, ત્યારે અર્થાત વહીવટ પ્રમાણે ખાવા માંગ્યું, ત્યારે રંબા બોલી મારી પાસે જે હતું તે થઈ રહ્યું હાલ આ પશુને પેલી ખુટિપર તરવાર છે, તે લો અને એ પશુનો વધ કરો. એટલે મારો તો તૂમ થવાય. ત્યારે તેણે રંબાને કહ્યું તું કર, તો, તે કહે હું સ્ત્રી જાતિ મારી હીમત ચાલતી નથી માટે તમે કરો. એમ સાંભળી સ્ત્રીમાં મોહિત થયેલાએ તેમ હત્યા કરીને પુનઃ પાક કર્યોને માંસ ખાધું. એવી રીતે કામ દરવાજાએ જનારાંએ કહ્યું.

૨ કોઈ દરજ્જાવાળો કહે, મેં જતાની સાથે હત્યા કરી (એટલે તરવારથી પશુનો વધ કર્યો) પછી મેં વિચાર્યું, મેં માર્યો પણ મારા ઉપયોગમાં લઉં તો સાર; એમ જાણી મોહ મામી માંસ ભક્ષણ કર્યું. જડ પદાર્થ વા બારી ખોરક પચશે નહીં તેમ વિચારી મદપાન કર્યું.

જેથી બાન ભુલ્યો તેથી રંભાવાળે દરવાજે જઈ તે રંભા સાથે સંભોગ કર્યો.

૩ મોહ દરવાજાવાળો કહે, માંસ ખાવો તેમાં શુ, એમ વિચારી મોહ પામી માંસ ભક્ષ કર્યો. પછી ભારે બોળે પેટમાં પડવાથી, તે પચે નહીં એમ ધારી મધપાન કર્યું. જે ગર્ભિથી ઈદ્રિવેગ થવાથી રંભા પાસે જઈ તેની સાથે સંભોગ કર્યો. પછી પુનઃ ભુખ લાગી ત્યારે રંભાએ કહ્યું. મારે ત્યાં કંઈ ખાવાનું નથી. પણ આ પશુ એટલે બોકડો અને અસિ એટલે તરવાર છે. તેનેથી આપ વધ કરો તો આપણે મનને ભક્ષ કરીએ કારણકે મને પણ ક્ષધા ઘણી લાગી છે; અને હવે શું ખાઈએ ? એ સાંભળી તેમ કર્યું.

૪ ચોથા મધ દરવાજાવાળાએ કહ્યું હું જાણુ મધમાં સેજ લેહે-જત આવશે એમાં શું ? એમ જાણી મેં મધપાન કર્યું. આ દારૂ ઘણો કેશી હતો તેની સાથે ખાવાનું જોઈએ એમ ધારી પશુવાળે દરવાજે ખાવાનું બોળવા ગયો. ત્યાં પશુ વધ કરી માંસ ખાધું. અને રંભાને દરવાજે કામ વૃત્તિ થવાથી ગયો, અને રંભા સાથે સંભોગ કર્યો.

આમ સર્વ જાણી વિચારવંત ખંડીયા રાજા જીવરાજે પુછી પુછીને વિચાર કર્યો કે, આ દારૂ સર્વે પ્રવૃત્તિરૂપ માયા નામનો ફરતો કોટ અને તેના દરવાજાને છોડી દઈ ઉપર આકાશ માર્ગે ગમન કરે તોજ એ આસન પ્રાપ્ત થાય એમ ધારી તેને હિંસા, માંસ ભક્ષ, મધપાન, વ્યભિચાર, વૃથા સ્ત્રી સંગ, રૂપ દરવાજાનો ત્યાગ કરી ત્યા-પ્રવૃત્તિ રૂપ માયા નામના કોટને આલંગ્યો. ત્યારે નિવૃત્તિ પામ્યો અને સ્વાત્મ નામના રાજાના રાજ્યાસનપર બેઠો. અર્થાત્ હિંસા,

માંસબક્ષ, મધપાન, વ્યભિચાર, વૃથા સ્ત્રીસંગ છોડ્યાંથી આત્મ જ્ઞાન થશે (ત્યારે બ્રહ્મનિષ્ઠ) અને પુનઃ પનઃ જન્મ મર્ણુના દુઃખથી છુટવાને પાત્ર થઈ છુટશે. એમ સર્વ મનુષ્યોએ સમજી હિંસા, માંસબક્ષ, મધપાન, વ્યભિચાર વૃથા-સંગ છોડવું. “ (આ આત્મજ્ઞાને દ્રષ્ટાંત સમજવાનું છે. અને ઉપલા દરવાજા મુજબ એકબીજા પરસ્પરથી થાય છે; તેમ સમજવું.) ”

પ્રથમ શંકાવા-પ્રશ્ન=મનુષ્યોમાં હિંસા, માંસબક્ષ, મધપાન, વ્યભિચાર, વૃથા* સ્ત્રીસંગ કરવો કે નહીં? એમાં ધર્માધર્મ શું? તેની શી ગતી થાય? અર્થાત્ તે મોક્ષ પામે કે નહીં? અને પુનઃ પુનઃ જન્મ મર્ણુ પામે છે કે નહીં? અને એ છોડવાથી વધુ કંઈ છે કે નહીં?

સમાધાન વા ઉત્તર=મનુષ્યોએ હિંસા, માંસબક્ષ, મધપાન, વ્યભિચાર, વૃથા-સ્ત્રીસંગ કરવો નહીં. અને તેનું “શંકા સમાધાન” (વા પ્રશ્નોત્તરથી) અર્થાત્ (સવાલ જવાબથી સર્વત્ર શાસ્ત્રાદિકાથી નિરાકરણ “અહિંસા ધર્મ ગીતા” વા જીવરક્ષા નામથી સર્વે વ્યાખ્યાન કરેલું.

॥ અથ અહિંસા ધર્મ ગીતા ॥ નાનુશર્મા વ્યાખ્યાનમ્ ॥

॥ અહિંસા પરમો ધર્મઃ ॥

આ શ્રેષ્ઠ વાક્યાર્થ હિંસા ન કરવી એ પરમ ધર્મ છે.

હિંસા શબ્દનો અર્થ—આપણા સુખ સાર પારકાનો જીવ લેવો એ છે. અને વ્યાપક અર્થ દોષનું તાડન, નિંદા કરવી, દુઃખ દેવું.

* જ્યાં જ્યાં વૃથા સ્ત્રીસંગ આ ગ્રંથમાં આવે ત્યાં ત્યાં પુરૂષે વૃથાસ્ત્રી અને સ્ત્રીએ વૃથા પુરૂષ સંગ સમજવું.

એ વિગેરે भारी સમજુતિ મુજબનો અર્થ છે. તેમજ બીજા કોષોમાં પણ એમજ છે. આ ઉપરથી બીજાનો જીવ લેવો તેનેજ હિંસા કહેવી એમ છે, પરંતુ પર પીડા જનક કોષ પણ કાર્ય કરવું. તેનું નામ પણ હિંસાજ છે. અને તે તજવી એનું નામ અહિંસા ધર્મ છે. અને તેની સાથે ગીતા જોડવાનું તાત્પર્ય એટલુંજ કે, વારંવાર વાંચવાથી ગીતાના જેવું અર્થાત્ દાખલો-ભગવત ગીતા જેવું. જ્ઞાન થાય છે. અને તેની માફક સમજવું કઠીન ધારી એ નામ રાખ્યું છે. અને તેથી અહિંસાનું જ્ઞાન થાય છે.

હિંસા માંસ આહારથીજ વૃદ્ધિ પામે છે. અને માંસ ભક્ષ મનુષ્ય કરે તોજ જીવે એવું નથી; પરંતુ વનસ્પતિ ખોરાકથી પણ માણસ સુખ રૂપે જીવી શકે છે. અને માંસ આહાર લેવો એ દુનિયાના ચાલતા વ્યવહાર તેમજ ધર્મ પ્રમાણે હાનિ કર્તા છે.

દાખલો—એક ગાયના શરીરમાંથી દુધ, દહીં, ધી, બેલ (બળદ) ગાય ઉત્પન્ન થાય છે. અને તેની એક પેઢીથી ચાર લાખ પચોતેર હજાર હસો માણસોને (૪૭૫૬૦૦) સુખ મળે છે તો તેવાં પશુઓને ન મારે, ને ન મારવાદે એ શ્રેષ્ઠ કર્મ છે. તેના હિસાબ-જેમ કોઈ ગાયથી વિશ શેર ને કોઈ ગાયથી બસેર પ્રતિ દિન દુધ પ્રાપ્ત થાય, તો તેની પ્રત્યેક ગાય દીઠ અગ્યાર શેર દુધની રાશ થાય છે. વળી કોઈ અદ્ધાર અને કોઈ છ મહિના સુધી દૂધ દે છે, તેની રાશ બાર મહિના થઈ. હવે પ્રત્યેક ગાયના દુધથી ચોવિશ હજાર નવસો સાઠ (૨૪૬૬૦) મનુષ્યો એક વાર તૃપ્ત થઈ શકે છે. વળી તેના છ વાંછડા અને અને છ વાછરડી થાય છે, તેમાંથી એવા એક મરે તો એમ સરા સરી ગણુતા સમજો કે દશ રહે તેમાંથી પાંચ વાછરડીઓનું

દુધ તેમાં મેળવીએ તો (૧૨૪૮૦૦) એક લાખ ચોવીસ હજાર આઠસો માણસો તૃપ્ત થઈ શકે છે. હવે રહ્યા પાચ બળદ તે જન્મ જરમાં આસરે પાચ હજાર (૫૦૦૦) મણુ નુન્યમાં નુન્ય અન્ન ઉત્પન્ન કરી શકે છે, તે અન્નમાંથી પ્રત્યેક માણસ પોણો શેર ખાય તો અઢી લાખ મનુષ્યોની તૃપ્તિ થાય છે. એવી રીતે દુધ અને અન્ન મળીને ત્રણ લાખ ચુમેતર હજાર આઠસો (૩૭૪૮૦૦) માણસ તૃપ્ત થાય છે. એ બેઉ સંખ્યા મેળવ્યાથી એક ગામની પેઢીમાં આસરે ચાર લાખ પચોતેર હજાર છસો (૪૭૫૬૦૦) મનુષ્યનું એકવાર પાલણુ થાય છે. અને એજ પ્રમાણે પેઢી વધારીને ગણતી કરીએ તો તેથી અસંખ્યાત મનુષ્યોનું પાલણુ થાય છે. વળી તે ઉપરાંત બળદો ગાડીની સવારીથી ભાર ઉપાડવાના વગેરે જેર કર્મોથી માણસોને અત્યંત ઉપકારી થાય છે. તેમજ ગાય દુધમાં અધિક ઉપકાર થાય છે; પરંતુ જેવી રીતે ગાય ઉપર મુજબ ઉપયોગી છે. તદ્વત બેસ પણ છે. અને નાની સરખી બકરીના પણ દુધથી પચીસ હજાર નવસો વીસ (૨૫૯૨૦) માણસોનું પાલણુ થાય છે+ તેમજ હાથી, ઘોડા, મેઠા, ઉટ, ગધેડા ઇત્યાદિથી પણ મોટા મોટા ઉપકારો થાય છે. એ પશુઓને મારનારને સર્વ મનુષ્યોની હાની (હત્યા) કરનારો અર્થાત્ જેઓ આવા પ્રાણીઓની હીંસા કરે છે. તેઓ આ સર્વ મનુષ્યના ખોરાકમાં હાની કરી તેથી (મનુષ્યોને જીવે મરવું પડે માટે) તેમનો નાશ કરતાં મનુષ્ય સમન્વય છે.

ઉપર કહ્યા મુજબ સર્વ પ્રાણીઓ જે ઇશ્વરે બનાવ્યા છે, તેને

+ આની વિશેષ માહિતી જોઈતી હોય તેને (વ્યાખ્યા તથા હીસાબની) જો કરણુ નિધિમાં કરેલી છે. વધુ સમજાવતી સારું જોવા.

સ્વાર્થને અંગે મારવા અને માંસ ખાવું એ માહાન દુષ્ટકામ છે. કારણ કે, નહેમૂલેનૈવ પત્રં ન પૂષ્પમ્ ॥ વૃદ્ધચાણાશ્ચ અધ્યાય ૧૦ શ્લોક ૧૩ અર્થ વૃક્ષનું મૂળ કાપીએ તો ફળ, પુષ્પ વીગેરે ઝાડમાંથી થાય ક્યાંથી ? તદ્વત્ પશુઓને મારવાથી હાની છે. કારણ કે બીજ પદાર્થ નાશ થાય છે માટે તેનો નાશ કરવો નહી. અને વળી અમર્યાણી દિજાતિનામેષ્ટ્યા પ્રભવાણીચ । મનુ અ० ૫ અર્થ— આહાર, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય વર્ણ મલીન વિષ્ટા મુત્રાદિના સંસર્ગથી ઉપજેલાં શાક, ફળ, મુળાદિ ન ખાવાં તો પછી મળ મુત્ર બરેલું શરિરનું માંસ શા કારણે ખાવું જોઈએ ? તેમજ વર્જયેત્ મધુમાંસંચ । મનુ० અ० ૨ શ્લોક ૧૭૭ અર્થ— અનેક પ્રકારના મધો, ગાંજો, ભાંગ, અફીણ વીગેરે કેશી પદાર્થ અને માંસ મનુષ્યોએ વર્જવું કારણ કે, બુધિ લુપ્તપતિ યદ્ દ્રવ્યં મદકારિ તદુચ્યતે ॥ શાર્દૂલધર અ० ૪ શ્લોક ૨ અર્થ—બુધિનો નાશ કરે એવાં પદાર્થો મદકારી કહેલાં છે તેથી તે પદાર્થ ખાવો નહી. વળી જે માંસ આહાર કરે છે, તે સાત્ત્વમુજળ્ય ગુન્હેગાર છે. કેમકે:—

॥ અનુમન્તા વિશસિતા નિહન્તા ક્રય વિક્રયી ॥

॥ સંસ્કર્તા દ્રોહકર્તાચિત્ત્વાદકશ્ચેતિ ઘાતકઃ ॥

મનુ० અ० ૫ શ્લોક ૫૧ અર્થ—

હિંસા કરવામાં અનુમતી અર્થાત્ હિંસા કરવાની રજા આપનાર,

૧ મદ અર્થાત્ મદ કરતા એમાં દારૂ (વિગેરે) સર્વ કેશી બીજ સ મળવી.

કરવત વીજેરે હથીયારથી પશુઓના અંગો કાપનારો, (વા કકડા કરનારો) ગળુકાપનારો (વા પ્રાણ દેહથી છુટા કરનારો,) વેચાતું લેનારો, વેચનારો, રાંધનારો, પીરસનારો અને ખાનારો આ સર્વ ધાતક (વા મારનાર) છે. અને તે સર્વ સજ્જને પાત્ર છે. એવું મનુ માહારાજે કહ્યું છે. તે ઉપર એવી શંકા ઉપજે મારનાર એકજ તેને સજ્જ થાય, પરંતુ ખીજને શાની ? અને કેટલાંક કહે છે કે, “Manu was foolish enough to lay down such a rule” ?! (“અર્થ આવા નિયમનું અંધારણુ કરનાર મનુ મુર્ખ હતો), પરંતુ ભાષ્યો હાલમાં જે કાયદો ચાલે છે, તે કાયદાના મુખ્ય તત્વો પણ એવાંજ છે. દાખલો કેાઘ અમુક સ્થળે ખુન કરવાને કેટલાંક માણસોએ મળી ધરાદો કર્યો. તેમાંનો એક (૧) માણસ મારવાના ધરાદાથી ઘણીક જુક્તિથી એક માણસને સમજાવી તેડી લાગ્યો. (૨) ખીજએ તેને આદર બાવથી બોળવાય એવી મીઠી મીઠી વાતો કરી, (તે પણ મારવાને ધરાદેજ) ત્રીજે (૩) તેને મારવાને ધરાદેજ પંખાંથી પવન નાંખ્યો (૪) ચોથે તેને ઘેન આપી ઉંઘે અને મરાય તેવાં મારવાના ધરાદેજ ગુલાખ જળમાં ઘેન ભેળીને છાંટ્યું, અને પાંચમે (૫) તેને મોહ લાગે અને જલદીથી ઉંઘે અને કાવતરું જણાય નહીં અને મરાય એ હેતુથી વાઘ વગાડવા લાગ્યો, (વા વાજીંત્ર વગાડવા લાગ્યો,) અને આ મુજબ મારવાને ધરાદેજ સર્વેએ મળીને ઉંઘમાં આણ્યો અને (૬) છઠાએ આવી તેનું મસ્તક કાપ્યું; તો તે સર્વ સજ્જને પાત્ર છેજ, અર્થાત્ ગુન્હેગાર છે.

“Good actions, done with bad motives, are bad; and bad actions, done with good motives are good.” અર્થ

(નકારં વા-સારં) (પાપ વા-પુન્ય) ગુ-હો વા-નહી ગુ-હો એ કેવળ હેતુ (ધરાદો) ઉપર આધાર રાખે છે. તદ્વત્. એઓ ગુ-હોગાર હાલના કાયદા પ્રમાણે પણ છે. કારણ કે, એ લોકોનો ઉપસો દેખાવ સારો પરંતુ અંદરનો ધરાદો (મારવાનો) નકારો માટે ગુ-હોગાર છેજ.

તેમ ઉપસો દેખાવ નકારો જણાય પરંતુ અંદરનો હેતુ સારો દેખાય તેવો દાખલો. એક માણસને કેટલાંક માણસો મળી ઓપરેશન કરાવવા લાગ્યા, અને તેને એકે વહાડ કાપની કોટડી (વા-રમ) માં સમજવી લઈ ગયો, બીજા (ડોક્ટર) કોરો દેખી સુધાડયું, (૩) ત્રીજાએ વહાડ કાપના શસ્ત્ર જલદીથી માંગ્યા તેમ આપ્યા, (૪) ચોથે તેને કાપતાં જોર થાય ને હાલે માટે મજબુત ઝાલ્યો, (૫) પાંચમો ડોક્ટર તેની નાડ તપાસવા ગેકો (૬) છઠા સર્જન મેજર ડોક્ટરે જલદીથી ઓપરેશન કર્યું. અને તેમાં કોઈનું કોઈ પણ રીતે ગફલતપણું હતું નહીં, છતાં તે માણસ મર્યું પામ્યો.

આમાં સર્વનો હેતુ સારં કરવાનો હતો માટે તેઓ ગુ-હોગાર નથી. તદ્વત સર્વ સમજી મનુ મહારાજનો કાયદો ખોટો જાનો? (અર્થત્) સત્ય છે.

(૨ શંકાવા પ્રશ્ન)

नैनं छिदन्ति शस्त्राणी नैनं दहति पावकः ॥

न चैनं क्लेदयत्पापो न शोषयति मारुतः ॥

गीता अ० ૨ શ્લો० ૨૩

અર્થ—શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને ગીતામાં કહ્યું છે કે, જીવ હથીયારથી કપાતો નથી, અગ્નિથી બળતો નથી, (વાયુથી) સુકાતો નથી, પાણીમાં ભીંજતો નથી તો મરે જાનો?

૨ (સમાધાન વા ઉત્તર) હા ઉપલોચ્યોક શ્રી કૃષ્ણ બ ગવાને ગીતામાં કહ્યો છે. પરંતુ આ સ્થાને તે માંહેનો અર્થ અ છે; દેહને આધારે રહેનાર જે આત્માને જીવ કહે છે, ને તેનેજ સંસારમાંના સુખ દુઃખાદિ ભાવ થાય છે, તેટલા માટે પરકીય જીવને કોઈ પણ પ્રકારે દુઃખ દેવું એ હિંસાજ ગણાય.

હાખલો:-તમારી પ્રીય વસ્તુ કોઈ છોડાવે તો તમને દુઃખ થાયજ તદ્વત અ શરિરને આશરે રહેલા જીવ તેનો આસરો છોડવો અર્થાત્ દેહનો નાશ કરે એનું નામજ હિંસા છે.

૩ (શંકા વા પ્રશ્ન) ચંડી પાઠમાં દેવિનું માહાત્મ છે, તો તેમાં માંસ ખાવું અને દેવિનું યજ્ઞન કરવાનું કહ્યું છે, તેમ પશુ હોમ છે, તેમ મધ પિવાનું છે ?

૩ (સમાધાન વા ઉત્તર) ચંડી પાઠના ખરા શ્લોકો (૭૦૦ સાતસે છે. જેથી એનું (પાઠનું નામ “સપ્ત સતી” સાતસો શ્લોકવાળો પાઠ એવું નામ પડ્યું છે. તેનામાં કહ્યું છે કે, નરાધિપતિ સુરથ રાજા એ દેવીમાહાત્મ મેઘાવિ ઋષિને આશ્રમે સાંભળીને તે માતાજીનો ભક્ત થઈને દેવીની (માતાજીની પૂજા નદિના તટને (કરી) વિષે તપ કર્યું. ત્યાં વૈરથે પણ કર્યું.

स च वैश्यंस्तपस्तेपे देविंसूक्तं परं जपन् ॥ ९ ॥

तौ तस्मिन्पुपुलिने देव्याः क्रत्वा मूर्त्तिं महीमयीम् ।

अर्हणां चक्रतुस्तस्याः पुष्पघूषाग्निर्पणैः ॥ १० ॥

निसहारौ यतात्मानौ तन्मनस्कौ समाहितौ ।

દદતુસ્તૌ બલિં ચૈવ નિજગાત્રાસુગુહિતમ્ ॥ ૧૧ ॥

एवं समाराधयतोस्त्रिभिर्वर्षैर्यतात्मनोः ॥ १२ ॥

ચંડીપાઠઃ અધ્યા૦ ૧૩ શ્લો૦ ૧-૧૦-૧૧-૧૨ પર્યંત ॥

અર્થ—અને તે (સુરથરાજ તથા) વૈશ્ય દેવી સુક્તનો

પાઠ કરતો થકો, તપશ્ચર્યા કરવા લાગ્યો તે રીતે “ રાજ તથા વૈશ્ય બન્ને” નદીને તીરે (મહીમયીમ અર્થાત્ મૃતિકાની) મંટોડાની મુર્તિ કરીને ॥૭॥ તેમની પુષ્પ તથા ધૂપાદિવડે પૂજા તથા અગ્નિમાં હોમ કરવા લાગ્યા; અને કેટલાંક દીવસ અસ્પ આહાર, (થોડું ખાવું ખાવું, વા એક ભુક્તા.) નિરાહાર, (ખિલકુલ ન ખાવું. અપવાસ કરવા.) પણે રહી તપ કરવા માંડ્યુ. ॥૮॥ બલી (અર્થાત્ પૂજાની સામગ્રી વિગેરે હોમ દ્રવ્ય તિલાદિ પદાર્થ) પોતાના શરિરના ભાગે વડે સમર્પણ કરવા લાગ્યો. “ અર્થાત્ પોતાના હાથો વતી દેવીને અંગે પૂજા કરવા લાગ્યો. વા દેવીનું પ્રતિષ્ઠા કરીને યજન કરવા લાગ્યો કે,, એ રિતે તેઓએ મનનો નિગ્રહ કરીને ત્રણ વર્ષ પર્યંત દેવીનું યજન (આરાધન) કર્યું, ત્યારે જગત જતુની દેવી પ્રશન્ન થઇ વાંચ્છિત વરદાન આપી માજી સ્વસ્થાને ગયા. આ પ્રમાણે વૃતાંત છે. અને સર્વ ચંડીપાઠમાં દેવીના પરાક્રમ તથા સ્તુતિ ભાગ તથા દૈત્યો સાથે લડાઇનું વર્ણન છે. અને ખરો પાઠ છે, તે (૭૦૦) સાતસેં શ્લોક ઉપર કહ્યા મુજબ છે. એથી વધુ છે તે તે ક્ષેપક છે “ (અર્થાત્ કરતાંના કરેલા નહી. પણ બીજા આત્મણાના કરેલાં છે. જેથી માનવા યોગ્ય પ્રમાણીક નથી.)” અને તેથી તેઓ અર્થાત્ તે લોકો મનસ્વી વિચારનાં માનવા યોગ્ય નથી. કારણ તેને રહસ્યો કહે છે. અને તેથી પ્રતિ શ્લોકે આહુતિ

આપવામાં પણ એ દરેક શ્લોકોની આહુતિઓ અપાતી નથી. માટે સર્વજન માન્ય નથી. હવે ખરા જે અધ્યાય ૧૩ તેર શ્લોક (૭૦૦) સાતસે તેજ છે. તે ઉપર કહ્યા મુજબના સમજવા, અને મહાન ભક્ત જેને દેવી હાજરા હાજુર મળ્યા છે (પ્રત્યક્ષ મળ્યાં) એવા જે સુરથરાજ અને વૈશ્ય એ બન્ને ઉપર મુજબ લુપ્ત રહીને અને થોડો આહાર લઈ, (એકવાર જમી) યજન કર્યું છે. પરંતુ માંસ, ત્યા મધપાન, ખાધું, ત્યા પીધું નથી. તેમ પશુઓના કકડા કરીને (અર્થાત્ પશુ મારી) હોમ્યા નથી. તો પછી તમારે શા કારણે કરવું? વિચારો ભાઈઓ ! અને સુરથરાજ ત્યા-વૈશ્યે માંસ આહાર ન કર્યો, મધપાન ન કર્યું, તોપણ તેને દેવી પ્રસન્ન થયા; જે તમે માંસ ન ખાઓ, મધ ન પીઓ, તો તમને દેવી શા માટે ન પ્રસન્ન થશે? અલબત્ત, માહામાયા જગત જનુની પ્રસન્ન થઈ ઇચ્છિત વરપ્રદાન આપશેજ. (અર્થાત્ માત્ર પ્રસન્ન થઈ વરપ્રદાન આપશે.)

શંકા વા પ્રશ્ન

પશુપુષ્પાર્ધધૂપૈશ્ચ ગંધદીપૈસ્તથોત્તમૈઃ ॥

ચંદી૦ અ૦ ૧૨ શ્લો૦ ૨૧ પૂર્વાર્ધ.

અર્થ—પશુ બલીપૂષ્પ (નાનું પશુ (બોકડાનું બચ્ચું) અર્ધ, ધૂપ, ગંધ, દીપ ઉત્તમ છે. (જુઓ આમા પશુ હોમ છે કે નહી, ને પશુ મારી નાખીને હોમવો કે નહી ?

સમાધાન વા ઉત્તર ના તમે સમજો છો તે અર્થ નથી પરંતુ, સર્વે મમૈતન્માહાત્મ્યં મમ સન્નિધિકારકમ્ ॥ ૨૦ ॥ ઉત્તરાર્ધ. પશુપુષ્પાર્ધધૂપૈશ્ચગંધદીપૈસ્તથોત્તમૈઃ ॥

અર્થ—આ માહાત્મ મારૂં નિરંતર સન્નિધાન કરનાર છે. માટે

(પશુ શબ્દ વડે વેદશ્રુતિપ્રમાણે—“ પશુ પાય સમ્વા ” પશુ

શબ્દે *પાયસ ગૃહણ ॥ અર્થ—એક અર્થ એવો છે કે, વેદની શ્રુતિ

પ્રમાણે પશુ શબ્દ વડે દુધ લેવું એટલે એવો અર્થ કે, દુધ, (૧)

જળ, (૨) દર્ભાગ્રિ, (૩) દહી, (૪) અક્ષત, (૫) તીક્ષ્ણ, (૬) ચવ,

(૭) હીરણ્ય (૮) એટલે સુવર્ણ કહેતાં સોનું એવા આઠ પદાર્થ યુક્તનો

અર્થ ઉત્તમ સુગંધિત ગંધ, પુષ્પ, ધૂપ, દીપ વીગેરે ખીજો

અર્થ—પશુ શબ્દાર્થ પશ્ય પશ્યતીતિપશુઃ । પશુ એટલે સર્વ

દ્રષ્ટા, સર્વ જોનાર વા સર્વ જાણનાર, સર્વ સાક્ષી, આત્મા, અગ્નિ,

જનાવર વિગેરે ધણા કોષોને આધારે છે. (પશુ શબ્દ વડે—સર્વજ્ઞ)

“દેવી કહે છે કે” આ સર્વ માહાત્મ મારૂં નિરંતર સન્નિધાન કરનાર

છે. માટે મને સર્વજ્ઞ (સર્વદ્રષ્ટા) જાણી પુષ્પ, અર્ધ તથા ઉત્તમ સુગંધી

યુક્ત ગંધ, ધૂપ, દીપ, વીગેરે હવે ત્રીજો અર્થ—પશુ શબ્દ

વડે પશુજ લખ્યો તોપણ પશુને મારવો એવો અર્થ નીકળતો નથી.

આ અર્થ પ્રમાણે પણ પશુ મારવો લખ્યો નથી (કહ્યો નથી)

તેમ જે મારવાનું કહે, તેની વાત સર્વજન માન્ય નથી. કારણ કે,

દેવીની પૂજા વખતે જીવતું પશુ મુકવાનો (રમતું મુકવાનો) હેતુ છે.

તેમ ધણાઓનો મુકવાનો આજ દીન સુધી વહિવટ પણ છે. અને

ઉપલા સર્વ માર કરેલા અર્થોમાં તો નથીજ તેમ ખીજા બાબ્યકારોનો

પણ એવો હેતુ નીકળે છે. તદ્વત સમજી પશુ મુકવા તો રમતા મુ-

કવા; (જીવતા મુકવા) અર્થાત્ કોઈ મારતો હોય તેની પાસે તે જીવને

માતાની પૂજા વખતે મારતા છોડાવી તેને છુટા મુકવાં તો તેનું

* પાયસ એટલે દુધ, પાણી, વા જળ, અર્થ છે.

પુન્ય મોટું છે. અને તે સર્વ પ્રશ્નોત્તર બન્નેનાં અર્થોથી એટલે ઉપલા શ્લોકો અને અર્થોથી સાબિત થાય છે. (તાદર્થ) તેથી કાંઈએ પશુ મારવા નહી. પછી

વિપ્રાણાં ભોજનૈર્હોમૈ પ્રોક્ષિणीयैरह्निशम् ।

अन्यैश्च विविधैर्भोगैः प्रदानैवत्सरेण या ॥

બ્રાહ્મણુજમાડવા, હોમ પ્રતીદીન અને પંચામૃતનો અભિષેક તથા અનેક પ્રકારના પુષ્પોત્તી માળાઓ વીગેરે ભોગો અને ત્યાં મારા ઉપદેશથી વસ્ત્રાલંકારાદિ દાનો આપવા (બ્રાહ્મણોને) અને મારી પુજા એક વર્ષ કરવી એ પ્રમાણે છે. પરંતુ નતો પશુ મારવું ? નતો પશુનો ભોગ આપવો ? તથા પશુ હોમવું ? તેમજ નતો માંસ ખાવું ? નતો મધ પીવું ? પરંતુ સર્વથા હિંસા, માંસભક્ષ, મધપાન, ત્યજવો એ વાત સિદ્ધ છે. (શંકાવા-પ્રશ્નઃ) ત્યારે દેવી ઉપાસક જે વામ માર્ગિ શાક્ત માર્ગે જોતા કહે છે કે,

गोमांस भक्षयेन्नित्यं पिबेदमरवारुणम् ।

कुलीनंतमहं मन्ये इतरो कुल घातकः ॥ ૧ ॥

અર્થ—નિત્યે ગોમાંસ ખાવું, અમર વારુણી (દાર) પીવો, એમ જે કરે તે કુલીન ગણાય બાકીના કુળ ઘાતક છે. (માટે માંસ ખાવો, દારના ડોઝ ઉડાવવા ?) (સમાધાન વા. ઉત્તર.) અરે ભાઈઓ આ તમારી ભૂલ છે. આ શ્લોકનો અર્થ તમારો કરેલો ખોટો છે અને આ શ્લોક હઠદિપીકામાં યોગાભ્યાસમાં ખેચરી મુદ્રા કરવાને કહેલો છે, અને તેમાં તેની સાથે ખીજ એ શ્લોકો આ શ્લોક સાથે સંબંધ કરતા અને ખરો અર્થ દર્શાવનાર છે. તેમાં ગોમાંસ

આવો, દારૂ પીવો, એવો નથી પરંતુ,

ગો શબ્દે નોદિતા જિવ્હા ત્વત્પ્રવેશોદિ તાલુનિ ।

ગોમાંસ મક્ષણં તત્તુ મહાપાતક નાશનમ્ ॥ ૨ ।

જિવ્હા પ્રવેષ સંભૂત વન્દિનો સાદિતઃ સ્વલુ ।

ચંદ્રાત્સ્રવતિઃ સારઃ સ સ્વાદમરવાણી ॥ ૩ ॥

ઠઠદિપિકા ઉપદેશ.

અર્થ—ગો શબ્દના અર્થ ધણા છે પરંતુ આ સ્થાનમાં ગો શબ્દ એટલે જીવ્હા (જીભ) સમજવી.

તે જીભનો પ્રવેશ તાળવા આગળ ગળામાં કાકડાનું છીદ્ર છે, તેમાં કરવો. એનું નામ ગો માંસ ભક્ષ કહેવાય છે. પછી બ્રહ્મગ્રીની મધ્યે ડાબી બાજુએ ચંદ્રથી અત્રતશ્રાવ થાય છે, તેનું નામ અમર વારણી, (દારૂ નથી પણ આ પ્રમાણે અમૃતરૂપ ધેન) છે; (અર્થાત્ સમાધી છે) તેનું જે પાન કરે તે કુલીન કહેવાય, બાકીના કુળધાતક છે, એટલે જે કોઈ ખેચરી મુદ્રા કરી યોગાભ્યાસ કરે, અને લલાટમાં ચંદ્ર મારેથી શ્રવણ જે અમૃતનું પાન કરે, તે શ્રેષ્ઠ છે. અને બાકીનાને કુળનાશક સમજવા. એવો અર્થ સ્પષ્ટ છે. બાકીનો ઉપલો અર્થ ખોટો માંસ આહારીઓએ તર્કટી (પૂર્વાપર સંબંધ વિનાનો) છે. તે તકન ખોટો છે. માટે કોઈએ માંસ આહાર, મધપાન કરવાનો નથી. તેમ આ યુગમાં તો (એટલે કળીયુગમાં) “વાચાપિન વદેત્ ધિમાન્ ગવામાલમનંકલૌ ॥ યાજ્ઞવલ્ક્ય સ્મૃતિ ॥ અર્થ—આયુર્વેદકે રૂપીકહે છે કે, ગો હત્યા એ શબ્દ મોંઢેથી પણ બોલવો નહીં. *

* કોઈ શકા કરે તમે બ્યાખ્યાન કરતા કેમ બેસ્યા:ન્તો

(શંકાવા-પ્રશ્ન) મધૂપર્કેચ યજ્ઞ પિતૃદેવત્ કર્મણીં
 ઈં મનું અં અર્થ-મધૂપર્ક (૧) (અર્થાત્ વિવાહ વખતે વર-
 જનમાં) યજ્ઞમાં (૨) અને પિતૃના શ્રાદ્ધમાં (૩) આ ત્રણમાં હિંસા
 કરવી તે માંસ ખાવું એવું રૂપીઓનું કેહેવું છે ?

સમાધાન વા-ઉત્તર.

એ ત્રણ બાબતોનો હવે પછી (શંકાસમાધાન) પ્રશ્નોત્તરથી મધૂપર્ક
 (૧) શ્રાદ્ધ (૨) યજ્ઞ (૩) ક્રમવાર સર્વે સમજાવીશું.

ગો બ્રાહ્મણ યો તુલ્યત્વાત્ બ્રાહ્મણસ્ય નદોષઃ વિધિપરિ-
 પૂર્ણચોતિ વિવાહ પદ્ધતિ કર્કાદિ ટિકાકાર વચનં ॥ અર્થ--
 વિધિ બરોબર સમજાવવા દોષ નથી. અને બ્રાહ્મણને ગાય સરખા
 છે માટે દોષ નથી. અને બ્રહ્મવૈવર્તને વિષે કર્કચાર્યાદિ ટીકાકારોના
 ઉપલા વચનથી વિધિ સમજાવવા દોષ નથી.

(શંકાવા-પ્રશ્ન) “ ગવાલમાન્ ” (ગૌ હયા) વિવાહમાં વર
 તથા જનૈયાને હિંસા કરી માંસ ખવાડવું જોઈએ ?

(સમાધાન વા, ઉત્તર) તતો યજમાનદ્વારા. ગૌ, ગૌં, ગૌં,
 રિતિપાઠઃ ॥ યત્ર વરયજમાનાભ્યાં તૃણચ્છેદન માચારો નતુ
 વિધિઃ અતएव પદ્ધતિષુ તતો વર સ્તૃણં યજમાનેન સહ
 ગૃહિત્વાઽગ્નિમમત્રમ્પઢેત્ ॥ માતા રુદ્રાણાં દુહિતા વસુનાઃ
 સ્વસાદિત્યા નામ મૃત્યસ્ય નામિઃ પ્રનુવોચં ચિકિતુષે જનાય
 નાગામના ગામાદતિ વધિષ્ટ મમ ચામુષ્ય ચ પામ્મા હત ॥
 વિવાહ પદ્ધતિષુ વદ સૂત્રમ્ ॥ અર્થ-આ વિવાહ પદ્ધતિમાં વેદ
 પ્રમાણ સૂત્રો છે. તેનો અર્થ-ભાષ્ય કર્તાઓએ કર્યો છે કે, આ તૃણ

છેદન આચાર છે, પરંતુ વિધિ નથી, તેમાં કહ્યું છે કે, વર અને યજ્ઞમાન “(યજ્ઞમાન એટલે કન્યાદાન દેનારો પુરૂષ અગર સસરો)” અને તૃણ (એટલે દર્ભ) ઝાડીને કન્યાદાન દેનારો (વા-કન્યાનો બાપ વિગેરે જે કન્યાદાન દેતો હોય તે) ગૈં, ગૌ, ગૌ; એમ બહુવું (બોલવું) અને વરે “માતા રુદ્રાણાં૦ ઇત્યાદિ મંત્ર” માતા રુદ્રાણાં એ આખો મંત્ર બહુવો અને દર્ભ (“કૌશીમૈશાન્યા તાન્ન કુશાન ક્ષિપેત્-આમાં કલા મુજબ”) ધશાન કોણે નાંખવો, એમ કહ્યું છે. અને એ પ્રમાણે હાલ વેદ પાત્ર આચાર્યો (“કર્મ કરાવનાર, કર્મ કાંડીઓ”) અર્થાત્-શુક્લ એટલે બ્રાહ્મણો કરે છે.

૨ પ્રમાણં ॥ તતશ્ચ ગૌં, ગૌં, ગૌંરિત્યાદિ તસ્યોપરિ વિધિ ચરેત્માતેસાદિ પલિત્વાચ મક્ષ્યંદત્વા સમુસ્ટજેત્ વિવાહ પદ્ધતિ ષુટિકાયાંસુ ॥ અર્થ-ખીનુ પ્રમાણુ કેટલાંક ગૌં, ગૌં, ગૌં; એમ કન્યાનો પિતા અર્થાત્ કન્યાદાન દેનાર પુરૂષ પ્રત્યક્ષ (ખરીજ ગાય લાવવી) ગાયને બોલાવે છે, (કોઈ કન્યાદાન દેનારની શક્તિ ન હોય તો બ્રાહ્મણ, ગોર, પુરોહિત વિગેરે કર્મ કરાવનારને ઘેરથી મંગાવવી) પછી તે ગાયને પગે લાગી “માતા રુદ્રાણાં૦ ઇ૦મંત્ર” બહુ (પ્રાર્થના કરવી) ખાવાનું મુકી તેને સ્વસ્થાને અર્થાત્ જ્યાંથી આણી ત્યાં વીદાએ કરવી. ઘરની હોય તો, કર્મ કરાવનાર બ્રાહ્મણને આપી દેવી.

આ બાબતોમાં કોઈ શંકા કરે કે આમાં હિંસા કરવાનું છે? તેનો પ્રત્યુત્તર તેમ નથી. કારણ કે. તતશ્ચ ગૌં, ગૌં, ગૌંરિત્યાદિ તસ્યોપરિ વિધિ ચરેત્ માતારુદ્રાં૦ ઇતિ૦ મંત્રસ્ય ॥ યતઃ રુદ્રાણાં માતા શ્રી મહારુદ્રો નન્દિકેશ્વરરૂપેણ ઋષિ ભીતઃ

તદ્ગર્ભદ્વારા આવિર્ભૂતઃ । बहुवचनन्तु रुद्रोत्कृष्टतया ।
 किञ्च वसुनां दुहिता पुत्री देवदानवेषु समुद्रमथितुमुद्य
 तेषु तत्र प्रयास बाहुल्येनश्रमितेषु अतएवासमर्थतया
 पहारित मनस्केषु सत्सु श्रीमता विष्णुना स्वयमेव सा समुद्र
 मथनद्वारा जनिता । अतो विष्णु पुत्रीति प्रकृते वसुनां
 विष्णो रंशभूतानां पुत्रीत्वङ्ग विष्णुपुत्री त्वे नैवसम्पन्नम्
 इतिभावः । अत एव “ वैष्णवी सुरभी मातेसादि श्रुते । ”
 किञ्चादिषानां स्वसा भगिनीदेवानामपि विष्णोरुद्भवत्वात् ।
 “ नारायणात् द्वादशादिषा इति श्रुते ” अमृतस्य,
 देवभक्ष्यस्य नाभिराश्रयः उप्ततिस्थानमिति यावत् । तथा
 च गावः सर्वेषां ममापि च सर्वथा अहिंसाः ॥ विवाहपद्धति
 भाष्ये ॥ वचनं ॥ अर्थ-गौं गौं गौः ઇત્યાદી મંત્ર બણવે
 અર્થાત ગુજરાતીમાં ગાય, ગાય, ગાય કહીને બોલાવવી. અને પછી
 વિધી આચરવે. એટલે ગાયને ખાવાનું મુકવું, પછી તેની પ્રાર્થના કરવી.
 “ (પ્રાર્થના અર્થ ઉપલા મંત્ર માતા રુદ્રાણાં ઇતિ૦) ” તે એવી કે,
 રૂદ્ર૨૫ જે નંદિકેશ્વર તે તારા ઉદર (પેટ) થી ઉત્પન્ન થયા છે; માટે
 તેની તું માતા૨૫ છે. અને વસુની છોકરી છે, કારણ કે દેવદાનવોએ
 સમુદ્ર મંથન કર્યું ત્યારે વિષ્ણુ બહુ મેહેનતથી શ્રમીત થયાં, અને
 વિષ્ણુના અંશભૂતથી તું પેદા થઈ, માટે તેની તું પુત્રી છે. અને
 વેદની શ્રુતિમાં વૈષ્ણવી જે વિષ્ણુની શક્તિ તે જેની માતા છે. એ
 વી તું ગાય છે. અર્થાત્ વિષ્ણુની શક્તિ (પ્રકૃતી)ની ગાય પુત્રી છે.
 અને આદિત્યની તું જેન થાય છે. કારણકે વેદની શ્રુતિમાં નારાયણ

જે વિષય તેનાથી આદિત્ય ઉત્પન્ન થયાં અને ગાય પણ વિષયથી પેદા થઈ માટે એ ગાય આદિત્યની બેન છે. અને અમૃત જે દેવનું ભોજન છે, તે રૂપ જે દુધ તે તારી નાભીને વિષે રહ્યું છે; અને સર્વનું જીવન છે, તેટલા માટે ગાય સર્વ લોકોએ અને મારે પણ મારવી નહીં. એવો સ્પષ્ટાર્થ છે. ત્યાં સ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે:-

**ब्राह्मणं गां तथा कन्या हन्यदज्ञानतोऽपि
निरये भृज्यते तावद्यावदिन्द्रा चतुरदशा ॥**

જે કોઈ બ્રાહ્મણ, ગાય, કન્યાને અજ્ઞાને હણે અર્થાત્ અજ્ઞાણે મારે તો તે ચૌદે ઇંદ્ર ભોગવે એટલો વખત સુધી દુ.ખ રૂપ નકંમાં પડે છે. જાણી બુજીને (સમજીને) મારે તેની તો સીમા (હદ) શી ? ? ? ?

વળી કોઈ શંકા કરે કે જીવધ ન કરે તો કોઈ ખીજો પણ મારવો, માંસ વિના વરને જનનૈયાને શુ ખવડાવવું ? તો તેના સમાધાનમાં એમ કે, ઉપલી વિધિમાં મારવાનો નિષેધ છે. પછી મારવું શું કરવા ? અને માંસ પણ શું કરવા વાપરવું ?

કોઈ કહે “ અજ ” બોલકો લેવો, તો તેનો અર્થ-વ્યાસે માહાભારતમાં શાંતિ પર્વમાં વિવાહ નિરૂપણ કર્યો છે કે:- “ અજ શબ્દવાચ્યેऽપિદેવાનામૃષિणाञ्च व्यासियमहाभारते शान्ति पर्वणी विवादो निरूपितः ॥ देवाश्चाऽजपद वाच्यो मेष पशुरिति प्राहुः ॥ अतो ध्यायाजादिमांस एवाभिहितो यज्ञ विवाहदिषुकर्त्तौ अजादि हवनमपि विधिना अविधिहतस्य मांसभक्षणे दोषा वा प्राप्त रिति ज्ञेयम् ॥ ऋयस्तु नीवाराद्युत्तम गोधूम तण्डुल माषाद संसाधितं प्रशस्त

તર વિચિત્રં મનુષ્યાન્નં ધૃતસ્વંદા ધુપત મજ શબ્દ વાચ્યં
 માદુઃ । તથાચ વિવાહદિષુ અધ્યાય ગોઘૃમાદિ સંસાધિત
 ધૃતસ્વંદાદિ સંસ્કૃત વિચિત્ર સ્વાદુમન્મિષ્ટમન્નમેવ
 સપરિવારાય મંદ્યં દેયમિતિ ॥ અયંભાવઃ ॥ અર્થઃ (અજ)
 અજ શબ્દના આટલા અર્થ વ્યાસજીએ પણ કહ્યા છે. કે, દેવ,
 ઋષિ, મનુષ્ય, ત્રણ થાય છે જેનું નિરૂપણ દેવ શબ્દથી (અજપદ)
 કહ્યું છે કે, (અજ) બોકડો પરંતુ આનો નિષેધ (મના) કરે છે.
 માટે બોકડાને મારવો નહીં.

ઋષિ શબ્દ (પણ અજપદ તેનો અર્થ એવો છે કે, ઝાકળમાં ઉપજેલા
 ધાન્ય ઘઉં, ચોખા, અડદ. આદિ અન્ન (અર્થાત્ શિયાળું ધાન્યો) નાના
 પ્રકારના પાકો (રસોઇ) બનાવવાં. મનુષ્યાન્નં અર્થાત્ ધી, ખાંડ,
 આદિ પદાર્થો તેમાં વાપરવા. (કારણકે એ પણ અજ કહેવાય છે) આ
 સર્વનો તાત્પર્યાર્થ એ છે કે, ઉપર પ્રમાણે (અજ) અજ
 શબ્દના અર્થો વ્યાસ મુનિએ કર્યા છે. સમજી અર્થાત્ આ અર્થ
 ખરો છે, માટે બોકડા વિગેરેની કોઈની હીંસા કરવાની નહીં તેમજ
 માંસ પણ વાપરવું નહીં, અને આ સર્વ ન સમજી કરશે તો, મહાન
 પાપ લાગશે. અને વર જનૈયાને ઘઉં, ચોખા, અડદાદિ ધાન્યો ધી,
 ખાંડ નાખી પકવાન, પુરી, સિરો, કંસાર, બજ્યા, વીગેરે મિષ્ટ
 પદાર્થ બનાવીને ત્યાં ગંવાં પયસા પાયસં શ્રવણિત્વા બ્રાહ્મણાન્
 ભોજયેદિતિ શ્રુતે+) ” આ વેદ શ્રુતિ પ્રમાણે દુધ. શ્રીખંડ

+ શ્રુતિ અર્થઃ ॥ યથા સર્વ ગોપસઃ પાયસ શ્રવણાનન્તર
 “ પિતૃ પલમ ” “ કલૌર્બર્જયેત

ધી, માખણ વીગેરે સર્વ પદાર્થોના સારા સારા ભોજન કરીને (ખનાવી-
ને) સર્વ મનુષ્યોને જમાડવા. પરંતુ માંસ, મધ, ખીલકુલ વાપરવું
નહીં અને હિંસા પણ પ્રાણી માત્રની કરવી નહીં. “(આ પ્રમાણે
ઉચ્ચ વર્ણોમાં વહિવટ પણ છે).”,

૨ શંકા વા પ્રશ્ન શ્રાદ્ધમાં માંસ કેમ ન લેવાય ? કારણ કે,

દ્વો માસૌ મત્સમાંસેન ત્રીન્માસાન્હારિણેન તુ ॥

ઔરધ્રેણાય ચતુરઃ શાકુનેનાથઃ પંચ વૈ ॥

ષળ માંસાચ્છાગેમાંસેન પાર્ષતેન ચ સપ્ત વૈ ॥

અષ્ટાવેળસ્ય માંસેન રૌરવેળ નવૈવતુ ॥

દશમાસાસ્તુ તૃપ્યન્તિ વરાહ મહિષામિષે ॥

શશકુર્મયોસ્તુ માંસેન માસાનેકાદશૈવ તુ ॥

સંવત્સરં તુ ગવ્યેન પયસા પાયસેન ચ ॥

ત્રાઘ્રીણસ્ય માંસેન તૃપ્તિદ્વાદશ વાર્ષિક ॥

કાલ શાકં મહા શલ્કાઃ સ્વદ્ગ્લોહામિષમધુ ઇતિ ॥

॥મનુ०॥ અધ્યા૦ ૩

શ્લોકઃ ૨૬૮-૨૬૯-૨૭૦-૨૭૧-૨૭૨ પૂર્વાર્ધ

અર્થ—માંછલાંનાં માંસથી બે માસ, હરિણના માંસથી
ત્રણ માસ, મેઢાના માંસથી ચાર માસ, બક્ષયોગ્ય પક્ષિના
માંસથી પાંચ માસ બેકડાનાં માંસથી છ માસ, ચીત્ર મૃગના
માંસથી સાત માસ, ચેણુનીતિના મૃગથી આઠ માસ, અને રૂંડે
જાતિના મૃગના માંસથી નવ માસ વગડાના જુડેને પાડાના
માંસથી દશ માસ શશલા તથા કાચખાના માંસથી અગીયાર

માસ લાંબા કાન ત્યા નાકવાળા બેહેરા ધોળા બોકડાના માંસથી બાર વર્ષ (૨૭૧ ઉત્તરાર્ધ) કાળા શાક નામના શાકથી, મહા શલક નામના માંછલાથી, ગેંડા ત્યા રાતા બકરાના માંસથી ઘણા વર્ષ પર્યંત પિતૃઓ તૃપ્ત રહે છે. ત્યારે કેમ માંસ ન લેવું ?

૨ (સમાધન વા ઉ-તર) આ તમારા સર્વ ઉપરથી માંસ-લેવાને કહે છે, પરંતુ અંદર બેઢ માંસ ન લેવાનો અર્થાત્ માંસ નિ-બેધનો છે કેમકે, સર્વ વચનો (મનુ ૦ “ રૂપકાલંકાર ”) રૂપકાલંકારના છે. તેના છ બેઢ છે; તેમાંનો એક બેઢ જેનું નામ “ (અધિકના દ્રુપ્ય રૂપકઃ ઉદાહરણ-વિદ્યાનંદે હિ સંપ્રાપ્તે રાજ્યાનંદેન કિં તદા) ” અધિકનાદ્રુપ્ય રૂપક છે. તેનું ઉદાહરણ “ વિદ્યાનંદની આગળ રાજ્યાનંદનો શું હિસાબ ? આ ઉદાહરણમાં રાજ્યાનંદ કરતાં વિદ્યાનંદની અધિકતા દર્શાવી છે. તદ્વત માંસ કરતાં માંસ સિવાયની અધિકતા દર્શાવી તેનું હું સ્પષ્ટિકરણ કરું છું.

ઉપર પ્રમાણે સર્વે માંસોથી પિતૃઓ તૃપ્ત થાય છે, તેના કરતા “ (એટલે પ્રથમ શ્લોકથી માડીને ત્રીજા શ્લોક સુધી “ શશકુર્મયો સ્તુ માંસેન માસમેકાદશૈવ તુ ॥ ૨૭૦ ॥ ચાલુ ગણત્રી ૩ પર્યંત ” અર્થ-શશલા, કાચબાના માંસથી અગિયાર માસ પિતૃઓ તૃપ્ત થાય છે. તેના કરતા વધૂના શ્લોક (૪) ચોથામાં કહે છે કે, “ (સંવત્સરે તુ ગવ્યેન પયસા પાયસેન ચ ॥ ૨૭૧ ॥ પૂવાર્ધ) ” જેનો અર્થ શકા વા પ્રશ્નમાં નથી તે આ કે, ગાયના દુધથી અથવા દુધપાકથી એક વર્ષ સુધી પિતૃઓ તૃપ્ત રહે છે, તો ઉપર માંસ લી

ધેલા (૧૧) અગીયાર માસ સુધીના શ્લોકો ૨૬ છે; તેમજ

આનન્દ્યા યૈવ કલ્પાન્તે મુન્યાન્નાનિચ સર્વશઃ

શ્લો ૨૭૨ ॥ મનુ અધ્યાય શ્લો ૨૭૨

સર્વ માંસોની હકીકત મનુ મહારાજે કહ્યા પછી છેલ્લે ઉપલા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે, સામો, રાજગરો, ઇત્યાદિ સર્વ (મુની અન્નથી) એટલે મુનિ અન્ન જેને સામો, રાજગરો કહે છે, તેને કરવાની શ્રેષ્ઠતા આતાવે છે. અને કહે છે કે, મુની અન્નથી અનંત વર્ષો સુધી પિતૃઓ તૃપ્ત થાય છે. તેમજ પારાસર સ્મૃતીમાં કહ્યું છે કે, “પિતૃકે પઘય” “કલૌર્વર્જયેત્ આ સમયમાં માંસ શ્રાધમાં વાપરવું નહીં, અને

તિલૈર્વિદ્વિયવૈર્માષૈરદ્વિમૂલે ફલે ન વા ॥

દત્તેન માંસં તૃપ્યન્તિ વિધિવક્ષિતરોન્દ્વિજોતમઃ ॥ ૨૬૭ ॥

યત્ કિંચિન્મધુનામિશ્રં પ્રદ દ્યાતુ ત્રયોદશીમ્ ॥

તદપ્યક્ષય મેવસ્યાવર્ષામુચમઘામુ ચ ॥ ૨૭૩ ॥

અપિનઃ સકુલે જાયાદ્યોનો દદ્યાત્રયોદશીમ્ ॥

પાયસંમધુસર્પિર્ભ્યાં પ્રાકચ્છાયેકુઞ્જરસ્ય ચ ॥ ૨૭૪ ॥

યદેવ તર્પય સદ્ધિઃ પિતૃન્નાત્વાદ્વિજોતમઃ ॥

તેનૈવ કૃત્સ્તમાપ્નોતિ પિતૃયજ્ઞ ક્રિયાકલમ્ ॥ ૨૮૩ ॥

મનુ અધ્યાય ૩ શ્લોક ૨૬૭-૨૭૩-૨૭૪-૨૮૩

અર્થ-તલ, ચોખા, જવ ફળ, એઓમાંથી કોઈ પણ વસ્તુ શાસ્ત્રમાં કહેલા વિધિ પ્રમાણે પિતૃઓને આપવાથી એક માસ સુધી પિતૃઓની તૃપ્તિ થાય છે ૨૬૭ અને વર્ષા કાળમાં મધા નક્ષત્રમાં તથા તેરશ તિથીએ કોઈ પણ વસ્તુ મધમાં બેળાને પિતૃઓને આપવામાં

આવે તો તેથી પિતૃઓની અક્ષય તૃપ્તિ થાય છે; ૨૭૩ અને પિતૃઓ ઇચ્છે છે કે, અમારા કુળમાં એવો પુરુષ ઉત્તમ થાય કે, જે પુરુષ બાદ્રપદની વદી તેરશે તથા હાથની છાયા પુર્વ દિશામાં પડે તે વખતે એટલે બીજો પોહોર થયા પછી “(બીજો અર્થ હસ્ત નક્ષત્રે સુર્ય હોય ત્યારે એને પણ ગજ છાયા કહે છે; અમને તે પુરુષ ખીર, મધ, ધી અર્પે ૨૭૪ તેમજ જે શ્રેષ્ઠ એવો દિન વર્ણુ (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિ, વૈશ્ય વર્ણુ) નાહીને માત્ર જળથી પણ પિતૃ તર્પણ કરે છે, તો તેથી તેને પણ પિતૃ યજ્ઞની કીયાનુ ફળ અથાત્ શ્રાદ્ધનું સંપૂર્ણ ફળ મળે છે. ૨૮૩ ઉપલા કહેલાં સર્વ પ્રમાણોથી માંસનો નિષેધ છે. અને મનુ વીગેરે ઘણા ધર્મ શાસ્ત્રવેત્તાઓનો હેતુ, તલ, ચોખ્ખા, જળ, અડદ, જવ, મુળ, ફળથી વર્ષ પર્વત અને મુનિ ધાન્યથી અર્થાત સામો, રાજગરો વિગેરેથી અનંત વર્ષ તથા મધ, ધી, ખીરની તો પૂર્વજો માગણીજ ઇચ્છે છે, તે અને તેથી અનંત વર્ષ પર્વત તથા અક્ષય તૃપ્તિના ઉપલા પદાર્થો શ્રાધમાં લેવા અને તે ન બને તોએ નિલ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, વૈશ્યોએ નાહીને સ્વચ્છ થઈ તર્પણ કરવું. તેપણ શ્રાદ્ધ તુલ્ય ફળ આપે છે. તથા શુદ્ધોને પણ શ્રાદ્ધ ઉપલા કહેલા પદાર્થોથી પોતાના અધિકાર મુજબ એટલે શુદ્ધોએ પુરાણવા નામ મંત્રોથી કરવું. પરંતુ કોઈએ શ્રાધમાં માંસ વાપરવું નહી. તેમ મધપાન તથા હીંસાનો પણ ત્યાગ કરવો. અને તેજ પ્રમાણે મનુ માહારાજનો સ્પષ્ટ હેતુ છે. અને શ્રાદ્ધમાં અવશ્ય બ્રાહ્મણ જમાડવા અર્થાત્ બ્રાહ્મણ ભોજનનુજ કર્મ છે. અને એમાં કંઈ આહુતીઓ અપાતી નથી, અને અપાય છે, તો તે બ્રાહ્મણના હાથમાં પણ આપવા કહેલી છે, “(તેને અગ્નૌ કર્ણ)” તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, બ્રાહ્મણ ભોજનનુજ મુખ્ય છે. કારણ કે,

एक मय्याशये द्विप्रं पित्र्ये यश्चयज्ञिके ॥

नचैवाशमेत्कंचिद्वैश्वदेवं प्रति द्विजम् ॥

મનુ० અ० ૩ શ્લોક ૮૩

અર્થ-પાંચ માહા યજ્ઞોમાં આવેલા પિતૃ યજ્ઞમાં (શ્રાધ્ધમાં) એક બ્રાહ્મણને પણ જમાડવો; પરંતુ વૈશ્વદેવના કાર્યમાં શક્તિ ન હોય તો કોઈ પણ બ્રાહ્મણ જમાડવો નહી. કારણ કે શ્રાદ્ધના બે અંગ દેવ અને પિતૃને ઉદ્દેશીને તો અવશ્ય બ્રાહ્મણ ભોજન કરાવવું જ મુખ્ય છે. એમ સમજી વેદ શ્રુતિ પ્રમાણે “**यथा सवासां गवां पयसा पायसं श्रपयित्वा ब्राह्मणान् भोजयेदिति श्रुते ॥ यथा सर्वा गोपयसः पायसं श्रवणानान्तरं ब्राह्मण भोजन मित्थं ॥**” અર્થ ગાયતુ દુધ, દુધપાક, ઘી, બ્રાહ્મણ ભોજનમાં લેવું એવું કહ્યું છે. અને તેમાં જુરી (ધણા) બ્રાહ્મણ જમાડવા અગર શક્તિ પ્રમાણે એક પણ જમાડવો પરંતુ શ્રાધ્ધમાં મધ, માંસ, ન વાપરવા તેમજ કોષ અને હિંસાદિ ત્યાગ કરી બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવવું, અને બીજા પ્રાણીઓને પણ બીજા પાકથી સંતોષવા પણ કોષને દુઃખ દેવું નહિ બ્રહ્મચર્ય તે દીવસે પાળવું, (સર્વ પ્રાણી માત્રને ભોજન આપવું.) એ સર્વ કર્મ શ્રદ્ધા વડે કરવું. તેનું નામજ શ્રાદ્ધ છે *

* શ્રાદ્ધમાં અગ્નૌ કર્ણ-અગ્નિ સોમદેવને ઉદ્દેશીને બે આહુતિઓ આપવી કહ્યું છે. તે આહુતિ અન્નાધાનવાળા આધાનાગ્નિમાં આપે છે. પરંતુ જો તે ત્યાં નહી હોય તેને “**લૌકીકાગ્નૌમાં**” નહી કરવી પરંતુ અગ્નિરૂપ બ્રાહ્મણને સમજી તેના હાથમાં કરવું (એમ મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૩ શ્લોક ૨૧૧-૨૧૨ અધ્યાય ત્રીજો શ્લોક બસે અગ્નીયાર તથા બસે બાર.

ઠ (શંકાવા-પ્રશ્ન:) મિમાંસકોએ બીજા તથા સાતમાં અધિક કર્ણોમાં
 માંસ આહાર વિધિને નિયમ વિધિ માન્યો છે. એ પ્રમાણે મેધાતિથિ
 કુલ્લુક, ગોવિદરાજ, ટીકાકારો કહે છે, અને તેઓ કહે છે કે. મિમાં-
 સામાં બતાવે છે કે, “**દ્રવ્યસયોગાચ્છોદનો પથુ સોમયોઃ**”
 એ સુત્રમાં અગ્નિષ્ટોમિય પથુના આલબનના સંબંધમાં “**હૃદય
 સ્માગ્રે અવધતિ અથાતિ વ્યાહાઃ અથ વૃક્ષલઃ**” અગ્નિ અને
 સોમ દેવતાને ઉદ્દેશિને પથુનુ આલબન કહ્યું અને તે પથુના હૃદય,
 જીભ, તથા છાતીના જૂદાં જૂદાં કટકા કરવા આ પ્રમાણે કહ્યું છે.
 તેમજ સાતમાં પાદમાં “**યસ્તોરેકહ વિષ્ટ વ સમસ્ત ચોદિત્વાત્**”
 એ સુત્રમાં શંકા કરેલી છે કે; ઉત્તરોવાક્યમાં પથુનુ વિધાન કરેલું
 હોવાથી, શું આખા પથુને હવિષરૂપે દેવતાને આપવું કે, તેનાં
 અવવયો આપવા ? એ શંકા ઉપર “**તદ્દેદાત્ કર્મણઃ**”
 એ સૂત્રમાં ઉત્તર આપ્યો છે કે, પથુના હૃદયાદિક અંગોવડેજ યજ્ઞનુ
 અનુષ્ઠાન કરવું. આ પ્રમાણે અશ્વમેધ, સોમયાગ.
 વીગેરેમાં પથુ આલબન કહે છે. આ વિષય મિમાંસકોએ બીજા તથા
 સાતમાં અધિક કર્ણોમાં બતાવ્યો છે. વળી કહે છે કે. “**ન તંમૃસ્યવે
 નયંતિ યં યજ્ઞાય નયન્તિ**” જે પથુને યજ્ઞને ઉદ્દેશીને આપવામાં
 આવે છે, તેને કંઈ મૃત્યુને સોપવામાં આવતુ નથી. ૥વળી રૂગ્વેદમાં
 કહ્યું છે કે, **નવાદ ઇતન્ પ્રિયસે નરિષ્યસિ દેવાન ઇદેશિષ
 યિગિઃ સુગેગિઃ** હે પથુ ? તુ બીજા પથુની પેઠે મરતો નથી, તેમ
 મરતો નથી પણ સુંદર દેવ માર્ગથી દેવતાઓને પામે છે. તથા

“દ્રુતશેષં ભક્ષયેત્” “સોત્રામણ્યાં સુરાપિબેત્” “અન્નમેધ”

“ગોમેધ” “નરમેધાદિ” અર્થ—સૌત્રામણી, યજ્ઞમાં દારૂ પીવો, માંસ હોમતા શેષ રહેલું ખાવું. અજને મારી, ગાયને મારી, પુરુષને મારી, હોમમાં (યજ્ઞમાં) હોમવા તે સર્વજન માન્ય થાતો છે, અને તેમાં કોઈનો વિરોધ મતિ હોય તો દેખાડો ક્યા છે ?

(સમાધાન વા-ઉ-તર) મેધાતિથી, કુલ્લુક, ગોવિદરાજ જે માંસ ખાવું (માંસ અહાર) એને નિયમ વિધિ માન્યો છે. તે નિયમ વિધિ નથી; અને તે હું આવતી શંકામાં નિર્ણય કરી સમજાવિશ. છતાં હાલ દિક્દર્શન કરું છે.

ધર્મ શાસ્ત્રોમાં ત્રણ પ્રકારનો વિધિ છે. તેના નામ અપૂર્વ વિધિ, નિયમ વિધિ, અને “પરિસંખ્યા વિધિ” તે માંસ ભક્ષણને પરિસંખ્યા વિધિ” દોષ યુક્ત કહેલી છે. કે જેમાં (સ્વાર્થ ત્યાગ, પરાર્થ કલ્પના, અને પ્રાપ્તિઆધ,) ત્રણ દોષ મહાભારતમાં વ્યાસ મુનિ “(જે વેદ વ્યાસ તેનો અર્થ-વેદમય જે વાણી. વેદ જ્ઞાન, તેનું જે ગોળ રૂપ થયેલું તેના મધ્યમાં થઇ જનાર તેને વ્યાસ કહે છે. અર્થાત્ વેદનો અર્થ ધરોધર જાણુકાર અને વેદ પ્રમાણે વદનાર એવો તેનું નામ વેદવ્યાસ સમજવા, તેમનું કહેવું એમ છે કે,)” વિધિવિહિત (અર્થાત્ વેદમાં કહ્યું હોય તોએ અને મિમાંસકોએ કહ્યું છે છતાં) માંસ ભક્ષણનાં સંબંધમાં “અત્પદોષમિદ્દોષમ્” (આ પ્રમાણે વિધિ પૂર્વક કહેલા માંસ ભક્ષણથી) પણ અત્પદોષ છે, તો “પરિસંખ્યા વિધિમાં” “સ્વાર્થ ત્યાગ, પરાર્થ કલ્પના, પ્રાપ્તિ આધ” ત્રણ દોષોવાળો હોવાથી તે પણ કેમ સ્વિકારાયે શંકા મુક્તજ છે.

અને સાંખ્ય શાસ્ત્રકારો કહે છે કે, યજ્ઞમાં વિહિત પશુના આલભનથી અલ્પ પાપ થાય છે અને તે પાપનુ પ્રાયશ્ચિત કરવામાં આવે નહીં તો એક ઉંડા પાણીના ધરામાં સ્નાન કરનારાને અગ્નિની કણિકાથી જેમ દુઃખ થાય છે, તેમ યજ્ઞ કરનારો યજ્ઞમાન સ્વર્ગના સુખની સાથે પશુવધના પાપથી ઉત્પન્ન થયેલુ અલ્પ દુઃખ ભોગવે છે. માટે તે પાપનુ પ્રાયશ્ચિત કરવું જોઈએ. આ પ્રમાણે યજ્ઞિય પશુના આલભનમાં “ અર્થાત્ યજ્ઞ માં પશુઓને મારવા, હોમવામાં ” અલ્પ પાપ થાય છેજ; એમ સાંખ્ય શાસ્ત્રકારો પણ માને છે.

હવે મિમાંસામાં—આલભ્ય ધાતુનો અર્થ અયજન્ત્ અર્થ થાય છે અર્થાત્ પુજા કરવાનું કહે છે. “ દ્રવ્ય સંયોગા ચોદનો પશુ સોમયો ” એ સૂત્રમાં અગ્નિ પેટામિય પશુના આલભન સંબંધમાં અર્થાત્ યજ્ઞના એટલે પુજના સંબંધમાં અગ્નિ અને સોમ દેવતાને ઉદ્દેશીને પશુનું આલભન અર્થાત પૂજન કહ્યું અને તે પશુના હૃદય, જીભ તથા છાતીના જૂદાં જૂદાં ભાગોથી વિભાગ પડે પૂજા કરવી. “ અને ધીની આહુતિ અગ્નિમાં આપવી. ” “ કોઈ કહે ધી કેમ ? તો તેના પ્રતિકર કે “ નતોયશૌકરોતુ તચ્ચત્ ” પશુ યજ્ઞમાં પણ ધી છેજ તેમજ “ યશોરેકહવિષ્ટ્ર દંસમંસ્ત ચોદિત્વાત્ ” એ સૂત્રમાં શંકા કરેલી છે કે, ઉત્પત્તિ વાક્યમાં પશુનું વિધાન કરેલું હોવાથી, શું આખા પશુને પુજવું કે તેના અવયવો ? એ શંકા ઉપર “ તદ્ભદાત્ કર્મણઃ ” એ સૂત્રમાં

ઉત્તર આપ્યો છે કે, તે પશુના અંગો વડેજ (યજનું અનુષ્ઠાન) યજનનાં યજનમાં પુજન કરવું—એ પ્રમાણે મિમાંસોકોનો પણ અર્થ સમાવેશ છે.

હવે સર્વ હકીકત જોતાં “ આલભ્ ” ધાતુનો અર્થ નીચે પ્રમાણે નિશ્ચિત કારસ્કારાચાર્યે પણ સ્પષ્ટ કહ્યો છે. તેનો દાખલો:-
 યજ્ઞેન યજ્ઞં ઇતિં અધ્યાય ૩૧ મંત્રં ૩૧ યજુર્વેદ ॥
 આ મંત્રમાં “ આલભ્ ” ધાતુશબ્દ આપ્યો છે. જેનો અર્થ—તે કહે છે કે,
 યજ્ઞેન યજ્ઞમયજન્ત દેવા અગ્નિનાગ્નિમયજન્ત દેવા અગ્નિઃ
 પશુગસિતમાલમન્ત તેના યજન્તેતિચ બ્રાહ્મણમ્ તાનિ ધર્માણિ
 પ્રથમાન્યામન્ । તેદનાકં મદિમાનઃ સમમેવન્ત યત્ર પૂર્વે
 સાધ્યાઃ સન્તિ દેવાઃ સાધનાઃ દ્યુસ્થાનો દેવગણ ઇતિ
 નીલક્ષઃ ॥ ગીરું અધ્યાય ૧૨ સ્વં ૪૧ અર્થ—(અગ્નિના)
 જીવ (અગ્નિમ્) પરમેશ્વરની (યયજન્ત) પુજા કરી (અગ્નિઃ)
 પરમેશ્વરે (પશુઃ) સર્વ દ્રષ્ટા છે તેનીજ વિદ્વાન લોક
 (આલમન્તઃ અયજયન્ત) ઉપાસના કરે છે. એવું બ્રાહ્મણ
 ગ્રંથોમાં લખેલું છે.

ઉપરાદાખલાથી નિશ્ચિતકાર યાસ્કરાચાર્યે “ આલભને અયજન્ત ”
 આલમન્ ને અયજન્ત યન્તે ધાતુ પર્યાય ગણ્યા છે. અથાત્ એકજ
 ગણ્યા છે. જેનો ભેદ કહું છું.

આ+લભ્=આલભ્ (આ) નજદીક (લભ્) પ્રાપ્ત
 થવું—જવું આ મુજબ “ આલભ્ ” ધાતુનો અર્થ છે. પરંતુ આગળ

કાળાંતરે “ ઠાર મારવું એટલે મારી નાખવું ” એ પ્રમાણે એ શબ્દનો અર્થ થવા લાગ્યો !

“ ઉપાસના ” શબ્દ (ઉપ) નજદીક (આસના) નજદીક બેસવું આ “ઉપાસના” શબ્દનો અર્થ અને “આલમના” વા “આલમ” શબ્દનો અર્થ વૈદિકકાળમાં એકજ હતો માટેજ “ આલમન્ત ” શબ્દને ઉપરના આલમણુ ગ્રંથના ઉત્તરમાં (“ અયજન્ત=અયજન્ત (પૂજા, સંગતિ, દાન, પુજા, સંગતિ દાન,) એ પર્યાય શબ્દ આપે છે. મતલબ કે “ આલમન્ત વા આલમ ” અને “ અયજન્તને ઉપાસના ” શબ્દનો અર્થ પુજા કરવી. (અર્થાત્ પૂજા અર્થ વાચક છે) અને તદ્વત વૈદિક કાળમાં હેાવું બેઠાએ. કારણ કે, વેદ જે મહા પવિત્ર અનેક સિદ્ધાંતોથી ભરપુર છે. અને અનેક અર્થ દર્શાવનાર છે. તેમાં “ ઠાર મારવું ” એ અર્થ શંકયાત્મક છે. તેમ ઉપસા આધારોથી, અસંભવિત છે. વળી પ્રમાણમાં આપેલી શ્રુતિનો અર્થ મારવાનો નથી. “ ન તં મૃસવે- નયન્તિ યં યજ્ઞાય નયન્તિ ” જે પશુને યજ્ઞને ઉદ્દેશીને આપવામાં આવે છે, તેને કંઈ મૃત્યુને સોંપવામાં આવવું નથી, અર્થાત્ તેને મારવું નહીં એવો છે.

અર્થ-ગીતે-“યં યજ્ઞાય નયન્તિ” યજ્ઞને માટે લઈ જઈએ છીએ, “ ન તં મૃસવે નયન્તિ ” તેને મારવા લઈ જતા નથી. એટલે જે પશુને યજ્ઞવેદીમાં લઈ જઈએ છીએ, તેને મારવાને લઈ જતા નથી. આ સર્વ ઉપરથી યજ્ઞને અર્થે પશુ લઈ જવું તેને મારવું નહીં વળી ર્ગવેદમાં પણ એવો અર્થ ભાપે છે:-“ નવાક ઇતન્

મિત્રયસે ન રિપ્યસિ દેવાન્ન ઇદેશિપયિભિઃ સુર્ગેભિઃ +” હે પશુ!
તું બીજાની પેઠે મરતો નથી, તેમ મરતો પણ નથી, પણ સુંદર
માર્ગથી દેવતાઓને પામે છે હે પશુ ! તું બીજા પશુઓ
જેમ મરે છે, તેમ તું મરશે નહીં તેમજ કોઈ તને મારશે નહીં.
પણ સુંદર રસ્તાથી (ચાલીને) “ (જ્યાં યજ્ઞ મંડપ રચાયો છે.
અનેજે સ્થાનમાં દેવતું આવાહન થયું છે. ત્યાં તું)” દેવતાઓને પામે છે.

આ હેતુથી યજ્ઞને વિષે પશુને મારવો ને હોમ કરવો નહીં;
પરંતુ જીવતા રાખવાનો સમજ છે. અને જો તે પશુને મારે તો, વા
મરાવે તો તેને વિશ્વાસઘાત (એટલે ઉપહાસ અર્થમાં શ્રુતિ, વેદ, પ્રમાણ
યજ્ઞમાં લઈ જઈ છું, મારીશ નહીં અને મરશે નહીં. આ શબ્દ
વિશ્વાસ તે પશુને આપે છે, તે પાપ તે વિશ્વાસઘાત) અને આત્મ
સ્વાર્થે મારવા તેથી પશુ વધતું પાપ છે. એમ ઉપલો મંત્ર, શ્રુતિ
બોધ કરે છે. તદ્વત સમજી નજી કરવું.

“સૌત્રામણ્યાં સુરાં પિબેત્” એટલે સૌત્રામણી યજ્ઞમાં
સોમવસ્ત્રીનો રશ પીવો પરંતુ મધપાન પિવાનું નથી. કારણકે, એથી
આહ્નણની શુદ્ધતાની પરીક્ષા છે. એમાં એવો ગુણ છે કે, શુદ્ધ
આહ્નણ સિવાય ઈતર વર્ણુ અર્થાત્ આહ્નણના વંશમાં વગળ હોય તેને
હલ્લટી થાય છે. દયારામ કવિ કૃત કવિતામાં કહ્યું છે કે,

સોમવસ્ત્રીકેરે રશપાન શુદ્ધ આહ્નણ હોય તે કરે;
વગળ વંશિને વમન કરાવે એવી વેદવાણી ઓચરે.

પ્રેમ રસ તેના ઉરમાં ઠરે.”

+ આ વેદ મંત્રનો અર્થ જ્ઞાન માર્ગે સમાધિષ્ઠિ અન્ય કરે છે.

“હુત શેશં મક્ષયેત્ ” હોમવાનુ નથી. તો આ સમયે ખાનુ શાનું?
 “અલ્પદોષમિહ જ્ઞેયમ્ ” વળી વ્યાસ મુનિ પ્રમાણથી અલ્પદોષ-
 વાળુ માટે ખવાય શાનુ? વધુ હકીકત આવતી શંકા સમાધાનોમાં
 સ્પષ્ટ સમજાવીશું.

“અશ્વમેધ અર્થાત્ રાષ્ટ્ર વા અશ્વમેધઃ શતં ૧૪૩૧૪૩
 અગ્નિર્વાઅશ્વઃ । આજ્યં મેધઃ શતપથ-બ્રાહ્મણે ” અર્થ--રાજા
 ન્યાય ધર્મથી પ્રજાનુ પાલણુ કરે, અને અગ્નિમાં ધી આદિને
 હોમ એનું નામ અશ્વમેધ છે.

“અન્ન ઐ હિગૌઃ શતં ૪૩૧૧ અર્થ--અન્ન, ઇંદ્રીઆ,
 કિરણુ, પૃથ્વી આદિને પવિત્ર રાખવા એ ગોમેધ.

“નરમેધઃ ” અથ--મનુષ્ય મરણુ પામે સારે તેને મંત્રાદિક
 વિધિ પુર્વક દાહ કરવો તેનું નામ નરમેધ--કહેવાય છે. પરંતુ ઘોડો,
 ગાય, આદિ માંસ આહાર લીધા બાસે છે.

વળી માંડુંકયોપનિષદમાં કહ્યું છે કે, “ત્રેતાયાં વહુ
 ઘાસન્તતાનિ ” અર્થ--તે (યજ્ઞ યાગાદિકર્મો બહુ પ્રકારે ત્રેતા યુગમાં
 પ્રવૃત્ત થયા. એવી રીતે આ કર્મો વિસ્તાર પામ્યા પછી તે સર્વજન
 માન્ય નહી થવાથી, આર્વાક આદિ “શુદ્ધ વેદ ધર્મથી” ભિન્ન
 મત પેદા થયા હોય એમ લાગે છે. તેઓમાં કહ્યું છે કે:-

પશુઞ્ચન્નિહતઃ સ્વર્ગં જ્યોતિષ્ટોમેગમિષ્યતિ ।

સ્વપિતા યજમાને ન તં ચ કથં ન હિંસ્યતે ॥

અર્થ--જો પશુ મારી અગ્નિમાં હોમ આપવાથી તે પશુને યજમાન
 બન્ને સ્વર્ગમાં જાય છે, તો યજમાન પોતાના પિતાદિને મારીને

હોમ કરી તેમને સ્વર્ગમાં કેમ નથી મોકલતા અસલ આ રહી
ચાલતી હોય અને સર્વ જન માન્ય વાત હોય તો આવો વિરોધ શાનો ?
વળી વ્યાસ મુનીએ એ વિધિમાં અલ્પ દોષ છે. એમ કહ્યું છે.
તેમજ પારાશરમૃતિ અને સર્વ રૂપિ મતે આ સમયે વર્ણીત કહ્યું છે.

અશ્વાલમ્બ ગવાલમ્બ સન્યાસં પલપૈતૃકમ્ ॥

દેવરાશ્રમુતોત્પત્તિ કલૌ પંચ વિવર્જયેત્ ॥

પરાસરવચનં અ૦ શ્લો૦

ગોવાજિનરમેધાશ્ચ વિવાહહેગૌવધસ્તાથા ॥

પરક્ષેત્રે સુતોત્પત્તિ કલૌ એતાનિ વર્જયેત્ ॥

અર્થ—આ યુગમાં (કલીયુગમાં) પારાશર સ્મૃતિ માનવી જોઈએ, તેમાં
કહ્યું છે કે, અશ્વમેધ, ૧ ગોમેધ, ૨ સન્યાસ, ૩ માંસ શ્રાધમાં વાપરવું,
૪ દીયર થકી છોકરાને ઉમત્ર કરવો આ વખતમાં (કલીયુગમાં) વર્ણીત
કરવા કાલદર્ષણાદિ નાના પ્રકારના ધર્મશાસ્ત્રોમાં પણ કહ્યું છે
કે, ગોમેધ, અશ્વમેધ, નરમેધ, વિવાહ વખતે ગવાદિ પશુવધ,
તથા પરાધ પરણેલી સ્ત્રીથી છોકરાની ઉત્પત્તિ એટલા વાના આ
સમયમાં (કલીયુગમાં) વર્ણીત કહ્યાં છે. તેમજ મ૦ અ૦ ૫.
શ્લો૦ ૪૮ માં કહ્યું છે કે:—

નાકૃત્વા પ્રાણી હિંસા માંસમુત્પદ્યતે કચિત્ ॥

ન ચ પ્રાણીવિધઃ સ્વર્ગસ્તસ્માત્માસં વિવર્જયત્ ॥

પ્રાણીઓની હિંસા કર્યા વિના કદિ પણ માંસ મળતું નથી. તેમ પ્રાણીઓનો વધ કરવાથી સ્વર્ગ પણ મળતું નથી. તે માટે હિંસા તથા માંસ સર્વ મનુષ્યોએ તજવું.

(૧૦ શંકાવા પ્રશ્ન:-) મં ૦ અં ૫ શ્લોક ૦ ૫૬ માં બાગવતમાં સ્કંદ ૧૧ અં ૫ શ્લોક. ૧૧ કહે કે:-

ન માંસમક્ષણે દોષો ન મયે ન ચ મૈથુને ।

પ્રવૃત્તરણા ભૂતાનાં નિવૃત્તિસ્તુ મહાફલા ॥ ૫૬ ॥

લોકે વ્યવાયામિષદ્વયસેવા નિસાસ્તુ જન્તોર્નહિ તત્ર ચોદના ॥

વ્યવસ્થિતિસ્તેષુ વિવાહયજ્ઞસુરાગૃહૈરાસુ નિવૃત્તિરિષ્ટા ॥ ૧૧ ॥

અર્થ—માંસ ખાવામાં, મધપાન કરવામાં, સ્ત્રી સાથે સંભોગ (વા મૈથુનમાં) દોષ નથી તેમજ કેટલાંક ટીકાકારનો મત છે કે, યજ્ઞમાં માંસ બક્ષણ કરવું, સૌત્રામણી યજ્ઞમાં દારૂ પીવો, પોતાની સ્ત્રી સાથે ઋતુમાં સંગ કરવો, તેમાં દોષ નથી, એ પ્રાણી માત્રની પ્રવૃત્તિ છે, એમાં દોષ શાનો ?

(૧૦ સમાધાન વા ઉત્તર) આ તમારો અર્થ અને સમજવું ખરું નથી.

આ શ્લોકો ખરા છે. પરંતુ સમજવાનું જૂઠું છે જે હું સવિસ્તર સમજાવીને કહું છું; તથા ગયેલી શંકાઓનું પણ સ્પષ્ટિકરણ આ શંકાના ઉત્તરમાં કહીશ. “ ખરો અર્થ થાય તેવી સમજુતી, વિસ્તાર પૂર્વક કહું છું.”

ઋતુમાં સ્ત્રીનો સંગ કરવો, યજ્ઞમાં માંસ ખાવું, “ (એટલે હોમવાથી અવશેષ રહેલું માંસ ખાવું.)” સૌત્રામણી નામના યજ્ઞમાં

મદિરાપાન કરવું, આમ સ્મૃતિ, વેદ બાગવતમાં કહ્યું છે, તે પ્રવૃત્તિ કરવા માટે કહ્યું નથી, “ (વા પ્રમાણ નથી)” પરંતુ તેનું તાત્પર્ય તેનો ત્યાગ કરવામાં છે. ગર્ભ શંકામાં કહ્યું છે કે, **ઋતૌ भार्यामुपेयात् । सौत्रामण्यां सुरां पिबेत् । तथा हुतशेष भक्षयेत्मांसं । न मांस भक्षणे दोषो न मद्ये न च मैथुने इति॥** ઉપર આવેલા તથા આગળ ગયેલી બીજી શંકાઓના આ સર્વે વાક્યો વિધિ વાક્ય નથી, બીજા કોઈ પણ પ્રમાણથી જે ક્રીયા અપ્રાપ્ત હોય તેને પ્રાપ્ત કરવાના જે વાક્ય હોય તે અપૂર્વ વિધિ વાક્ય કહેવાય છે. દૃષ્ટાંત-તરીકે વેદમાં કહ્યું છે કે, “ **स्वर्ग कामो यजेत्**” સ્વર્ગની કામનાવાળાએ યજ્ઞ કરવો.” આમાં સ્વર્ગ આપનારો યજ્ઞ વેદ વચન વિના બીજા કોઈ પણ પ્રમાણથી કરવો જોઈએ એવો વિધિ નથી. પરંતુ સ્વર્ગ આપનારો યજ્ઞને માટે વેદના વચનો છે, માટે તે અપૂર્વ વિધિ વાક્ય છે; માંસ ભક્ષણ, મદિરાપાન સ્ત્રીસંગ એ સર્વ લોકો વેદના વચનથીજ સ્વીકારે છે એમ નથી, પરંતુ પોતાની રૂચીથી તે તે ક્રિયામાં પ્રવૃત્તિ કરે છે; માટે તે અપૂર્વ વિધિ નથી તેમ નિયમ વિધિ પણ નથી. એક પક્ષમાં અપ્રાપ્ત કરનારો વિધિ નિયમ વિધિ કહેવાય છે. દૃષ્ટાંતમાં જેમ “**व्रीहीन् वहन्ति**” ડાંગરને ખાંડે છે” ડાંગરને ફાતરા વિનાની કરવાના ધણા ઉપાયો છે, માટે જ્યારે તેને છડ્યા વિના બીજા ઉપાયથી ફાતરા વિનાની કરશે, ત્યારે તેને છડવું અપ્રાપ્ત થશે. તે અપ્રાપ્ત બાબતને આ વિધિ પ્રાપ્ત કરે છે, એટલે કહે છે કે, જે ડાંગરને ફાતરા વિનાની કરવી હોય, તો, તેને છડવી. એને નિયમ વાક્ય કહે છે. માંસ ભક્ષણ, મદિરા પાન. મૈથુન-તો સર્વદા પ્રિય હોવાથી પ્રાપ્ત છે. તે કંઈ એક પક્ષમાં અપ્રાપ્ત

નથી કે તેને માટે આ નિયમ વાક્ય પણ નથી. તેમ તે પરિસંખ્યા વાક્ય પણ નથી. બન્ને વિષયોની એક સાથે પ્રાપ્તિ થતી હોય ત્યારે જેમાં એમાંથી એકની નિવૃત્તિ કરવી, આવે તાત્પર્ય હોય તેને પરિસંખ્યા વિધિ કહેવો દૃષ્ટાંતમાં “ પંચ પંચનસ્ત્રા મધ્યાઃ ” પાંચનખવાળા પાંચ પશુઓને ખાવાં; આ વાક્યનો એવો અર્થ છે કે, પશુઓનું ભક્ષણ કરવું નહીં. અને ભક્ષણ કરવું હોયતો પાંચ નખવાળા શેઠાર્ધ શેઠો, ચંદનધો, શશલો, તથા કાચમો, એ પાંચ વિના ભક્ષણ કરવુંજ નહીં. તેમજ માંસ ભક્ષણ કરવું તો યજ્ઞમાં કરવું, સ્ત્રી સંગ કરવો તો માત્ર ઋતુ કાળમાંજ કરવો અને મદિરા પાન કરવું તો સૌત્રામણી યજ્ઞમાંજ કરવું. આ પ્રમાણે પરિસંખ્યા વિધિ પ્રમાણે પ્રાપ્ત થશે. આમ કોઈ કહેશે તેને પણ પરિસંખ્યા માનવામાં ત્રણ દોષ આવે છે, તે આઃ—સ્વાર્થ ત્યાગ, પરાર્થ કલ્પના અને પ્રાપ્ત બાધ પોતાનો અર્થ ઉડી જવો તેને સ્વાર્થ ત્યાગ કહે છે, ‘શત્રુમાં સ્ત્રી સંગ કરવો’. આ વાક્યમાં પોતાનો અર્થ ઉડી ગયો, તેથી સ્વાર્થ ત્યાગ નામનો દોષ તેમાં આવ્યો. પરાર્થ કલ્પના એટલે બીજા અર્થની કલ્પના કરવી તે ‘ઋતુ વિના સ્ત્રીનો સંગ કરવોજ નહીં,’ આ બીજા અર્થની કલ્પના કરી તે પરાર્થ કલ્પના નામનો દોષ આવ્યો તેમ જ સ્વભાવીક રીતે પ્રાપ્ત હતું તેમાં અટકાવ આવ્યો. તેથી પ્રાપ્ત બાધ નામનો દોષ આવ્યો. માંસ ભક્ષણ, અને મદિરાપાનમાં પણ ત્રણ દોષ સમગ્ર સેવા, આ પ્રમાણે પરિસંખ્યામાં પણ ત્રણ દોષ આવે છે તેથી પરિસંખ્યા વિધિ પણ થઈ શકતો નથી. માટે આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, ઋતુમાં સ્ત્રીનો સંગ ન કરે, હોમવાથી અવશેષ રહેલું માંસ ન ખાય, સૌત્રામણી યજ્ઞમાં મદિરાપાન ન કરે, તો દોષ લાગે એવી

દદ આજ્ઞાવાળા તે વાક્યો નથી. પરંતુ તે વાક્યોનો તાત્પર્ય પ્રાપ્ત થયેલા વસ્તુને છોડાવવી એજ છે. જેમકે મનુષ્ય નિલ માંસ ભક્ષણ કરતો હોય તો તેણે નિલ નહીં કરવાના હેતુથીજ કહે છે. જે પુરૂષ નિલ સ્ત્રી સંગ કરતો હોય તો નિલ નહીં; પણ ઋતુમાં સ્ત્રિસંગ કરવો, આપણુ છોડાવવાના હેતુથીજ છે. અને તેમ જ મદિરાપાન નિલ કરતો હોય તો તેણે નિલ નહીં પણ સાત્રામણી યજ્ઞમાં મદિરા પીવી આમ આપણુ છોડાવવાનાજ હેતુ રૂપ છે. આ સર્વ એકદમ ન છુટે માટે માંસ ભક્ષ, મદિરાપાન, સ્ત્રિસંગ, છોડાવવાની યુક્તિઓ યોજાલી છે. માટે સર્વ મનુષ્યોએ મૈથુન, માંસ ભક્ષ, મદ્યપાન ત્યાગ કરવુંજ એવો વેદ તથા શ્રુતિ, સ્મૃતિઓના સિદ્ધાંતથી મેં અભિપ્રાય કહ્યો છે. તે સત્ય છે.

હવેલા સર્વ અર્થથી સિદ્ધ અર્થ-માંસ ભક્ષણ, મદ્યપાન, સ્ત્રિસંગમાં દોષ નથી એ પ્રવૃત્તિ પ્રાણીઓની છે. “અર્થાત્ મનોરથોથી વ્યાકુળ થયેલા માણસોની છે.” વેદ આજ્ઞા કરવાની નથી પરંતુ તેથી નિવૃત્ત રહેવું. અર્થાત્ માંસ ભક્ષ, મદ્યપાન, મૈથુનનો ત્યાગ કરવાથી મોટાં પુન્યનો લાભ થાય છે. તદ્વત સમગ્ર સર્વ મનુષ્યોએ ત્યાગ કરવું.

(૧૨ શંકાવા પ્રશ્ન)

રોગી નિયુક્તો વિધિના દ્વૃતં વિમ્વૃતસ્તથા ।

માંસમદ્યાચ્ચતુર્દ્વેષાં પરિસંખ્યા પ્રકિર્તિતા ॥૧॥

અર્થ-ક્ષુધાથી મરવાના ભયવાળો પુરૂષ રોગ નાશ માટે અથવા આત્મસંરક્ષણ માટે માંસ ભક્ષણ કરી શકે છે, (૨) શ્રાદ્ધમાં નિમંત્રણ કરેલો બ્રાહ્મણ શ્રાદ્ધમાં પીરસેલું માંસ ભક્ષણ કરી શકે છે, (૩) યજ્ઞમાં સોળ ઋત્વિજમાનો એક ઋત્વિજ હોમ કર્યા પછી બાકીનું વધેલું (હુતશેષ) માંસ ભક્ષણ કરી શકે છે ? (૪) અને બ્રાહ્મણ

પોતાની ઇચ્છાથી એકવાર માંસ ભક્ષણ કરી શકે છે, આ ચાર વિષયોમાં પરિસંખ્યા વિધિ ઘણાઓ કહે છે. તેનું શું છે ? સમાધાન વા ઉત્તર હવે મહાભારતમાં પણ વ્યાસ મુની વિધિ વિહીત માંસ ભક્ષણના સંબંધમાં અલ્પદોષમિહજ્ઞેયમ્ । અલ્પ દોષ કહેલો છે. અને યજ્ઞમાં પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા કહ્યું છે. તેમ સાખ્ય શાસ્ત્ર કારો પણ કહે છે. તો પછી પરિસંખ્યા વિધિમાં શાસ્ત્રકારોએ સ્વાર્થ ત્યાગ, (૧) પરાર્થ કલ્પના, (૨) અને પ્રાપ્ત બાંધ, (૩) એ ત્રણ દોષવાળો હોવા છતાં પણ સ્વિકારવો એ શું ઘટિત છે ? એ તો ન્યાય વિરૂદ્ધ મિથ્યા આગ્રહ ગણાય એમ સમજી સ્વીકારવો નહીંજ.

(૧) રોગી અથવા ક્ષુધાર્થી મરવાના ભયવાળો પુરુષ રોગ નાશ થવા માટે ખાય તેનેથીજ રોગ શાંત થાય તે જીવે એમ નથી, તેમ ખાય તોએ મરી જાય તો પછી શું ? ત્યારે ખાવું નિર્ઠક છે. તેમ ભુખે મરતો હોય તે માંસથીજ જીવે એમ નથી. પરંતુ ગમે તે વનસ્પતિ આહારથી પણ જીવી શકાય, અગર બીજા ગમે તે ઉપા યોગી પણ ભુખ મટાડી શકાય, તેમાં માંસથીજ મટે એમ નથી, તો માંસ ન ખાવું. કારણકે દોષ યુક્તજ છે. અને પરિસંખ્યા વિધિ ઉપલા પ્રશ્ન પ્રમાણે સમજી કરે તોએ ત્રણ દોષ યુક્ત સમજવું અને તે માંસ ભક્ષણ કરવું નહીં. તેમ ભુખના આવેશમાં માંસ ગ્રહણ થાય તોએ તેનો ત્યાગ કરવો. કારણકે, મ૦ અ૦ ૧૦ શ્લોક૦ ૧૭૬ માં કહે છે કે.

શ્વમાંસમિચ્છન્નાર્તોડતું ધર્માધર્મવિચક્ષગઃ ।

પ્રાણાનાં પરિરક્ષાર્થં વામદેવો નુ લિપ્તવાન ॥

તેમજ વળી મં ૦ અં ૦ ૧૦ શ્લો ૦ ૧૦૮ માં કહે છે કે

હુધાર્તશ્ચાત્તુમભ્યાગાદિશ્વામિત્રઃ શ્વજાઘનીમ્ ।

ચંડાલહસ્તાદાદાયધર્માધર્મવિચક્ષણઃ ॥

અર્થ—ધર્મ અને અધર્મને જાણનારા વામદેવ ઋષિ હુખથી પીડાવા લાગ્યા ત્યારે તેને પ્રાણોની રક્ષા કરવા માટે કુતરાનું માંસ ખાવાની ઇચ્છા કરી હતી પરંતુ **(નલિમ્તવાન્)** તેમણે તેમ કર્યું નથી, માટે તેમને પાપ લાગ્યું ન હતું અને વિશ્વામિત્ર ઋષિ જ્યારે હુખથી પીડાયા ત્યારે તેણે ચંડાળના હાથમાંથી કુતરાની પુછડીને છીનાવી લઇને ખાવાને તૈયાર થયા હતા. પરંતુ ધર્માધર્મ જાણુકારે તે ખાધી નથી. તદ્વત ગમે તેમ થાય તોપણ માંસ ખાવું નહીં. તેમજ રોગી અથવા હુધાર્થી આત્મા સંરક્ષણ માટે અર્થી છે. “કોઇ શંકા કરે કે શું અર્થ ? તો, રોગીને રોગથી બચવાનો, હુખ્યાને હુખ ટાળવાનો અર્થ છે” માટે કહ્યું છે કે, જે અર્થ ત્યાં જે કામ ધર્મના વિરોધી છે. અર્થાત્ ધર્મમાં નડાવ કરતા સમજી મનુષ્યો એ માંસ તજવું.

(૨) શ્રાદ્ધમાં નિમંત્રણ કરેલા બ્રાહ્મણ માંસ ખાવું કે નહીં; તેનો એવો વિચાર છે. કે, કોઇ પણ બ્રાહ્મણ **“યથાવિધિનિમુક્રસ્તુ”** એટલે જેને દેવ અથવા પિતૃ કાર્યમાં નિમંત્રણ કરેલું હોય તેણે માંસ ખાવાનો વિરોધ અર્થાત્ તે એવી રીતે કે, કોઇ વ્રત ધારી અગર બ્રહ્મચારી હોય તો તેણે વ્રત પાળવું જોઇએ. અને માંસ ખાય તો તેને વ્રત ભંગ રૂપ પાપ લાગે ત્યાં બ્રહ્મચારીને શ્રાદ્ધનું અન્ન જમવાનું કહ્યું છે. પરંતુ માંસ, મધ, લેવાની ના કહેલી છે.

અને જે માંસ ભક્ષ કરે તો નિંદા પાત્ર થાય છે. અને વળી બ્રહ્મચર્ય વ્રત ભંગ થાય છે અને પોતાના વ્રત ભંગે દુઃખ થાય છે. અને ન ભાગે તો એકવિસ જન્મ સુધિ નર્કમાં જાય છે એવું મનુ ૦ અલ્પ શ્લોક ૩૫ માં છે, વળી કહ્યું છે કે- **ધર્મે चाप्यसुखोदकं लोक विकृष्टमेव च अर्थ** આ ધર્મનું પરિણામ બન્ને તરફથી દુઃખ-રૂપ છે. અને માંસ લાગથી પોતાનો વ્રત રૂપ અર્થ પણ સિદ્ધ થાય છે. અને મનુષ્યો નિંદા પણ કરતા નથી. માટે મનુસ્મૃતિ આધારે કહ્યું છે કે, જે ધર્મનું પરિણામ દુઃખરૂપ છે, તથા જે લોકોમાં નિંદાને પાત્ર થઈ પડે છે, તેવા ધર્મનો પણ ત્યાગ કરવો. તે માટે નોતરેલા બ્રાહ્મણો પણ માંસ ન ખાય તો ચાલે તદ્દત સમજવું.

(૩) સોળ ક્રતિજ્ઞેમાનો એક ક્રતિવિજ હોય તેણે હોમ કર્યા પછી આગી વધેલું માંસ ખાવું (હુત શેષ ખાવું.) તે વિષે “**अल्पदोषमिहज्ञेयम्**” અલ્પદોષ છે. તદ્દત સમજવો. આનો અગાડી શંકા સમાધાનમાં નિર્ણય કરીશું તથા પરિસંખ્યા વિધિ સ્વાર્થ ત્યાગ, પરાર્થકલ્પના, પ્રાપ્તિબાધ, માંના દોષે યુક્ત સમજવો અને માંસ તજવું.

(૪) પોતાની ઇચ્છાથી બ્રાહ્મણ એકવાર માંસ ભક્ષણ કરે નહીંજ. કારણકે, મં ૦ અં ૧૧. શ્લો ૦ ૮૫ માં કહે છે કે-

यक्षरक्षःपिशाचान्नं मद्यं मांसं सुरासवम् ।

तद्ब्राह्मणेन नात्तव्यं देवानामभ्रता हविः ॥

મધ યક્ષોનુ, માંસ રાક્ષસોનુ હવિષ ખાનાર એવા બ્રાહ્મણુ છે. (દેવ નૈવેદ્ય ખાનારા મનુષ્યો છે માટે) તે પદાર્થ ખાવા કે પીવા નહીં. અને તેમજ બ્રહ્મરૂપિત સ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે,

મધ્ય માંસ મૈથુનં ચ ભૂતાનાં લલનં સ્મૃતં ।
તદેવ વિધિના કુર્વન્ સ્વર્ગમાપ્નાતિ માનવઃ ॥

મધ, માંસ મૈથુન એ ત્રણ પ્રાણીઓને લોભાવનારા છે. (તદેવ વિધિના) તેનો વિધિ પૂર્વક અર્થાત મયોદ્ધા રાજે તો સ્વર્ગમાં જાય છે. અને વળી યમ સ્મૃતિ પ્રમાણે

સર્વેપામેવ માંસાનં મહાદોષસ્તુ ભક્ષણે ।
નિવૃત્તત મહત્પુન્યમિતિ આહ પ્રજાપતિ ॥

અર્થ—સર્વ પ્રકારના માંસ ભક્ષણ કરવામાં મોટો દોષ (ધણુ પાપ) છે. અને માંસ ભક્ષણથી નિવૃત્ત રહેવામાં (ત્યાગ કરવામાં) મોટું પુન્ય છે. એમ પ્રજાપતિ કહે છે. તદ્વત સમગ્ર સર્વ મનુષ્યોએ સર્વ માંસનો ત્યાગ કરવો.

શંકાવા પ્રશ્ન પ્રોક્ષિતં ભક્ષયન્માંસં । હુતશેષં ભક્ષયેન્
વેદાદિમાં કહે છે કે, “યજ્ઞમાં હામ કરતાં શેષ રહેલું માંસ ખાવું;” તથા જો ના ખાઈએ તો આવા અશ્વમેધાદિ યજ્ઞો અમને કરવાના તો મળે નહીં? અને ન ખાઈએ એમ કેમ થાય? માટે અવશ્ય “હુતશેષ માંસ ખાવું.”

સમાધાન વા ઉત્તર ના, ના, તેમ નથી.

ધર્મ યાગ્યસુલોદર્કે લોકવિક્રુષ્ટ મેવ ચ । અસ્પદોષમિહજ્ઞેયમ્ ॥

યદ્દઘ્રાણ મક્ષા વિહિતા સુરાચાસ્તથા પશોરાલભનં ન હિંસા ।
 एवं व्यवायः प्रजायान रसा इमं विशुद्धं न विदुः स्वधर्मम् ॥

માં સ્કં ૦ ॥૧૧॥ શ્લોક ॥ ૧૩ ॥

ન કૃત્વા પ્રાણીનાં હિંસા માંસમુત્પદ્યતે કવચિત્ ।

ન ચ પ્રાણી વધઃ સ્વર્ગ્ય સ્તસ્માન્માંસં વિવર્જયતે ॥

અર્થ—આ ધર્મનું પરિણામ દુઃખરૂપ છે, અને તે ધર્મ શાસ્ત્ર પ્રમાણે તજવાને યોગ્ય છે, કારણકે, ઉપર વ્યાસ મુનીના કહે-વાથી અલ્પદોષવાળું છે, માટે અલ્પદોષનું પણ જ્યાં સુધી પ્રાયશ્ચિત્ત કરે નહી, ત્યાં સુધી તે દોષથી મુક્ત થાય નહી. તદ્વત સમજવું. અને વળી શ્રીમદ્ભગવતમાં કહ્યું છે કે, વેદ વિદિત યજ્ઞમાં મદ્યપાન (મદિરાપાન) પશુ હિંસા કરી માંસ ભક્ષણ ત્યાં મૈથુન કરવાની આજ્ઞા છે. તેનું તાત્પર્ય તે છોડવાનુંજ છે, એટલે કંઈ દારૂના પ્યાલા ભરીને ઠાસવા એમ નથી. અને પોતાના ભક્ષણ સાર પશુઓને મારવા અને તેને લસ્યા ન ગણવી તેમ નથી પણ તેમ ન કરવાનાજ હેતુરૂપ છે. અને જે મૈથુનની રજા આપી છે, (જેનું કારણ અગાડી શંકા સમાધાનમાં કરીશું) તે એક પુત્રનેજ ઉમત્ત કરવા માટે છે, પરંતુ વિપયમાં આશક્ત થવા માટે નથી. એ રીતે જે વેદમાં ધર્મ ઉદ્દેશીને કહ્યું છે, તે શુદ્ધ ધર્મને ક્રેટલાંક મનુષ્યો જાણતા નથી. તેમ ઉપલા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે, “યદ્ ઘ્રાણમક્ષો” “ફક્ત નાકેવાસ માત્રજ લેવો” એ પ્રમાણે યજ્ઞમાં પણ માંસ, મદિરાનું છે. તદ્વત સમજવું. હવે જુવો કે, માંસ, મદિરા તેનો તો સ્વભાવિક નિયમજ ગંધાવાનો છે, તે પ્રમાણે ગંધાય છે, અને તે ગંધ આવી તેજ લીધા બરોબર છે; અને એ સ્વભાવિક પણ એમ છે, તો વેદ આજ્ઞાનો ભંગ થતો

નથી. (આલંધન થતો નથી.) નાકે ગંધ આવી તેજ લીધા બરોબર છે. અને વેદાદિનો વિધિ પણ સર્વને લેવાનો નથી; કારણકે, યજ્ઞમાં સોળ ઋત્વિજમાનો એક હુતશેષ માંસ બક્ષણ કરે તો ચાલે અને બીજાને લેવાનું પ્રયોજન નથી; તો ન લેવું એ વાત સિદ્ધ છે. અને એ નહીં લેવાય તેથી સર્વ મનુષ્યોએ પાપ સમજવું નહીં; કારણકે, ઉપર કહ્યા મુજબ એ ધર્મ પરિણામે દુષ્ટરૂપ અને નિંદા યુક્ત લોકોને વિષે છે; એમ સમજી ત્યાં વ્યાસ મુનિના વચનવડે અદ્ય દોષવાળું; અને સાંખ્ય શાસ્ત્રકારે કહ્યા પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત કરવા યોગ્ય છે. એ સર્વ તપાસતાં એ ધર્મ દોષ યુક્ત પ્રાયશ્ચિત કરવા યોગ્ય છે. એમ સમજવું. જો એમાં ધર્મ હોય તો પણ એ તાજ્ય છે, એવું ઉપરનું સ્મૃતિનું વચન સપ્રમાણ છે તો નિશંકય મધ વર્જ્યો; તેમ માંસ પણ, પ્રાણીઓની હિંસા વિના કદીપણ પ્રાપ્ત થતું નથી, તેમ પ્રાણીઓનો વધ કરવાથી સ્વર્ગ પણ મળતું નથી. માટે માંસ બક્ષણ કોઈએ કરવું નહીં. તેમજ મનુ० અ० ૫. શ્લો० ૫૩ ૫૪ ૫૫ માં લખે છે કે:—

વર્ષે વર્ષેऽશ્વમેધેન યો યજેત્ શતં સમાઃ ।
 માંસાનિ ચ ન રવાદેઘસ્તયોઃ પુન્યફલં સમમ્ ॥
 (સદા યજતિ યજ્ઞેન સદા દાનાનિ યચ્છતિ ॥
 સ તપસ્વી સદા વિપ્રો યશ્ચ માંસં વિવર્જયેત્)
 ફલમ્લાશનૈર્મેઘૈર્મુન્યન્નાનાં ચ ભોજનૈઃ ।
 ન તત્ફલમ્બાપ્નોતિ યન્માંસપરિવર્જનાત્ ॥
 માંસ મક્ષાયિતામુત્ર યસ્ય માંસમિહાદૃમ્યહમ્ ।
 એતન્માંસસ્ય માંસત્વં પ્રવદન્તિ મનીષિણઃ ॥

અર્થ- અને જે કોઈ માંસ ભક્ષણ ન કરે તેને એવું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે કે, ' એક મનુષ્ય વર્ષે વર્ષે અશ્વમેધ યજ્ઞ કરે અને એવાં સો વર્ષો સુધી કર્યા કરે છે, અને એક મનુષ્ય માંસ ભોજન કરતો નથી તે બન્નેને પુન્યનું સમાન ફળ મળે છે પણ અને જે (આત્મણુ વા.) માણસ સદાય યજ્ઞ વડે ઇશ્વરનું ભજન કરે છે, જે સદાય દાન આપે છે, અને જે સદાય માંસનું ભક્ષણ કરતો નથી, તે (આત્મણુ વા.) મનુષ્યને તપસ્વી જાણવો. પણ અને માંસ ભક્ષણનો ત્યાગ કરવાથી જે ફળ મળે છે, તે ફળ, પવિત્ર એવાં ફળ. દુહનો આહાર કરવાથી, તથા સામો, રાજગરો વગેરે મુનિના અન્નોના ભોજનથી પણ મળતું નથી, પણ અર્થાત્ માંસ આહાર ન કરે તેને નીરંતર અપોષણ (અપવાસ) કરનાર જાણવો. આ પ્રમાણે માંસત્યાગથી મોટું પુન્ય સમજી કોઈએ માંસ આહાર, કોઈ વેળા પણ કરવો નહીં. અને સર્વે લોકોએ એવું સમજવું કે, હું આ લોકમાં જેતું માંસ ખાઉં છું (સ: કેહેતાં) તે પરલોકમાં (માં-માર) મારું માંસ ભક્ષણ કરશે; આવો (માંસ) માંસ શબ્દનો અર્થ છે. આમ ધર્મવેત્તા વિદ્વાનો કહે છે. પણ આવું સમજી મનુષ્ય માત્રે અવશ્ય નિરંતર માંસ ન ખાવું. અને જે કોઈ આ લોકમાં આવું ન સમજી માંસ જેતું અર્થાત્ જે જનવરનું ખાશે તે જનાવર પરલોકમાં માંસ ખાનારા લોકોનું માંસ ખાશે. માટે મનુષ્યોએ આ પ્રમાણે સમજી અવશ્ય નિરંતર માંસ તજવું.

શંકા વા પ્રશ્ન: મૈથુન અર્થાત્ સ્ત્રી સંભોગ કરવો તેમાં શું? પોતાની સ્ત્રીથી શું? ૧૩ પરાઈ સ્ત્રીભોગમાં શું? પરાયા પુરુષથી શું? સમાધાન વા ઉત્તર મૈથુન અર્થાત્ સંભોગ કરવો એ પ્રાણી મા-

ત્રની પ્રવૃત્તિ ^{૧૩} હોય છે. અને તે વારંવાર કરવાથી, નાના, પ્રકારનાં રોગો થાય છે. સર્વ પ્રકારના પ્રાણીઓ પોતપોતાની નર માદા તથા માદા નરના જોડાઓ પ સ્પર્શ ઋતુ વખતેજ ભોગ કરે છે; અને તે પ્રમાણે મનુષ્યજાતી સમજવાર છતાં પણ ન કરે એ કેવું જોડું? માટે ધર્મવેત્તાઓએ જતાવેલી તે બાબતની હકીકતો તાદર્શ કરે છું.

આ બાબતને ધર્મવેત્તા મુનિઓ ધર્મ શાસ્ત્રમાં ત્રણ પ્રકારની વિધિ કહે છે. તેના નામો, અપૂર્વ વિધિ, નિયમ વિધિ, પરિસંખ્યા વિધિ. અને તે વિધિ કર્તવ્યતાનો બોધક હોય છે. જેના ઉદાહરણો પાછળ શંકા સમાધાનમાં આપ્યાં છે, તદ્વત સમજવાં અને આ બાબતનું સવિસ્તર વર્ણન કહું છું.

“ઋતુકાલાભિગામિસ્યાત્” અહીં સ્ત્રી ગમન શાસ્ત્રથી નહી, પણ રાગથી પ્રાપ્ત થાય છે; તેથી એ અપૂર્વ વિધિ નથી, તેમ પરિસંખ્યા વિધિ પણ નથી. કારણ કે ઋતુમાં અને અઋતુમાં એમ બન્ને સમયમાં ગમન પ્રાપ્ત થાય છે; ત્યાં પરિસંખ્યા વિધિ માનીએ તો

“ઋતુકાલાભિગામિસ્યાત્ ઋતુમાંજ ગમન કરવું.” એ વાક્યનું તાત્પર્ય “અનૃતાનૈવગચ્છેત્ વગર ઋતુએ ન જવું” એમ માનવું પડશે. તેથી ઋતુકાલાભિગમનરૂપ સ્વાર્થનો ત્યાગ કરવો પડશે. તેમ ઐચ્છિક ગમન પણ પ્રાપ્ત થશે. એટલે સ્મૃતિનો બાધ આવશે. તે સ્મૃતિ આ છે:-

“ઋતુ સ્નાતાંતુયો માર્યા સંનિધૌનૌપ ગચ્છતિ ।

ધોરામાં મૃગહસ્યાયા યુજ્યતે નાત્ર સંશયઃ ॥ ૧ ॥

ઋતુકાળમાં સ્નાન કર્યા પછી જે પુરૂષ પોતાની સ્ત્રી પાસે જાય નહી તેને ધોર ગર્ભ હલ્લાનું પાપ લાગે છે. ” ઋતુ અને અઋતુ

અન્નેમાં રાગથી ઉપગમન પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યાં “ઋતુકાલાભિ
 ગામિસ્યાત્ ઋતુમાંજ ગમન કરવું” આ વચન નિયમ કરે છે કે,
 “ઋતાવુપેયાદેવ” ઋતુમાં ઉપગમન કરવુંજ. આ નિયમ એક
 પુત્ર ઉત્તપન્ન કરવાથી સિદ્ધ થાય છે. કારણ કે, મનુએ કહ્યું છે કે,
 “કામાજાનિતરાન્વિદુઃ” એક પુત્ર ઉત્પન્ન થયા પછી
 બીજાં પુત્રોને કામ જન્ય જાણવા. માટે આ નિયમ જેને પુત્ર ન
 હોય તેને માટે છે પરંતુ પુત્ર થયા પછી તો પરિસંખ્યા
 વિધિ જાણવો એટલે જો ગમનની ઇચ્છા હોય તો “ઋતા
 વેવોપાયાત્” ઋતુમાંજ ઉપગમન કરવું. અહીં કોઈને એવી શંકા
 થાય કે, ઇદ્રે ઇચ્છાનુસાર ભોગ ભોગવવા માટે વર આપેલો છે.
 માટે તેની ઇચ્છાનુસાર કામના પૂર્ણ કરવી જોઈએ. તો પછી ઋતુમાં
 જવું, આ નિયમમાં બાધ આવશે. માટે આ વિષયમાં પણ વિધિ
 માનવામાં આવ્યો છે. અપૂત્ર હોય તેને માટે તો “ઋતાવુપેયાદેવ”
 ઋતુમાં જવુંજ “ઋતાવેવઉપેયાત્” ઋતુમાંજ જવું અને ત્રીજે વિધિ
 “ભાર્યામિતયેઅનૃતાવપિઉપેયાત્” ભાર્યા (સ્ત્રી) પ્રિતિ માટે
 અઋતુમાં પણ જવું. ” કેટલાંક ટીકાકારો “સ્વદારનિરતઃસદા”
 એ ઠેકાણે પરિ સંખ્યા વિધિ માની એવો અર્થ કરે છે કે,
 “સસ્વદારાનિરતઃપ્રવચેત્” પોતાની ભાર્યા (સ્ત્રી) ઉપરજ
 પ્રિતિવાળા થવું. ” “અન્યભાર્યાનોપગચ્છેત્ ॥ બીજાની ભાર્યા
 (પરસ્ત્રી) સાથે ગમન (ભોગ) કરવું નહિ. ”
 આમ આ વાત સર્વાનું મતે પણ સિદ્ધ છે, અને

નિન્દાસ્વષ્ટાસુ ચાન્યાસુ સ્ત્રિયો રાત્રિષુ વર્જયેત્ ।

બ્રહ્મચાર્યંવ ભવતિ યત્ર તત્રાશ્રમે વસન્ ॥૫૦॥

તાસામાધાશ્ચતસ્રસ્તુ નિન્દિતૈકાદશી ચ યા ।

ત્રયોદશી ચ શેષાસ્તુ પ્રશસ્તા દશ રાત્રયઃ ॥ ૪૭ ॥

મનુ० અ० ૩ શ્લો० ૫૦ તથા ૪૭ ઉભયો શંયર્થોત્તર-

સત્પુરુષોએ નીંદિ કાઢેલી રજેદર્શનના (અટકાવના) દિવસો સહિત સોળ રાત્રી દિવસો, એ સ્ત્રી-યોની સ્વભાવિક ઋતુ કાળ કહેવાય છે (મનુ. અ. ૩ શ્લો. ૪૬) તે સોળ રાત્રીમાં પેહેલી ચાર રાત્રી એટલે રજેદર્શનની રાત્રીઓ તથા અગ્યારમી અને તેરમી રાત્રી આટલી રાત્રીઓમાં શિષ્ટોએ સ્ત્રીગમનને નિંદી કાઢેલું છે અને બાકીની દશ રાત્રીઓ ઉત્તમ ગણેલી છે ૪૭ અને નિંદી કાઢેલી છ રાત્રીઓમાં તથા બીજી ગમે તે આઠ રાત્રીઓમાં સ્ત્રીસંગનો જે મનુષ્ય ત્યાગ કરે તે પુરુષ ગૃહસ્થાશ્રમમાં હોય અને અપુત્ર હોવાથી પોતાની ઋતુમતી સ્ત્રી સાથે એ રાત્રીમાં ગમન કરે તો પણ બ્રહ્મચારીજ ગણાય છે. “(૥ ૫૦ ॥ માં ગર્ભિતાર્થ-૪૬-૪૭)” આમાં કોઈ શંકા કરે કે, વાનપ્રસ્થને તે વળી સ્ત્રી સંગ કેવો? તેનો ઉત્તર એવો છે કે, શાસ્ત્રમાં સ્ત્રી કરતાં પુરુષની બમણી અથવા ત્રમણી ઉંમર હોવી જોઈએ; વળી “વનંપંચાશતો વ્રજેત્” “પચાસ વર્ષે વનમાં જવું.” એમ મનુસ્મૃતિમાં કહ્યું છે. તો તેટલી ઉંમરમાં સ્ત્રીને કદાચ પ્રજા અર્ધ ન હોય અને તેવી સ્ત્રી વનમાં સાથે આવી હોય અને તેને

રજની નિવૃત્તી (અટકાવ ગયો ન હોય) થઈ ન હોય તો,
 “**કૃતૌભાર્યામુપેયાત્**” એ નિયમ પ્રમાણે એ રાત્રી પોતાની
 સહવાસ યોગ્ય છે. અથવા તો વનમાં ગયા પછી પ્રજ્ઞતો નાશ
 થયો હોય તો તેને વંશની સ્થિતિ (વૃદ્ધિ) રાખવા માટે પણ સ્ત્રી
 સહવાસની જરૂર છે. અથવા વાનપ્રસ્થાશ્રમ તે ગૃહસ્થાશ્રમ અને સંન્યા-
 સાશ્રમની વચમાંનો છે. અને તે ગૃહસ્થાશ્રમમાં ભોગવેલા વિષયોમાંથી
 ઇત્તને ઉઠાડી દઈ મનને વિષયોમાંથી નિવૃત્ત કરી, તપશ્ચર્યાથી કપાયોને
 દુર કરી સંન્યાસની યોગ્યતા લાવનારો છે. તો જ્યાં સુધી કપાયો
 પરિપક્વ થયા ન હોય ત્યાં સુધી આ આશ્રમમાં મનુસ્મૃતિમાં જો
 રાત્રીની છુટ આપી છે, તો તે યોગ્યજ છે. અને એટલાંજ માટે એ સ્મૃતિમાં
 વાનપ્રસ્થ પ્રકરણનાં મુળમાં “**જીતેદ્રિયઃ**” એ પદની આવૃત્તી કરીને
 જીતેદ્રિય રહેવાનો ઉપદેશ કર્યો છે.

આ સર્વ પોતાની સ્ત્રી સાથે શાસ્ત્ર પ્રમાણે વર્તવાના વિચારો છે.
 તદ્વત સમજી ચાલવું, હવે પત્ની વિષે ત્યાં પર પુરૂષ અર્થાત
 વ્યભિચાર વાસ્તે મનુ० અ० ૮. શ્લો. ૩૫૭ ૩૭૧ ૩૭૨ માં જાણે છે કે:-

उपचारः क्रिया केलिः स्पर्शो भूषण वाससाम् ।

सदा खट्वासनं चैव सर्वं संग्रहणं स्मृतम् ॥

तांश्वभिः भर्तारं लङ्घयेद्या तु स्त्री ज्ञाति गुणदर्षिता ।

खादयेद्राजा संस्थाने बहुसंस्थितै ॥

पुंमांसं दाहयेत्तापं शयने तप्त आयसे ।

अभ्यादध्युश्च कामानि तत्र दह्येत पापकृत् ॥

૩૬૭-૩૭૧-૩૭૨ ॥ અર્થ-પારકી સ્ત્રીને પુષ્પની માળા પુલેલ

તેલ, વીગેરે સારી સારી વસ્તુ મોકલવી, તેની હાંસી, મસ્કરી, તેના આલુપણોનો તથા વસ્ત્રોનો સ્પર્શ કરવો, એક પલંગપર અથવા તો એક આસન ઉપર શરીર અડાડીને બેસવું આ સર્વ સ્ત્રી સંગ્રહણ અર્થાત્ પર સ્ત્રી સંભોગની અભિલાષા તે સ્ત્રી સગા સંબંધીઓના તથા સૌહાર્યના અભિમાનને લીધે પોતાના પતિનું ઉલ્લંઘન કરે, એટલે વ્યભિચાર કરે તો રાગ્નએ ધણા મનુષ્યોની સમક્ષ પ્રસિધ્ધ સ્થાનમાં તેને કુતરાઓ પાસે ફાડી ખવરાવવી ‘તેમજ’ વ્યભિચારી પાપી પુરૂષને રાગ્નએ લોઢાના ધગધગતા પલંગપર સુવરાવીને બાળી નાખાવવો, અને તે પાપી ઝટ બળી જાય એ તેમ તેના ઉપર સર્વ લોકોએ લાંકડાં નાંખવાં. આ સર્વ વેદ અને (સ્મૃતિ) ધર્મ શાસ્ત્ર પ્રમાણે, ઉપર મુજબ સમજવું. અને પોતાની પરણેલી સ્ત્રી સાથે રૂતુ પ્રાપ્ત થયા પછી સોળ દીવસની અંદર ગર્ભ રહે છે. એવો ડોક્ટર તથા વૈદકશાસ્ત્રી તથા શાસ્ત્રનો અભિપ્રાય છે. માટે તેમાં નિંદીત રાત્રી ઉપર કહેલી ત્યાજ કરી બાકીના (૧૦) દશ દીવસ સર્વ મનુષ્યોએ લેવા તે શ્રેષ્ઠ છે. પરંતુ તેમાંથી પણુ જે મનુષ્ય આઠ દીન ત્યાગ કરી, ફક્ત જે રાત્રી પરણેલી સ્ત્રી સાથે સર્વ ગ્રહસ્થાશ્રમી પુરૂષોઓ સંગ કરે તો તે ગ્રહચારી તુલ્ય ગણાય છે. આ પ્રમાણે જે વર્તે નહી. તેનું નામ વૃથા સ્ત્રી સંગ સમજવો, અને જે પુરૂષને સ્ત્રી ભોગવે તે પણુ વૃથા સમજવું. અને પુરૂષ અને સ્ત્રી બન્ને એ વ્યભિચાર કદી પણુ કરવો નહી એ સર્વાનુમતે વાત સિધ્ધ છે એમ સમજવું.

(શંકાવા-સમાધાન) “મદ્યપાન”-દાર પીવો “નમચ્ચેદોષઃ” તેમજ દોષ નથી ?

(સમાધાન વા-ઉત્તર)ના, ના શાસ્ત્રકારોના કહે છે.

સુરા વૈ મલમન્નાનાં પાપ્મા મલમુચ્યતે ।
 તસ્માદ્વાબ્રાહ્મણ રાજન્યૌ વૈસ્યશ્ચ ન સુરાં યિબેત્ ॥
 ગૌડી પૈષ્ટી ચ માધ્વી ચ વિજ્ઞેયા ત્રિવિધા સુરા ।
 યથૈવકા તથા સર્વા ન પાતવ્યા દ્વિજોત્તમૈઃ ॥
 યક્ષરક્ષઃ પિશાચાન્નં મદ્યં માંસં સુરાસવમ્ ।
 તદ્બ્રાહ્મણેન નાત્તવ્યં દેવાનામશ્રતા હવિઃ ॥
 અમેધ્યેવા પતેન્મત્તો વૈદિકં વાપ્યુદાહરેત્ ।
 અકાર્યમન્યત્કુર્યાદ્વા બ્રાહ્મણો મદમોહિતઃ ॥
 યસ્યકાયગતં બ્રહ્મ મદ્યેનપ્લાવ્યતે સકૃત્ ।
 તસ્ય વૈયતિ બ્રાહ્મણ્યં શુદ્રત્વં ચ સ ગચ્છતિ ॥

અર્થ:—“ શાસ્ત્રોમાં સુરા અન્નના લોટમાંથી બને છે, માટે તે અન્નનો મળ કહેવાય છે, અને મળ એ પાપનું નામ છે; માટે બ્રાહ્મણાદિ વર્ણોએ સુરા પીવી નહી. ગોળમાંથી બને છે તેને ગૌડી, ધડં, ચોખા, યવ (જવ) વીગેરેના લોટમાંથી બનેલી તેને પૈષ્ટિ, મહુડામાંથી બને છે તે માધ્વી, સુરા કહેવાય છે; આમ ત્રણ પ્રકારની સુરા છે. જેવી પૈષ્ટિ તેવીજ ગૌડી અને માધ્વી પણ છે. માટે દ્વિજ વર્ણના લોકોએ સર્વ પ્રકારની સુરા પીવી નહી મદ્યના બાર પ્રકાર ગણાવ્યા છે. “ અને તે શાસ્ત્રમાં લખ્યા મુજબ, પૈષ્ટી ૧ ગૌડી ૨ માધ્વી ૩ (કૃણુસમાંથી થયેલી તે) પાનસ, ૪ (દ્રાક્ષમાંથી બનાવેલી તે) દ્રાક્ષા, ૫ (ખજુરમાંથી બનાવેલી તે) ખાજુર, ૬ (તાડી) તાલ, ૭ (સેરડીનો સરકો) ઐક્ષવ, ૮ ટાંક,

૯ (મોટી દ્રાખમાંથી થયેલી તે) માંદ્રીક, ૧૦ (નાળીએરમાંથી બનાવેલી તે) નાળીકેર, ૧૧ મૈત્રેય, ૧૨ એમ એ બારેનો મધોનો, મધમાં સમાવેશ અર્થાત્ મધ ગણવા. ” મધ યક્ષોનું, માંસ રાક્ષસોનું, સુરા અને આસવ પિશાચોનું અનુક્રમે ભોજન છે. માટે દેવોનું હવિષ ખાવાનો જેને અધિકાર છે. (બ્રાહ્મણ) તેને અર્થાત્ તે મનુષ્યોએ કદી પણ તે પદાર્થ ખાવા કે પીવાં નહીં. અને જે બ્રાહ્મણાદિને (વેદ ભણવાના અધિકારી વર્ણ વગેરે) સુરના મદથી મત્ત બની જઈને અપવિત્ર સ્થાનમાં પડી જાય, વેદના મત્રો ભણવા માટે અથવા બ્રહ્મહત્યા વીગેરે અકાર્ય પણ કરે તેમ ઇતર વર્ણ પણ બબડે, કોઈની હત્યા કરે; માટે બ્રાહ્મણાદિ સર્વ મનુષ્યોએ સમજીને મધપાન વર્જીત કરવું. અને જે બ્રાહ્મણની કાયામાં રહેલો વેદ એકવાર મદથી ઝમોળાય, તો તેનું બ્રાહ્મણપણ નાસ પામે, અને તે શુદ્રપણાને પામે છે. આ સર્વ માણસોએ સમજવું. કારણ કે, મધપાન જે કરે, તેને શરીરનું ભાન રહેતું નથી. અકબકાટ (બોલ, બોલ, ભાન વિનાનું) મનમાં આવે તેમ કરે છે, યુષ્ત વાત પણ નિશામાં કહી દે છે, વખતે ગાજો ભાંડે છે, પડે છે, વાગે છે, વખતે સુસ્ત થઈ પડે છે, કોઈની હિંસા પણ કરે, વખતે બેભાન સ્થિતિમાં ભાન લુટી મા, બેનને નહીં ઓળખતા પશુચર્યા જેમ આદરે છે. માટે આમ સર્વ મનુષ્યોએ સમજી અવશ્ય આ માહાન દુષ્ટ વ્યશન દારૂનો ત્યાગ કરવો. (વળી-આગળ પણ શંકા સમાધાનમાં ઠહેરું.)

(શંકાવા-પ્રશ્ન:) અગ્નિ હોત્ર કરવો ?

અગ્નિ હોત્રચં जुहुया दाद्यन्ते द्युनिशो: सदा ।

दर्शन चार्ध मासान्ते पौर्ण मासेन चैवहि ॥

સસ્યાન્તે નવ સસ્યેષ્ટયા તથર્ત્વન્તે દ્વિજોડધ્વરેઃ ।
 પથુનાન્યયનસ્યાદૌ સમાન્તે સૌમિકૈ મલ્લૈ ॥
 નાનિષ્ઠા નવસસ્યેષ્ટયા પથુ નાચાગ્નિમાન્દિજઃ ।
 નવાન્નમદ્યાન્માસં વા દીર્ઘમાયુર્જિજિવિષુ ॥
 નવે નાનર્ચિ તાહ્યસ્ય પશુ હવ્યેન ચાગ્નયઃ ।
 પ્રાણાને વત્તુ મિચ્છન્તિ નવાન્નામિષે ગર્ધિનઃ ॥

અર્થઃ—અગ્નિહોત્રીએ પ્રભાત અને સાયંકાળે સદા અગ્નિમાં
 હોમ કરવો તથા કપ્તુપક્ષને અને અમાવાસ્યા નિધિએ દર્શ નામનો
 યજ્ઞ, અને શુક્લ પક્ષને અને પૌર્ણમાસ નામનો યજ્ઞ કરવો.
 પૂર્વ ધાન્ય થઇ રહે અને નવું ધાન્ય ઉત્પન્ન થાય ત્યારે શરદ ઋતુને
 વિષે દ્વિજ વર્ણે નવાં ધાન્યથી અગ્રાયણ ઇષ્ટી કરવી, પ્રત્યેક ઋતુને
 અને ચાતુર્માસ યજ્ઞ કરવો, ઉત્તરાયણ, દક્ષિણાયણના આરંભમાં પશુ
 અંધ નામનો યાગ કરવો અને વર્ષ પૂર થયા પછી વસંત ઋતુમાં
 સોમ યાગો કરવા. અગ્નિહોત્રી બ્રાહ્મણે જે દીર્ઘાયુષ્ય ભોગવ-
 વવાની ઇચ્છા હોય તો નવા ધાન્યેષ્ટી કર્યા વિના નવું અન્ન ખાવું
 નહી, અને પશુઅંધ કર્યા વિના નવું માંસ ખાવું નહી.
 નવું અન્ન તે માંસ ખાવાની ઇચ્છાવાળા અગ્નિઓને નવા અન્નથી
 તથા નવા માંસથી જે તૃપ્ત કરવામાં આવતા નથી, તો તે
 અગ્નિઓ ખાનારી પ્રજ્ઞઓનુંજ ભક્ષણ કરવાની ઇચ્છા કરે છે.
 તદ્વત છે માટે શું ?

(સમાધાન વા- ઉત્તર) હા જેને અગ્નિહોત્ર લેવું હોય તેને
 લેવું. અને મધ, માંસ હિંસા ^{૧૫}રહીત કરવું. અર્થાત્ હિંસા, મધ,
 માંસ, ન વાપરવો અને કરવું.

કોઈ શંકા કરે એમ કેમ ? તો તેનું સમાધાન દે, શાસ્ત્રોમાં વાનપ્રસ્થાશ્રમમાં સ્ત્રી સાથે વનમાં જાય છે, તેને કંઈ મધ, માંસ, ખાવાનું તથા હિંસા કરવાનું શાસ્ત્રોમાં કહ્યું નથી. કારણ કે, તમારાજ (શંકાવા), પ્રશ્નોમાં મનુસ્મૃતિ વચનો છે. ’

નવાન્નમદ્યાન્માંસં વા દીર્ઘમાયુર્જિજીવિષુ ॥

નવેનાનર્ચિતાણ્યસ્ય૦ इति०

એથ—તેમાં અગ્નિહોત્રી બ્રાહ્મણે જે દિર્ઘાયુષ્ય ભોગવવાની ઇચ્છા હોય તો નવા ધાન્યેષ્ટિ કર્યા વિના નવું અન્ન ખાવું નહી. અને તેમજ પશુબંધ યાગ કર્યા વિના માંસ ખાવું નહી. હવે માંસ ખાવું જ નહી તો, પછી પશુબંધ યાગનું પ્રયોજન નથી, એ બાબત સિદ્ધ છે. નવું માંસ, ખાવું હોય તોજ તે કરવાની જરૂર છે એવું આ બાબતથી દે. અને જે કોઈ તે પ્રમાણે કર્યા શિવાય નવાં અન્નને તથા નવાં માંસને ભક્ષણ કરે છે, તો વાપરે અર્થાત્ પીએ, ખાય, તો અગ્નિઓ તે ખાનારી પ્રજાનું ભક્ષણ કરે છે. પરંતુ જે નવું કે જીવું, તાણું કે વાસી, મધ, માંસ પીતો, ખાતો નથી; તેને પશુબંધ, સોમ યાગો લાગુ પડે એવું જાંબવતું નથી; અને હાલ કેટલાંક અગ્નિહોત્રી કરતા પણુ નથી; એવો વહિવટ પણ જણાય છે. અને તેઓ પશુબંધ, સોમ યાગ વીગેરે વીધીઓમાં કુખમાં આદિ લે છે. તે અગ્નિહોત્ર કર્મ આધુનિકોમાં લેખો છે. તે જોવાથી ખાત્રી થશે.

અને ૧૧મી મનુસ્મૃતિ. અ. ૬, શ્લો. ૯. ૧૦. માં કહ્યું છે કે:—

વૈતાનિકં ચ જુહુયાદગ્નિહોત્રં યથાવિધિ ।
 દર્શમસ્કન્દ્યન્યપર્વ પૌર્ણમાંસં ચ યોગતઃ ॥
 ઋક્ષેષ્ટયાગ્રયંણ ચૈવ ચાતુર્માસ્યાનિ ચાહરેત્ ।
 ઉત્તરાયણં ચ ક્રમશો દાક્ષસ્યાયન મેવ ચ ॥

અર્થ—ગાર્હપત્યના કુંડમાં રહેલા અગ્નિનો આહવનીયાગ્નિ તથા દક્ષિણાગ્નિ કુંડમાં જે વિહાર થાય છે તેને વિતાન કહેવામાં આવે છે. અને તે વિતાનમાં જે કર્મ કરવામાં આવે તે વૈતાનિક કર્મ કહેવાય છે. તે વૈતાનિક એવા અગ્નિ હોત્રમાં સમયાનુસાર હોમ કરવો તથા અમાવાસ્યા અને પુર્ણિમાના પર્વને દહાડે પણ સમય પ્રમાણે ઇષ્ટિઓ કરવી અને નક્ષત્રેષ્ટિ, નવધાન્ય, ચાતુર્માસ્ય, ઉત્તરાયણ અને દક્ષિણાયણ નામના યાગો પણ વાનપ્રસ્થે ક્રમવાર કરવા હવે વાનપ્રસ્થોને “વજયન્મર્ધુમાંસચ૦” ઇતિ મનુ વચન પ્રમાણે—મધ એટલે દાર અને માંસ વર્જીત કહ્યા છે. અર્થાત્ મધ, માંસ, પીવું, ખાવું નહીં કહેલું છે, છતાં અગ્નિહોત્ર કરવા કહ્યું છે. તદ્વત સમજી કરતા શું હરકત છે? આ બાબતમાં શંકા થાય કે, આશું? તો પ્રત્યુત્તર કે વાનપ્રસ્થાશ્રમીએ અગ્નિહોત્ર, દર્શ, પૌર્ણ માંસ વીગેરે ઇષ્ટિઓ કરવાનું કહ્યું છે, માટે જો અગ્નિ હોત્રી પોતાની સહિત વનમાં જાય તો તે પક્ષમાં તે કર્મ થઈ શકે; પરંતુ પુરુષ એકલોજ વનમાં જાય; ત્યારે શ્રૌતકર્મ થઈ શકે નહીં. કોઈ કહેશે કે, જેમ પરદેશમાં ગયેલો પુરુષ સ્ત્રીની અનુસાથી અગ્નિમાં હોમ આપે છે, તેમ વાનપ્રસ્થે પણ શ્રૌતસ્માર્ત કર્મો કરવાં, પરંતુ તેમ થઈ શકે નહીં. કારણ કે, સ્ત્રી વિના ધણા કર્મોનો લોપ થાય છે. “વેદોસિ વિત્તિરસિ” ઇત્યાદિ મંત્રો સ્ત્રીને બોલવા પડે છે. વળી સ્ત્રી

સહીત વનમાં જાય તો પણ ત્રિહિ વીગેરે ગ્રામ્ય ધાન્યો નહીં મળે અને તે ન મળવાથી ત્યાં યજ્ઞ થઈ શકે નહીં. તો પછી વાનપ્રસ્થાશ્રમનો ઉપદેશ અને અગ્નિહોત્રાદિ વિધિએ બંને સાથે બનવું, એ પરસ્પર વિરુદ્ધ છે. તેમજ “**યાવત્ જિવિત્**” “**શ્રુતે**” યાવત્ જીવિત શ્રુતિથી વાનપ્રસ્થાશ્રમની સંભાવના પણ નથી? તેના ઉત્તરમાં કેટલાક જણાવે છે કે:- અહિં વૈતાનિક શબ્દ સ્માર્ત કર્મમાં યોજના કરે છે. પરંતુ સ્માર્ત કર્મમાં વિહિત વીગેરેનો કોઈ નિયમ નથી. “**યદન્ન પુરુષો રાજન્ તદન્નાસ્તસ્ય દેવતાઃ**” એ નિયમથી મુનિ અન્ન (સામો, રાજગરો વીગેરે) થી પણ સ્માર્ત કર્મ થઈ શકે છે, એટલા માટે બાર્યા સહિત વાનપ્રસ્થાને શ્રમીને માટે આ એક શુદ્ધ સ્માર્ત કર્મનું વિધાન છે. એમ સમજવું; અથવા તો શ્રૌતાધાનવાળા પુરુષે તેજ અગ્નિસહિત વનમાં જવું, અને યથા શક્તિ વનના અન્નથીજ દર્શપૌર્ણમાસ વગેરે કરવાં. અને અનાહિતાગ્નિ પુરુષે બાર્યાને પુત્રની પાસે મુકવી અને વનમાં જવું, વા સ્ત્રીની મરજી હોય તો જીવંત્રીય રહી સાથે રાખવી. આ સર્વ વાત વાનપ્રસ્થાશ્રમમાં છે, અને તે પણ અગ્નિહોત્ર રાખે છે, અને માંસ, મધ વાપરતા નથી; તદ્વત માંસ, મધ નહિ વાપરનાર, અને અહિંસા ધર્મ પાળનાર બ્રાહ્મણાદિ અગ્નિહોત્રીઓને કોઈ જાનની હરકત નથી. કારણ કે, “**યદન્નઃ પુરુષો રાજન્ તદન્નાસ્તસ્ય દેવતાઃ**” એ નિયમ પ્રમાણે કર્તા શી હરકત છે? “(કરે તો હરકત નથી)”

વળી અગ્નિ હોત્રના નિયમ ઘણા કઠીણ છે, અને તે નિયમો પૂર્ણ એવા નથી. અને મનુ० અ० ૧૧. શ્લો० ૨૯ માં તથા ૨૭ માં લખે છે કે,

વિશ્વૈશ્ચ દેવૈઃ સાધ્યૈશ્ચ બ્રાહ્મણૈશ્ચ મહાર્ષિભિઃ ।
 આપત્સુ મરણાઙ્ગીતૈર્વિધેઃ પ્રતિનિધિઃ કૃતઃ ॥
 ઇષ્ટિં વૈશ્વાનરિં નિલયં નિર્વપેદદ્વપર્યયે ।
 પલ્લુપ્તાનાં પશુસોમાનાં નિર્વપેદદ્વપર્યયે ॥

અર્થ—વિશ્વ દેવતાઓએ, સાધ્ય દેવોએ, બ્રાહ્મણોએ અને મહર્ષિઓએ મરણુથી ભય પામીને આપત્કાળમાં મુખ્ય વિધિને ઠેકાણે પ્રતિનિધિની કલ્પના કરી છે અને ક્રમે કરીને પ્રાપ્ત થયેલો નિર્દ પશુઅંધ તથા સોમ થઇ શકે નહીં, તેના પ્રાયશ્ચિતને માટે એક વર્ષ પુર થઇને બીજા વર્ષનો આરંભ થાય ત્યારે બ્રાહ્મણે નિત્ય વૈશ્વાનરી નામની ઇષ્ટિ કરવી તદ્વત પ્રતિનિધિ તરીકે લઈ કરે તે શુ હરકત છે, વળી

યસ્યાઽગ્નિહોત્ર મદર્સમપૌર્ણીમામમચાતુર્માસ્યમનાગ્રઽયળ
 મતિથિવાર્જિતંચ ॥ અહુતમવૈશ્વદેવમવિધિનાહુતનાસપ્તમાંસ્તથ
 લોકાન્હિનસ્તિ ॥૩॥

મુંડકોપનિષદ્

ન વૈ કન્યા ન યુવતિર્નાલ્પવિદ્યો ન બાલિશઃ
 હોતા સ્યાદગ્નિહોત્રસ્ય નાર્તા નાસંસ્કૃતસ્તથા ॥
 નરકે હિ પતન્ત્યેતે જુહવન્તઃ સ ચ યસ્ય તત્ ॥
 તસ્માદ્વૈતાનકુશલો હોતા સ્યાદ્વેદપારગઃ ॥
 પ્રાજાપત્યમદત્વાશ્વમગ્ન્યાધેયસ્ય દાક્ષિણામ્ ।
 અનાહતાગ્નિર્ભતિ બ્રાહ્મણો વિભવે સતિ ॥
 અગ્નિહોત્રપવિધ્યાનીન્બ્રાહ્મણઃ કામકારતઃ ।

ચાન્દ્રાયણં ચરેન્માસં વીરહત્યાસમં હિ તત્ ॥
 यस્ય ત્રૈવાર્ષિકં ભક્તં પંચાસં ભૂસૃત્તયે ।
 અધિકં વાપિ વિદ્યેત સ સોમં પાતુમર્હતિ ॥
 અતઃ સ્વલ્પીયસિ દ્રવ્યે યઃ સોમ પિવતિ દ્વિજઃ ।
 સ પીતસોમપૂર્વોપિ ન તસ્યાપ્નોતિ તત્ફલમ્ ॥

કન્યાએ, યુવતિએ અથવા વિધવાના પુરુષે, મુખે, રોગીએ તથા ઉપનયન સંસ્કાર રહિત પુરુષે અગ્નિહોત્રમાં હોમ કરવો નહીં. અને જો અગ્નિમાં હોમ કરે તો તેઓ નક'માં પડે છે, અને તેઓ જેના વતી હોમે છે, તે પણ નરકમાં પડે છે; માટે જે બ્રાહ્મણ શ્રાત કર્મમાં કુશળ હોય અને સર્વ વેદ ભણેલો હોય તેનેજ અગ્નિહોમમાં હોતા થવું. વળી મુંડકોપનિષદમાં કહ્યા મુજબ જે અગ્નિહોત્ર દર્શ, પૌર્ણમાસ, ચાતુમાસ્ય, આગ્રયણ, અતિથિ, હોમ, વૈશ્વદેવ, એમાં અવિધિ વડે હોમેજુ અગ્નિહોત્ર સપ્તમ પર્યંતના લોકોનો નાશ કરે છે. વળી જે અગ્નિહોત્રી બ્રાહ્મણ પોતાની પાસે સંપત્તી હોવા છતાં અગ્નિનું આધાન લઈને પ્રજ્ઞપતિ જેના દેવતા છે, એવા ઘોડાનું દાન દેતો નથી તેને અગ્નિયાધાનનું ફળ મળતું નથી વળી અગ્નિહોત્રી બ્રાહ્મણ ઇચ્છા પૂર્વક અગ્નિમાં સાંજ સવાર જો હોમ આપે નહીં તો તેણે એક માસ ચાન્દ્રાયણ વ્રત કરવું. કારણ અગ્નિહોમનો લોપ કરવો તે વીરહત્યા (પુત્રહત્યા) સમાન ગણાય છે. અને જે બ્રાહ્મણની પાસે પોષ્ય વર્ગના પોષણને માટે ત્રણ વર્ષ સુધી ચાલે તેટલું અથવા તેના કરતાં વધારે અન્ન હોય, તે બ્રાહ્મણે સોમ યાગ કરવો.

પરંતુ તે કરતાં ઓછું દ્રવ્ય છતાં પણ જે આત્મણુ સોમ યજ કરે કે તે તેને પ્રથમ કરેલા સોમ યજનુ પણ ઈજા મળતું નથી.

હાલને પ્રસંગે ઉપર બતાવેલી સર્વ બાબતો પણ એમ નથી. કારણ કે, પરદેશ કાર્ય પ્રસંગે જનુ પડે, અને ત્યાં ગામ અગર શહેરમાં એખલોજ અગ્નિહોત્રી હોય તો કોણ આહુતિ આપે ? વળી રોગે પિડાય તો શું કરે ? તે અગ્નિહોત્રી જે ગામ ગયો હોય, અને ઘરનાં સર્વ ઉપલી બાબતો સમજે નહીં તે ઉલટ પાલટ કરે તો નર્કે પડે કે નહીં વા ? પૈસા ઘરમાં પ્રથમ હોય અને અગ્નિહોત્ર લે, પછી પૈસાનો નાશ થાય; તો શું કરે ? ઘોડાનું દાન પણ ન થાય. અને સોમ કરવાને પણ ઉપત્તિ અડચણો તથા પશુબંધમાં પણ અનેક આવે છે. તે બીજરૂપ પશુઓ નાશ થાય, પૈસા ન મળે, તો, પછી શું કરે ? એટલે બેશક કોઈની, તો કોઈ, અડચણ છેજ. તે પછી મુંડકોપનિપદ્ધતિમાં કહ્યા મુજબ ક્રમ દુઃવાથી તેઓ સપ્ત પર્યતના લોકોનો નાશ કરે છે. અને સ્મૃતિ આધારે નર્કમાં પડવું પડે છે.

વળી પશુ બંધમાં અનેક આપતિ છે. બીજરૂપ પશુ જવાથી નિર્ધન થવાય, તેથી સંકોચ થાય, સોમ યાગમાં પણ ઘણી આપતિ છે કોઈ શંકા કરે હાલ શું આપતિ છે ? તેનો પ્રત્યુત્તર

ન તસ્મિન્વારભેદૂણં ધાર્મિકઃ પૃથિવીપતિઃ ।

ક્ષત્રિયસ્ય હિ બાલિશ્યાદ્વાહ્મણઃ સીદતિશુધા ॥

અર્થ—હાલ પરદેશી પરધર્મી રાજ્યો છે અને તમે ભુખે મરો ત્યારે, તમારો યજ અપૂર્ણ રહે ત્યારે, અને તમારા પોષવા યોગ્ય મનુષ્યનું પોષણ અટકે અને વખતે ખાવાનું નહીં મળવાથી

તમે કોઈ પણ ખીજ મનુષ્યોની ઉપર બળાત્કાર કરી તેની વસ્તુ ગૃહણ કરો, વા-લઘ્વો તો તમને હાલમાં રાજ્ય ક-ર્તા રાજ્યો છોડશે કે ? “ અને પૂર્વે એવું ચાલતું હતું કે ” બ્રાહ્મણ આજીવિકા-ને સાર ચોરી અને બળાત્કાર કરે; તોપણ ધર્મનિષ્ઠ રાજ્યે તેને શિક્ષા કરવી નહી. કારણ કે, બ્રાહ્મણો ક્ષત્રિયોની મુર્ખતાને લીધે ક્ષુધાથી સીદાય છે. પરંતુ હાલમાં જો એવું કરશો તો અવશ્ય સજને પાત્ર થશેજ.

આ ઉપત્તી કહેતી આપણે જોતા, કરો તો હિંસા, મઘ, માંસ રહિત કરો તો સાર કારણકે, “ ધર્માચાપ્યસુલોદર્ક લોક વિકૃષ્ટ મેવચ । ” જો ધર્મનું પરિણામ દુઃખરૂપ હોય તથા લોકમાં નિંદા ને પાત્ર થઈ પડે તેવો હોય તો તે ધર્મનો પણ ત્યાગ કરવો; તદ્વત છે અને વળી કહ્યું છે કે—

અગ્નિહોત્રં ગવાલમ્ભં સન્યાસં પૈતૃકે પલમ્ ।

દેવરા ચ સુતોત્પત્તિઃ કલૌપંચ વિવર્જયેત્ ॥

અર્થ—અગ્નિહોત્ર, વિવાહમાં ગૌવધ, ૨ સંન્યાસ, ૩ માંસથી આધ, ૪ દિયરથી સુતોત્પત્તિ એટલા વાના આ યુગમાં વર્જિત અર્થાત્ હાલ કરવાના નથી માટે ન કરવા આ સર્વ સમજી હાલના બ્રાહ્મણો અગ્નિહોત્ર, ધણેક ભાગ લેતા નથી. અને લે છે. તો તે હિંસા, મઘ, માંસ વર્જિત કરી કુખમાંડાદિ અન્ય પદાર્થોથી કરે છે. અને તેનું પ્રમાણ બ્રાહ્મણના અગ્નિહોત્ર પદ્ધતિમાં છે, તે પ્રમાણે સમજી લેવો. હાલ મોટા મોટા શહેરમાં કવંચીન એક બે ત્રણ અગ્નિહોત્રીઓ ભાગ્યે જોવામાં આવે છે.

(૧૬ શંકાવા પ્રશ્ન)

एहेहीति तमाहुतयः सुवर्चसः सूर्यस्य रश्मिभिर्यजमानं वहन्ति
प्रियां वाचमभिवदन्त्योऽर्चयन्त्य एष वः पुण्यःसुकृतो ब्रह्मलोकः॥

॥ मुण्डकोपनि० १ खंड २ क० ६

શબ્દાર્થ—યજ્ઞને અગ્નિ હોત્રીની જે આહુતિઓ છે તે પ્રકાશમાન આહુતિઓજ આવો” “આવો” એમ (યજ્ઞમાનવા—યજ્ઞ કરનાર જેવા અગ્નિ હોત્રી) તેને બોલાવતાં કહે છે કે, આ આપના પુન્યરૂપ સુકૃતોનું ફળરૂપ અન્ન લોક (છે એવી) પ્રિયવાણી બોલતી પુજન કરતી યજ્ઞમાનને સૂર્યના કિરણો વડે વહન કરે છે. અને સ્વર્ગમાં લઈ જાય છે, તો તેનું પુનઃ જન્મમર્ણુ છે કે નહીં ? ॥ ૧ ॥ આ કર્મો કયારે વિસ્તાર પામ્યા ? ॥ ૨ ॥ અર્થાત્ કયારે લોકો વિસ્તારથી કરવા લાગ્યા અને કયારે નિષેધ થયો અને વિશ્રાંતિ પામ્યા ? ॥ ૩ ॥ માંસ, મધ, નિષેધ અર્થાત્ ત્યાજ્યનું પ્રમાણ શું છે અને વ્રત કેવું તે કહો ? ॥ ૪ ॥

(૧૬ સમાધાન વા ઉત્તર) ૧ હા તેઓ સ્વર્ગમાં જાય છે. પરંતુ તેનું પુનરાગમન (પુનઃજન્મમર્ણુ)અહીં થાય છે. એમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે, તે એ કે.

अविद्यायामन्तरे वर्तमानाः स्वयं धीराःपंडितमन्त्रमानाः ॥
जह्नुन्वमानाः परियन्ति मूढा अन्धेनैव नीयमाना यथाऽन्धाः॥८॥

अविद्यायां बहुधा वर्तमाना वयं कृतार्था इत्यभिमन्यन्ति बालाः॥

यत्कर्मिणो न प्रवेदयन्ति रागात्तेनातुराः क्षिणलोकाश्चवन्ते॥९॥

सुक्रतेऽनुभूत्वेमं लोकं हीनतरं चाविशन्ति ॥१०॥ चतुर्थपाद॥

मुण्डकोपनि० ॥खं०॥ २ क० वा० मंत्र ॥८॥९॥१०॥

अथ ये यज्ञेन दानेन इति ब्रह्दारण्योपनिषद् ॥

॥ अ० ६ ॥ ब्रा० क० वा० मंत्र ॥१५॥१६॥

तदेतत्सखं मन्त्रेषु कर्माणी कवयोयान्य पस्पस्तानित्रेतायां

बहु धासन्ततानी ॥ मु० खं० १ कं० १

“कलौ निषेधः” पारासरादिस्मृतौ निषेधः ज्ञेयम् ॥

अजाहिङ्कारोऽवयः प्रस्तावोगात्र उद्गीथोऽश्वाः प्रतिहारः

पुरुषो निधनमेता रेवत्यः पशुषु प्रोताः ॥१॥

सय एवमेता रेवत्यः पशुषु प्रोता वेद पशुमान्भवति सर्वमायु

रेति ज्योग्जीवति ॥

महान्प्रजया पशुभिर्भवति माहान्कीर्त्या पशुन्ननिन्देत्तद्धृतम् ॥

छा० उ० ॥ २ ॥ इति प्रपाठक २ खंड ॥१८॥

લોમ દિઙ્કારસ્ત્વક પ્રસ્તાવો માઃસમુદીથોઽસ્થિ પ્રતિ હારો
મજ્જા નિધનમેતદ્દજ્ઞોયજ્ઞીયમઙ્ગેષુ પ્રોતમ ॥૧॥

સ ય એવમેતદ્દજ્ઞાય જ્ઞીયમઙ્ગેષુ પ્રોતં વેદાઙ્ગી ભવતિ નાઙ્ગેન વિદુ-
ર્છતિ સર્વમાયુરેતિ જ્યોગ્જીવતિ મહાન્પ્રજયા પથુભિર્ભવતિ
મહાન્કીર્ત્યા સંવત્સરંમજ્જોનાશ્રીયા તદ્વૃત્તમજ્જોનાશ્રી યાદિ
તિત્વા ॥૨॥ પ્રપાઠ૦ ॥ સ્તંડ ॥૧૨॥

સ્તેનો હિરણ્યસ્ય સુરાંપિવઃશ્ચ ગુરૌસ્તલ્પમાવસન્બ્રહ્મહા
ચૈતે પતન્તિચત્તાર પંચમશ્ચામરઃસૈરિતિઃ ॥

છાદોગ્ય ઉપનિષદ્

સમુપ્પત્તિ ચ માંસસ્ય વધવન્ધૌ ચ દેહિનામ્ ।
પ્રસમીક્ષ્ય નિવર્તેત સર્વમાંસસ્ય ભક્ષણાત્ ॥૪૯॥

મનુ૦ અ૦ ૫ ॥ શ્લો. ૪૯ ॥

પ્લાવા હ્યેતે અદૃઢા યજ્ઞરૂપા અષ્ટાદશોક્તમવરં યેષુકર્મ ।
એતચ્છ્રેયો યેઽભિનન્દન્તિ મૂઢા જરામૃત્યુ તે પુનરે વાપિયન્તિ ।૭।

મુ૦ ૩૦ મુ૦ ॥૧॥ કં ॥૭॥

અર્થ—તેમાં એટલે આ યજ્ઞ નિવાહક અઢાર વિનાસી (ને)
અદૃઢ (છે) ને તેને આસરે કર્મ કહ્યું છે, ત્યાં જેઓમાં કનિષ્ઠ કર્મ

છે, તેથી તે વિનાશ પામે છે, જે આ અવિવેકીઓ આ કર્મ
 શ્રેયસ છે. એમ જાણીને હર્ષ પામે છે તેઓ પુનઃ જરા મૃત્યુને
 પામે છે. અર્થાત આ “ (યસુ કર્મ સોણ ઋત્વિજ અને યજમાન
 તથા યજમાન પત્ની મળી અદાર વિનાશી અસ્થિર આ કર્મના આ
 શ્રય રૂપ છે, એમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે વળી કનિષ્ઠ એવું એકલું કર્મ
 છે. તેથી કર્મના એવા અદાર આશ્રય વડે સાધ્ય જે કર્મ તે ફળ
 સહિત વિનાશ પામે છે; જે જે અવિવેકીઓ આ કર્મથી મોક્ષ મળે
 એમ જાણીને હર્ષ પામે છે તેઓ કેટલો કાળ સ્વર્ગમાં રહીને પુનઃ
 જરા મૃત્યુ પામે છે ૥૥૥ અવિદ્યાને વિષે અંતરમાં વર્તના છતાં
 પોતાને બુદ્ધિવાન અને પંડીત માનનારા (તે) તે અવિવેકીઓ અત્યંત
 પિડા પામતા (છતા) પરિભ્રમણ કરે છે, જેમ આંધળાથીજ દોરી
 જવાતા આંધળાઓ અર્થાત્ પોતે વસ્તુનાએ અતિ અવિવેકીઓ જરા
 અને રોગાદિક પીડા પામતા વિશ્વમાં ચોગરદમ (ચારેકોરે) ભમે છે.
 જેમ આંખોથી રહિત માણસો વડે જેમને માર્ગો અતાવવામાં આવે
 છે, એવાં આંધળાઓ રસ્તો ન જડવાથી ખાડા, કાંકરા, અને કાંટામાં
 પડે છે; તેમજ તે મુંઢો સંસારમાં પડે છે. વળી અજ્ઞાનીઓ
 અવિદ્યામાં બહુ પ્રમાદે રહેતા (છતા અમે કૃતાર્થ (છીએ) એમ
 અભિમાન કરે છે. જેથી કર્મ કરનારા રાગથી જાણાતા નથી તેથી.
 દુઃખી થયા છતા ક્ષીણ ફળવાળા પુન્ય ઘટવાથી પડે છે.
 તેઓ સ્વર્ગની ઉપરના સ્થાનમાં ભોગના સ્થળમાં કર્મફળનો અનુ-
 ભવ લઇને આ લોકને પામે છે. અર્થાત્ આ લોકમાં અથવા
 એનાથી હીન લોકમાં જન્મ મરણ ભોગવે છે,

૧ વળી બ્રહ્મદારણ્યોપનિષદમાં કહ્યું છે, કે, દેવયાન તથા પિતૃયાન (ધૂમ માર્ગ) એમ બે માર્ગોનું વર્ણન કર્યું છે, તેમાં પહેલો જે દેવયાન તેમાં જેઓ નિષ્કામ છે. અને અરણ્યમાં શ્રદ્ધા પુર્વક તપશ્ચર્યું કરીને પરમાત્માની ઉપસના કરે છે. તેઓ દેવયાનમાં જાય છે, તેનો પુનઃજન્મ મળ્યું નથી. અને જેઓ સ્કામ છે, યજ્ઞ, યાગ, દાન કર્મ કરનારાઓ છે તેઓ ધૂમ માર્ગમાં જઈને સુખ ભોગવે અને ત્યાં પુન્ય ક્ષિણ ધ્યા પછી પાછા મૃત્યુ લોકમાં ફરી ફરીને અવતરે છે.

વળી ન્યાય સુત્રમાં એવું છે કે, દુઃખ જન્મ પ્રવૃત્તિ દોષ મિથ્યા નાનામુત્તરો તરા પાયો વર્ગાઃ ન્યાયઃ દઃઅ ૧. અહાનિક ૧. સુ૦ ૨.

અર્થ—અવિદ્યાથી દોષની ઉત્પત્તિ દોષથી પ્રવૃત્તિ, પ્રવૃત્તિથી જન્મ થાય છે. અને દુઃખ થાય છે. માટે અવિદ્યાનો નાશ થવાથી (વા કરવાથી) બીજા ક્ષેત્રે ઉત્તરોત્તર નાશ થઈ ત્રિવિધ દુઃખનો નાશ થાય છે. અને તેથી મોક્ષ થાય છે, તદ્વત હિંસા મધ માંસ વ્યભિચાર મિથ્યા સ્ત્રીસંગ પ્રવૃત્તિ કરનાર છે, અને તે સહ જે કર્મ કરવામાં આવે છે અર્થાત્ હિંસા, મધ માંસવાળા કર્મ કરવા એ મિથ્યા જ્ઞાન અર્થાત્ અવિદ્યા, દોષ પ્રવૃત્તિ કરનાર છે અને તે પુનઃ પુનઃ જન્મ મળ્યાદિ દુઃખ કરનાર છે. માટે એ હિંસા, મધ, માંસ તજવાથી ઉત્તરોત્તર બીજા ક્ષેત્રે (તથા કેટલાંક સંસારના ઉપજતાં દુઃખો) પણ નાશ થાય છે. અને હિંસા, મધ, માંસ, વ્યભિચાર, વૃથા સ્ત્રી સંગ લાગ કરવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. એમ ઉપલી સમજથી સર્વ મનુષ્યોએ સમજવું. ૥૨૥ (સર્વ કર્મો માટે એવું છે કે,) મંત્રોમાં કર્મો તે સહ જેને બુદ્ધિમાનો દેખતા હતા, તે

ત્રેતામાં (અર્થાત્ ત્રેતા યુગમાં) બહુ પ્રકારે પ્રવૃત્ત થયાં
 ઋગ્વેદાદિકનાં નામવાળા મંત્રોમાં જે અગ્નિ હોત્રાદિ કર્મો છે.
 તે આ ઇષ્ટ ફળના સાધન હોવાથી વ્યવહારિક સત્ય છે. મંત્રો વડે
 પ્રકાશ પામેલાને કર્મોને બુદ્ધિવાન વશિષ્ઠાદિ પોતાના નિર્મળ હૃદયમાં
 જોતા હતા. તે વેદ વિહિત તે ઋષિઓ વડે દેખાયલા કર્મો પ્રાયશઃ
 ત્રેતા યુગમાં કર્મિષ્ઠો વડે કરતાં છતાં બહુ પ્રકારે પ્રવૃત્ત થયાં.

આ ઉપરથી અગ્નિ હોત્રાદિ કર્મ અને હિંસા, મદ્ય, માંસ એ
 ત્રેતા યુગમાં ઘણું વિસ્તાર પામવાથી, તેમાં સર્વ જ્ઞાનિઓને ઘણો
 ચરિત્ર્ય થવાથી દોષ માલમ પડ્યો, ૥૩૥ તેથી તેજ યુગને અંતે પારા
 સરાદિ સર્વ મુનિઓએ કલિયુગમાં નિષેધ કર્યો છે. જેના દાખલાઓ
 ગાંધ શંકા સમાધાનમાં કહ્યાં છે. માટે અહિં શ્લોકાધાર કહ્યો નથી
 તે મુજબ સમજવા. અર્થાત્ જે યુગમાં ઉપજ્યા તેજ યુગમાં નાશ
 થયા એવું ભાષે છે.

કોઈ શંકા કરે કે એમ તે હોય ? ઋષિ મુનિ વચન તે ફરે ?
 તેનો પ્રત્યુત્તર કે, જ્યારે જ્યારે ગુન્હા વધારે અને છે ત્યારે ત્યારે કંઈ
 કંઈ સખ્તાઈ આધુનિક કાયદાઓમાં થાય છે. અને નવી રીતો બદલાય
 છે. તદ્વત ઋષિ મુનિઓએ કયું છે. તે વાતો સર્વ સિદ્ધ સમજવી.
 આ સર્વ જોતા હિંસા માંસ, મદ્ય પણ ત્રેતામાં ઉપજીને વિસ્તારાઈ
 અને તે તે કાળમાં દોષવાન ગણી સર્વ ઋષિ મુનિઓએ કાઢી નાંખ્યા
 છે. માટે કોઈ મનુષ્યોએ આ વખતમાં ખીલકુલ કરવા જેવું શાસ્ત્રો-
 માં નથી. તેમ વહિવટ પણ ભંગ થયો છે. માટે સર્વે મનુષ્યોએ
 હિંસા, માંસ, મદ્ય, વ્યભિચાર, વૃથા સ્ત્રી સંગનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો.

૪ (પ્રત) હવે પશુઓની દૃષ્ટિ વડે રેવતિ સામનુ ઉપાસન

કહેવાય છે:-અકરિ હિંકાર (છે.) ઘેટિઓ પ્રસ્તાવ (છે.) ગાયો ઉદ્ગીથ (છે,) અશ્વો પતિહાર (છે,) ને પુરૂષ નિધન (

આ રેવતિ (સામ) પશુઓમાં સ્થિત છે જે એવી રીતે રેવતિ (સામ) ને પશુઓમાં સ્થિત ઉપાસે છે તે પશુ વાળો થાય છે, સર્વ આયુષ્યને પામે છે, તથા કીર્તિવાન થાય છે પશુઓને ન નિંદે તે વ્રત છે. એ પ્રમાણે પ્રપાઠક (૨) ખંડ (૧૮) તાત્પર્ય દિપીકા પુરી થઇ. પશ્ચાત્ લોભ હિંકાર છે, ત્વચા પ્રસ્થાવ છે, માંસ ઉદ્ગીથ છે, અસ્થિ પ્રતિહાર છે. ને મજ્જા નિધન (છે.) ૧ જેઓ એવી રીતે આ યજ્ઞા યજ્ઞિય (સામ) ને અંગોમાં ઉપાસે છે. તે (સમગ્ર) અંગો વાળો થાય છે. (હાથ પગાદિ) વડે કુટિલ (કુઠો પાંગળો ઇત્યાદિ) થતો નથી, સર્વાયુષને પામે છે, ઉજવળ (થઇને) જીવે છે, પ્રજાઓ વડે ને પશુઓ વડે મહાન થાય છે, તથા મહાન કીર્તિવાળો થાય છે, જે તે પુર્વે માંસ મત્સ્ય ખાતો હોય તો અર્થાત્ નિત્ય માંસ મત્સ્ય ખાવાના વહિવટ વાળાએ ન ચાલે તોએ વર્ષ માંસ મત્સ્ય ન ખાય તે વ્રત છે અને તે સર્વદા માંસ મત્સ્ય ન ખાય એવું વ્રત છે. તે પાળવુ જોઇએ અને માંસ મત્સ્ય ખાવા નહીજ. ન પજે એવું હોય તોએ અમુક વળી દિન નિયમ અવસ્ય રાખવા અને માંસ મત્સ્ય નજ ખાવાં.

વળી છાંદોગ્યોપનિષદ પ્રમાણે “સુરાંપિબહ્” સુરાપાન કરનાર તથા તેની સાથે સંસર્ગ (સહવાસ) રાખનાર માહા પાતકી જાણુવા અર્થાત્ દારૂ પીનાર સાથે ઉભા રહેવું નહી, તો પછી મદ્ય (વા દારૂ) વપરાયજ ક્રમ ? વળી “ સુરા વૈ મલયન્નનાં” મનુ અં ૦ ૧૧ શ્લો ૦ ૧૩

અર્થ—,સુરા (દારૂ) અન્નના લોટમાંથી બને છે. માટે તે

અન્નનો મળ કહેવાય છે. અર્થાત્ અનાજ વીગેરે કોહવડાવીને પછી મધ કાઢેલો હોય છે. માટે તે મળ કહેવાય છે. અને મળ તે પાપનું નામ છે; માટે બ્રાહ્મણાદિ વર્ણ સુરા લાગ કરવો તેમ મનુસ્મૃતિ અધ્યાય પાંચમાના શ્લો ૪૯ બનાવ્યું છે કે, માંસ વિર્ય અને રૂધિરમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. તેનો ત્યા દેહધારી પ્રાણીના વધનો ત્યા તેના બાંધનરૂપી કુર કર્મનો વિચાર કરીને સર્વ પ્રાણીઓનું માંસ ભક્ષણ કરવું નહીં. તદ્વત સમગ્ર હિંસા, માંસ, મત્સ, મધ, ત્યાગ રૂપી વ્રત મહાન છે. તે માટે સર્વ મનુષ્ય માત્રોએ તે પાળવું.

(૧૭ શંકાવા પ્રશ્ન) ત્યારે તેવી રીતે પિતૃ યાન વા માર્ગમાં મધ, હિંસા, માંસરહિતથી જવાય કે નહીં ? (એટલે સ્વર્ગમાં યજ્ઞ યાગાદિ કરનાર જાય છે તેજ પ્રમાણે પરંતુ માંસ હિંસા, મધ રહિત છે? તેવું કર્મ શું?) અને તેમ જવાય તેવું કર્મ શું તે કહો ? ૧ મોક્ષ માર્ગ કેટલા, ૨ અને યજ્ઞયાગાદિ ન કરે તો બીજું શું કરે તો તેવું અગર તેથી પણ અધિક શ્રેષ્ઠ કર્મ ક્ષણ હોય તે કહો ? ૩

(૧૭ સમાધાન વા-ઉ-૧૨) હા જેમાં હિંસા, મધ, માંસ ન વાપરે તે એ માર્ગે જવાય એવાં ઘણાં કર્મો છે અને તેમાંના કેટલાક મહાન શ્રેષ્ઠ માર્ગને પમાડે એવાં છે જે સર્વ સંક્ષિપ્ત માત્ર કહું છું.

સ યઃકામયેત મહત્પ્રાપ્નુયામિત્યુદગયન આપૂર્યમાણપક્ષસ્ય પુણ્યાહે દ્વાદશાહમુપસદ્ધતી ભૂત્વૌદુમ્બરે કઃસેચમસે વા સર્વૌષધ-ફલાનીતિ સંભૃત્ય પરિસમુહ્ય પરિલિપ્યાગ્નિમુપસમાધાય પરિસ્તીર્યાવૃતાઞ્ચઃ સઃસ્કૃત્પુસા નક્ષત્રેણ મન્યઃ સંનીય જુહોતિ યાવન્તો દેવાસ્ત્વવયિ જાતવેદસ્તિર્યશ્ચો ઘ્નન્તિ પુરુષસ્ય

કામાન્ ॥ તેમ્યોઽહંભાગધેયં જુહોમિ તે મા તૃપ્તાઃ સર્વેઃ
કામૈસ્તર્પયન્તુ સ્વાહા ॥ યા તિરશ્ચી નિપદ્યતેઽહં વિધરણી
ઇતિ ॥ તાં ત્વા ધૃતસ્ય ધારયા યજે સઽરાધનિમહઃ
સ્વાહાઈત્યાદિસર્વમ્ ॥ ૧-૨-૩ પર્યંતજ્ઞેયં ॥ તથા ચકંડિ૦
૪-૨-૬ પ્રમાણં કર્મકુર્યાત્ વંશકથનં ॥ તઃ હૈતપ્તદાલક
આરુણીર્વાજસનેયાય યાજ્ઞવલ્કયાયાન્તેવાસિન ઉકત્વો
વાચાપિ ય ઇનઃ શુષ્કે સ્થાણૌ નિષિષ્ણેજાયેઽઞ્જાત્વાઃ પરોહેયુઃ
પલામાનિતિ ॥ ૭-૮-૨-૧૦-૧૧-૧૨ પર્યંત ઇતિજ્ઞેયમ્ ॥
ધાન્યાદિ કિંતસ્ય પ્રમાણમ્ ॥ ચતુરૌદુમ્બરો ભવસૌદુમ્બરઃ
શ્રુવ ઔદુમ્બરશ્ચમસ ઔદુમ્બર ઇન્મ ઔદુમ્બર્યા ઉપમન્યન્યૌ
દશગ્રામ્યાણી ધાન્યાનિ ભવન્તિ બ્રીહિયવાસ્તિલમાષાઅણુ
પ્રિયંઙ્ગવો ગોધૂમાશ્ચ મસુરાશ્ચ રવલ્વાશ્ચ ચલકુલાશ્ચ તાન્
પિષ્ઠાન્દધનિ મધુનિ ધૃત ઉપસિશ્વત્યાજ્યસ્ય જુહોતિ ॥૧૩॥
ઇતિષષ્ટાધ્યાયે તૃતીયં શ્રીમન્થ વ્રાહ્મણમ્ ॥ બ્રહ્દારણ્યોપનિષદ્
॥ અ૦ ૬ બ્રા૦ ૩ મન્થનામઃ કં ? પ્રથમાત્ર ત્રયોદશ પર્યંતંજ્ઞેયમ્ ।

૧ અર્થ—જે ‘કર્માધિકારી ગૃહસ્થ હું’ મહાન થાઉં એમ ઇચ્છા કરે
અર્થાત્ જે હું મહાન થઈ દક્ષિણ માર્ગ (ધૂમમાર્ગ) માં એટલે યજ્ઞ
યાગાદિ કર્મ કરનાર મોક્ષે જાય છે ત્યાં જાઉં એવી ઇચ્છા કરે તેઓ-
એ’ ઉત્તરાયણમાં સુકલ પક્ષના કર્મ સિદ્ધ કરનારા જે પવિત્ર
દિવસોમાં કર્મ કરવા ઇચ્છે તેથી પુર્વ પવિત્ર દિવસે આરંભ કરવો
અને બાર દીવસ પર્યંત ઉપસદ્ગૃહ વાળો એટલે દુધ પીને રહેવાના
વ્રતવાળો થઈ, ઉમરાના કરેલાં કંસમાં “ (ગોળાકાર પાત્રમાં) ” વા

અસમમાં (અમસાકાર પાત્રમાં) ડાંગરાદિ ધાન્ય સર્વૌષધિ તથા ફળોઃ
 ઇલાદિ સારી રીતે ભરી પછી પરિસમુહન તથા પરિલેપન કરી અગ્નિને
 સમીપ સ્થાપન કરી પૂર્વ ભણી વા ઉત્તર ભણી અગ્નિ રહે એમ દર્શાવે
 તેની સર્વ ભણી પાથરી, સ્થાશ્વી પાકમાં કહેલી રીતે ધીને સંસ્કાર કરી,
 (હસ્તાદિ એટલે પુશ્પ, હસ્ત, પુનરવશુ, અભિચીત્ત, અનુરાધા,
 અશ્વિની, એ નક્ષત્રોને) (“ પુશ્પ નક્ષત્રો કહે છે ”) તે નક્ષત્રો
 યુક્ત પવિત્ર દિવસે સર્વૌષધિ આદિના લોટને ગોળાકાર પાત્રમાં વા
 અમસાકાર પાત્રમાં, દહિ, મધ, ધી વડે પલાળીને, એક નાના મંથન
 દંડ વડે મંથન કરી (ઉમરાના) શ્રુવ (સર્વા વડે સંસ્કાર કરેલા
 ધીને ગ્રહણ કરીને આ મંત્રો વડે હોમે:—હે સર્વત્ર ! તમારે (આધિન)
 જોટલા દેવો વધુ બુદ્ધિવાળા (હોમ) પુરપના (મારા) ઇચ્છિત વિષયો
 પ્રતિ બંધ કરે છે, તે દેવો માટે હું ધીનો ભાગ હોમું છું. (તમારામાં
 અર્પણ કરું છું.) તે દેવો તૃપ્ત થઈને સર્વ ઇચ્છિત વિષયો વડે મને
 પ્રસન્ન કરો સ્વાહા. હે જાતવેદ ? કુટિલ મતિવાળી (થઈને) ‘ હું
 (જસર્વને ધારણ કરનારી (હું) એમ (માનીને) તમારો આશ્રય
 કરીને રહેલી છે, તે સર્વ સાધનવાળી શક્તિને ધીની ધારા વડે પુણું
 છું. સ્વાહા. ॥ ૧ ॥ એજ મુજબ કંડી. ૨-૩ મુજબ (૧૩) તેર
 આહુતિઓ પછી કંડી. ૫-૬ પુનઃપુનઃઆહુતિઓ એવું કંડી-૬
 પર્યંત કર્યા પછી વંશનો જપ કરે, તે વંશ કહે છે:—તે આ મંથન
 સંબંધના કર્તવ્યનો પ્રસિદ્ધ અર્થાના પુત્ર ઉદાલક, વાજસનીના પૂત્ર
 યાજ્ઞવલ્ક્ય નામના પોતાના શિષ્યને ઉપદેશ કરીને બોલ્યા:—“ જે
 પ્રાણોપાશક આ (મક્ષણ માટે કહેલી રીતે સંસ્કાર કરેલા મંથ)ને
 સુકા હુંદામાં (નાખે વા મારે વા ડોકે તો) પણ ડાળો ઉપજો ને પાંદડાં

કુટે ધાત ॥ ૭ ॥ અને એજ પ્રમાણે રૂપિઓએ પોતાના શિષ્યોને કહ્યું છે. તે કંડી ૮-૯-૧૦-૧૧-૧૨ સુધીમાં વંશ છે. અર્થાત્ તે કર્મોના વખાણ શિષ્યો આગળ કહ્યા છે, ઇતિ॥ અને મંથ કર્મની જ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં પુત્રને શિષ્યમાં પ્રિય હોય તેને અને પાત્ર હોય તેને અધિકારી ગણ્યા છે ॥ ૧૨ ॥ અને આ કર્મમાં ક્યુ ધાન્ય વીગેરેનું પ્રમાણ કંડી. ૧૩ તેરમાં છે તેમાં કહ્યું છે કે, ઉમરાના (૪) વાના થાય છે. ઉમરાનો સરવો ૧ ઉમરાનો ચમસ, ૨ ઉમરાના સમીધ, ૩ ઉમરાના બે નાના મંચન દડો, ૬૪ મંચના ઉપાદાન જૂત ૪ છે. અને ગ્રામ્ય ધાન્યો (૧૦) દશ છે, ડાંગર, ૧ જવ, ૨ તલ ૩ અડદ ૪ ચીણો, ૫ કાંગ, ૬ ઘઉં, ૭ મશુર, ૮ વાલ, ૯ ને કળથી, ૧૦ એ દશ ધાન્યો ત્યા કૃષ્ણો ગ્રહણ કરવાના છે. તેઓના કરેલા લોટને પાત્રમાં નાંખી દહી, મધ, ધીમાં પલાળીને પકી ધીની આહુતીઓ હોમે. “ (આ સર્વ સંબંધ જાણવા કહ્યું છે,) ” એ પ્રમાણે દક્ષિણ માર્ગને પમાડનાર કર્મ છે, અને સર્વત્ર કાળો એટલે અત્યુર્ગ કરવા યોગ્ય કર્મ છે. માટે સર્વ ગૃહસ્થોએ કરવાને માટે કોઇ જાતનો બાધ નથી. તેમ અગ્નિહોત્રાદિ દીર્ઘ કાળની ખટપટ પણ નથી, તેથી આ તેનાથી પણ વધુ સાર સમજ મેં કહ્યું છે.

આમાં રહેલી ન્યુનાધિક સર્વ હકીકતો કરનાર પુરોએ ગ્રહદારણ્યોપનિષદ અધ્યાય છઠ્ઠામાં શ્રીમંથ નામનો (૩) ભીજે આજ્ઞા છે ત્યા શ્રી સામવેદીય છાંદોગ્યોપનિષદ પ્રપાઠક (૫) ખંડ (૨) કંડી કા. ૩-૪-૫-૬-૭-૮ ભીજે ખંડ પુરો થતાં સર્વ કર્મ પૂર થાય છે, તેમાં કહ્યા મુજબ કરવું. તેમાં કહ્યા મુજબ યથાયોગ્ય કરવાથી મોક્ષે જવાંય છે, અને નિત્ય કડાકુટ કરતાં આ સેહેલો માર્ગ છે.

૨ ભોક્ષ ભાગી પ્રમાણ —

દ્વૈ સૃતીઅશૃણવં પિતૃણા મહન્દેવાનાં મુતમર્સાનામ્ ॥

તાઠમ્યામિદં વિશ્વમેજત્સમેતિ યદન્તરા પિતરમ્માતરંચ ॥

યજુઃ અઃ ૧૨ ॥ મં ૪૭ ॥

અર્થ—ભોક્ષ સુખના બે ભાગી તેમાનો એક પિતૃયાન તથા બીજો દેવયાન અર્થાત્ પિતૃયાન એટલે યજ્ઞ, યાગ, દાન વીગેરે કર્મ કરનારાઓ જાય છે તે અને દેવયાન બીજો જેમાં અરણ્યમાં શ્રદ્ધા-પૂર્વક તપશ્વર્ણ કરીને પરમાત્માની ઉપાસના કરનારનો છે, અને તેઓ દેવયાનમાં જાય છે અને તે ફરીફરીને જન્મ મળી નહીં પામતા તેઓ અખંડ સ્વર્ગમાં રહે છે. અને પિતૃયાન એટલે યજ્ઞ, દાન, યાગ, કરવાથી જેઓ સ્વર્ગમાં જાય છે, તેઓનું પુન્ય હોય ત્યાંસુધી દેવતામાં દેવો થઈ સુખ ભોગવે છે અને પુન્ય પુર થવાથી પાછા સારી વા નફારી યોનીમાં કર્માનુસાર જન્મ મળું વારંવાર પામે છે. અને તેમજ અશ્વમેધવાળાઓ પણ કલ્પ પુરે થયે જન્મ મરણ પામે છે એવું ઉપનિષદોમાં પણ કહ્યું છે. જે નિવૃત્તિવાળા કર્મો કરે છે, તે અવતાર લેતા નથી. અને પ્રવૃત્તિવાળાઓ પુનઃ પુનઃ અવતરે છે. અને એ બે ભાગીને જે સમજતા નથી. તેતો સ્થાવરાદિ વૃક્ષયોનિ છીડા, પતંગીયાનો અવતાર ધારણ કરે છે અને વારંવાર જન્મ મળું આ લોકમાં ભોગવ્યા કરે છે.

તદ્વત જે પ્રવૃત્તિરૂપ હિંસા, મદ્યપાન, માંસ ભક્ષ, વ્યભિચાર, વૃથા સ્ત્રીસંગ કરે છે તે પુનઃ પુનઃ જન્મ મળું પામે છે. અને નિવૃત્ત થવાથી અર્થાત્ ત્યાગ કરવાથી અખંડ સ્વર્ગમાં રહે છે.

૩ વળી બીજું શું કર્મ કરવાનું વા તેથી ઉતરો-તર અધિક શ્રેષ્ઠ

કર્મોનું દિક્ષર્પણુ:—મનુ० અ० ૩ શ્લોક ૮૦, ૮૧, અ० ૪ શ્લોક ૨૧ ૨૩ ૨૫ અ० ૩ શ્લોક ૭૪ માં કહે છે હે:—

ઋષયઃ પિતરો દેવા ભૂતાન્યતિથયસ્તથા ।

આશાસતે કુટુમ્બિભ્યસ્તેભ્યઃ કાર્યં વિજાનતા ॥ ૮૦

સ્વાધ્યાયેનાર્ચયેદ્દેવીન્હોમૈર્દેવાન્યથાવિધિ ।

પિતૃન્ શ્રાદ્ધૈશ્ચ નૃનન્નૈર્ભૂતાનિ બલિકર્મણા ॥ ૮૧

ઋષિયજ્ઞં દેવયજ્ઞં ભૂતયજ્ઞં ચ સર્વદા ।

નૃનજ્ઞં પિતૃયજ્ઞં ચ યથાશક્તિ ન દાપયેત્ ॥ ૮૨

વાચ્યેકે જુહ્વાતિ પ્રાણં પ્રાણે વાચં ચ સર્વદા ।

વાચિ પ્રાણે ચ પશ્યન્તો યજ્ઞનિર્વૃત્તિમક્ષયામ્ ॥ ૮૩

જ્ઞાનેનૈવાપરે વિપ્રા યજન્સ્યેતૈર્મલ્લૈઃ સદા ।

જ્ઞાનમૃલાં ક્રિયામેષાં પશ્યન્તો જ્ઞાનચમુષા ॥ ૮૪

જપોઽદ્યુતો દ્યુતો હોમઃ પ્રદ્યુતો ભૌતિકો વહ્નિઃ ।

બ્રાહ્મં દ્યુતં દ્વિજાગ્ન્યાર્ચા પ્રાશિતં પિતૃતર્પણમ્ ॥ ૭૪

અર્થ “ સર્વ ગ્રહસ્થોએ, ઋષિઓ, પિતરો, દેવ, પ્રાણીઓ અને અતિથીઓ, કુટુંબી એવા ગ્રહસ્થોની પાસેથી વેદાધ્યયન, શ્રાદ્ધ, યજ્ઞ અને ભોજન વિગેરેની આશા કરે છે. માટે વિદ્વાન ગ્રહસ્થોએ તેઓને ઉદ્દેશીને પાંચ મહાયજ્ઞ કરવાં, સ્વાધ્યાય વડે ઋષિઓનું, હોમ વડે દેવોનું, શ્રાદ્ધ વડે પિતૃઓનું, અન્ન વડે મનુષ્યોનું તથા બળી વડે પ્રાણીઓનું વિધિ પૂર્વક પૂજન કરવું. (અર્થાત્ સંતોષવા) તેમજ સ્નાતક બ્રાહ્મણે પણ ઋષિયજ્ઞ (વા સ્વાધ્યાય) દેવયજ્ઞ (વા વૈશ્વદેવ)

ભૂતયજ્ઞ અર્થાત્ ભૂતઅલી એટલે પ્રાણી માત્રને સંતોષવા. મનુષ્યયજ્ઞ (વા અતિથિસત્કાર) પિતૃયજ્ઞ (વા શ્રાદ્ધ) આટલા યજ્ઞો યથાશક્તિ કરવા; પરંતુ તેનો ત્યાગ કરવો નહીં*

“માનસિક યજ્ઞો”

કેટલાંક યજ્ઞના અનુષ્ઠાનની વિધિને જાણનારા પુરૂષો આ મહાન યજ્ઞો કરતા નથી. પરંતુ જ્ઞાનેન્દ્રિયોને વિષેજ હોમ કરે છે. અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોને અગ્નિરૂપ ગણીને તેમાં વિષયોનો હોમ કરે છે અને તે જ્ઞાત્રવેતા ગૃહસ્થો, વાણીમાં અને પ્રાણુમાં જે હોમ કરવામાં આવે છે, તે અક્ષય છે; એમ જાણીને વાણીમાં પ્રાણુનો હોમ કરે છે, અને પ્રાણુમાં વાણીનો હોમ કરે છે.

કોઈ શંકા કરે એ શુ ? તો સમજવું છું કે:—સ્વાધ્યાય (વેદપાઠ) કરતી વેળાએ પ્રાણુની વૃત્તિઓ વાણીમાં લય થાય છે માટે સ્વાધ્યાય અર્થાત્ વેદ પાઠરૂપ વાણી યજ્ઞમાં પ્રાણુનો હોમ કર્યો કહેવાય છે. એમ દ્વિજવર્ણુ સમજવું અને વેદના અધિકાર સિવાયની વર્ણુઓએ પ્રભુત્વ વાણી વડે ઉચારણુ કરવું. અને પ્રભુત્વ મનન રાખવું. અને મનવૃત્તિ રોકવી. તદ્વત કરવું. તેનું નામ વાણીમાં પ્રાણુનો હોમ

* વેદ અધિકારી પુરૂષે કરવું. તેમ વેદ ભણવાનો નહીં અધિકાર હોય તેણે પણ પંચ મહાયજ્ઞો કરવાં. વેદ અધિકારીએ વેદમંત્રથી અને સ્ત્રી તથા શુદ્ધે પુરાણ મંત્રે વા નામમંત્ર આહુતીઓ અગ્નિમાં આપવી. અને વૈશ્વદેવ કરવો. અધિકારીએ વેદ ભણવા અને નહિ અધિકારી હોય તેણે પુરાણના શ્લોકો ભણવાને સ્વાધ્યાય કરવો, બીજું સર્વઉપર મુજબ કરવું વૈશ્વદેવ કરવાથી માણસ માત્રનું પાપ જાય છે. તથા પંચ મહાયજ્ઞો કરવાથી સર્વ પાપથી મુક્ત થવાય છે.

સર્વ મનુષ્યોએ સમજવો. હવે પ્રાણમાં વાણીનો હોમ એટલે પ્રાણા
યામ કરતી વેળાએ પ્રાણમાં વાણીનો લય થાય. તે પ્રમાણે દ્વિજવર્ણ
પ્રાણાયામ કરવો. અને બીજાઓએ શ્વસોશ્વાસ ન ચાલવા દેતાં
મનમાં પ્રભુ નામોચ્ચારનું રટણ કરવું અને શ્વાસ રૂંધવો. તેનું નામ
પ્રાણમાં વાણીનો હોમ સમજવો, અને તે પ્રમાણે યજ્ઞ કરવો એ
કોઈ દિવસ લય ન થાય એવો નિર્બાધ યજ્ઞ વગર પૈસે થાય એવો
છે. માટે સર્વ મનુષ્યોએ કરવો. આ કરવાને માટે વેદશ્રુતિ પ્રમાણ:-

“તદ્યત્રૈતદધીતે વા ભાષતે વા વાચિ તદા પ્રાણો ભવતિ ॥
તથા ચ અથ તૃષ્ણી વા ભવતિ સ્વપિતિ વા પ્રાણે તદા વાગ્
ભવતિ ॥

અર્થ જ્યારે મનુષ્ય વેદાધ્યયન કરે છે, બોલે છે. ત્યારે વાણીમાં
પ્રાણનો લય થાય છે: અને જ્યારે પ્રાણાયામ કરે છે, વા માન
રહે છે વા સુવે છે ત્યારે વાણીનો પ્રાણમાં લય થાય છે. તે
પ્રમાણે સર્વ માનસિક યજ્ઞ છે, આ સમગ્ર કેટલાંક અક્ષતિષ્ઠા એટલે
અક્ષતિષ્ઠ ગૃહસ્થો જ્ઞાનરૂપી દ્રષ્ટિવડે, જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ સ્થાન છે, આમ
જાણીને સદા આત્મ જ્ઞાન વડેજ પાંચ માહા યજ્ઞ કરે છે. (મનુ
અં ૪ શ્લોક ૨૧-૨૩ ૨૫ સુધી)

વળી કેટલાંક ૧ અહુત, ૨ હુત, ૩ પ્રહુત, ૪ આહુત અને
૫ પ્રાશીતને પાંચ માહા યજ્ઞ કહે છે “(તેની સમજ)” ગાયત્રી
જપને અહુત, ૧૧। અગ્નિમાં કરેલા હોમને હુત, ૧૨। પ્રાણીઓને આપે-
લાં બળીને (ખાવાનું આપવાને) પ્રહુત, ૧૩। વેદ શાસ્ત્ર સંપત્ર આહ-
હોની પુજાને આહુત, ૧૪। કહે છે, અને ઉદકથી (જળથી) કરેલાં
પિતૃ તર્પણને પ્રાશીત, ૧૫। કહે છે. આ સર્વ મનુષ્યોએ કરવા

જોઈએ. “વેદ અધીકારીને ગાયત્રી જપ કરવો. અને અન અધીકારી, પોતપોતાના ઇષ્ટદેવનો જપ કરવો. અર્થાત્ પ્રભુના નામરૂપ જપો કરવાં.”

॥ ગાયત્રી જપ ॥

સહસ્રકૃત્વસ્ત્વભ્યસ્ય, વહિરેતત્રિકં દ્વિજઃ ।
 મહતોઽપ્યેનસો માસાત્ત્વચેવાહિર્વિમુચ્યતે ॥૭૧॥
 યોઽધીતેઽહન્યહન્યેતાંસ્ત્રીણિ વર્ષાણ્યતન્દ્રિતઃ ।
 સ બ્રહ્મ પરમભ્યેતિ વાયુભૂતઃ સ્વમૂર્તિમાન્ ॥૮૨॥
 ક્ષરન્તિ સર્વા વૈદિક્યો જુહોતિયજતિક્રિયાઃ ।
 અક્ષરં દુષ્કરં જ્ઞેયં બ્રહ્મ ચૈવ પ્રજાપતિઃ ॥૮૪॥
 યે પાકયજ્ઞાશ્ચત્વારો વિધિયજ્ઞસમન્વિતાઃ ।
 સર્વે તે જપયજ્ઞસ્ય કલાં નાર્હન્તિ ષોડશીમ્ ॥૮૬॥
 જપ્યેનૈવ તુ સંસિધ્યેદ્બ્રાહ્મણો નાત્ર સંશયઃ ।
 કુર્યાદન્યન્ન વા કુર્યાન્મૈત્રો બ્રાહ્મણ ઉચ્યતે ॥ ૮૭
 મનુ० અ૦ ૨ શ્લો० ૭૧-૮૨-૮૪-૮૬-૮૭

અર્થ—જે દ્વિજનગર કે ગામની બહાર, જળાશયની સમીપમાં ઝૂંકાર, વ્યાહતિ તથા ગાયત્રી મંત્ર આ ત્રણેનો એક હજાર જપ કરે છે, તો સર્પ જેમ કાંચગીથી મુક્ત થાય છે, તેમ તે દ્વિજ માહા પાપમાંથી મુક્ત થાય છે. જે પુરુષ (દ્વિજ) આજસનો લાગ કરી ત્રણ વર્ષ સુધી ગાયત્રીનો જપ કરે છે, તે મરણ પછી વાયુરૂપ થાય છે, (મરણમાં આવે ત્યાં જઈ શકે છે) તથા આકાસના જેવો વ્યાપક થઈને પરબ્રહ્મને પામે છે. ॥ ૮૨ ॥

एकाक्षरं० इति० अ० २ श्लोक ८३,

હ્રીંકાર એ પરબ્રહ્મ છે (તેનોજ જપ કરવાથી પરબ્રહ્મને પામે છે) પ્રાણાયમ એ મોટું તપ ગણાય છે, ગાયત્રી કરતાં બીજો કોઈ મંત્ર ઉત્તમ નથી; તેમજ મૌન રહેવા કરતા સત્યભાષણ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે ॥૮૩॥ વિધિ યજ્ઞો એટલે દર્શ, પૌર્ણ માસ વીગેરે યજ્ઞો કરતાં જપ દશ ગણો ઉત્તમ છે, ઉપાંશુ જપ એટલે પાસે એસનારો પણ ન સાંભળે એ જપ સો ગણો ઉત્તમ છે. ત્યા માનસિક જપ એટલે હોઠ હાલે નહી તેમ મનમાં કરેલો જપ હજાર ગણો ઉત્તમ છે ॥૮૫॥ અને કર્મ યજ્ઞો (અગ્નિહોત્રમાંના કહેલા તે) સહિત જે ચાર પાક યજ્ઞો (વૈશ્વદેવ, બળી કર્મ, નિત્યશ્રાદ્ધ, અતિથિભોજન) છે, તે સર્વ જપ યજ્ઞની સોળમી કળા જેટલા પણ થવાને યોગ્ય નથી. ॥૮૬॥ અને વેદમાં કહેલી હોમની તથા યાગની સર્વ ક્રિયાઓ ને તેનાં કૃત્ત્વ સ્વર્ગાદિ લોક પણ નાશવંત છે, એમ જાણુ તું. માત્ર એક હ્રીંકારને અવિનાશી જાણવો અને તે પરબ્રહ્મ તથા પ્રજાપતિનું સ્વરૂપ છે. ॥૮૪॥ “તદ્વત્ત સમગ્ર તેનો જપ અતિ ઉત્તમ છે. અને જે કોઈ જપે છે તે જન્મ મરણ પામતો નથી, અને સ્વર્ગમાં રહે છે. અને યજ્ઞ યાગાદિ સર્વ ક્રિયાઓથી પુનઃ પુન્ય પુર થયે પુનઃ જન્મ મરણ થાય તે કારણથી હ્રીંકાર જપ કરવાથીજ મુક્તિને પામે છે, એમાં સંદેહ નથી. પછી તે યજ્ઞ યાગાદિ કરે કિંવા ન કરે; કારણ કે, યાગાદિ ક્રિયામાં ઉપયોગી એવા પશુઓનો તથા બીજનો વધ વિગેરે ન કરવાથી અથવા ગાયત્રી વડે મિત્ર (જે સૂર્ય) નો ઉપાસક હોવાથી એત્ર (સ્નેહ ભાવ રાખનાર) કહેવાય છે. ॥૮૪॥

॥ શ્રેયશકર્મ ॥

वेदाभ्यासस्तपोज्ञानमिन्द्रियाणां च संयमः ।

अहिंसा गुरुसेवा च निःश्रेयसकरं परम् ॥ ८३

સર્વેષામપિ ચૈતેષામાત્મજ્ઞાનં પરં સ્મૃતમ્ ।

તદ્વ્યક્રયં સર્વવિદ્યાનાં પ્રાપ્યતે હ્યમૃતં તતઃ ॥૮૫॥

इह चामुत्र वा काम्यं प्रवृत्तं कर्म कीर्त्यते ।

निष्कામં જ્ઞાનપૂર્વે તુ નિવૃત્તમુપદિશ્યતે ॥૮૬॥

प्रवृत्तं कर्म संसेव्य देवानामेति साम्यताम् ।

નિવૃત્તં સેવમાનસ્તુ ભૂતાન્યસ્યેતિ પશ્ચ વૈ ॥૮૭॥

यथोक्तान्यपि कर्माणि परिहाय द्विजोत्तमः ।

આત્મજ્ઞાને શમે ચ સ્યાદ્વેદાભ્યાસે ચ યત્નવાન્ ॥૮૮॥

મનુ० અ० ૧૨ શ્લો० ૮૩-૮૪-૮૫-૮૬-૮૭-૮૮

અર્થ—અંગ સહિત વેદનો અભ્યાસ, પ્રાજ્ઞપત્યાદિ તપ, પર-
માત્માનું જ્ઞાન, ઈન્દ્રિયોનો સયમ અહિંસા અને ગુરુ સેવા બ્રાહ્મણને
પરમ શ્રેય કરનારા કર્મો છે. ઉપર કહેલા સર્વ શુભ કર્મોમાં આ-
ત્મજ્ઞાનને શ્રેષ્ઠ જાણવું; કારણકે, આત્મજ્ઞાન સર્વ વિદ્યામાં શ્રેષ્ઠ
જાણાય છે. અને તેનાથી મોક્ષ મળે છે ॥ ૮૫ ॥ આ લોકનાં સુખની
તથા સ્વર્ગાદિકના સુખની કામના માટે કરવામાં આવતું કર્મ પ્રવૃત્ત
કર્મ કહેવાય છે અને દ્રષ્ટ તથા અદ્રષ્ટ ફળની કામના વિના બ્રહ્મજ્ઞાનના
અભ્યાસ પૂર્વક કરવામાં આવતું કર્મ નિવૃત્તિ કર્મ કહેવાય છે. ॥ ૮૬ ॥
મનુષ્ય પ્રવૃત્તિવાળું કર્મ સેવવાથી દેવલોકમાં જવાય છે. અને નિવૃત્તિ-
વાળું કર્મ સેવવાથી શરીરને ઉભવ કરનારાં પાંચ ભૂતોને ઉલ્લંઘન
કરીને મોક્ષને પામે છે. ॥ ૮૭ ॥ ઉત્તમ બ્રાહ્મણ શાસ્ત્રોક્ત અગ્નિહોત્રાદિ
કર્મો ન કરી શકે તો તેણે પરબ્રહ્મનું ધ્યાન ઈન્દ્રિયોનો વિજય તથા
ઉપનિષદાદિ વેદનું અધ્યયન કરવું. ॥ ૮૮ ॥ એ મહાત્મ શ્રેયશ્ચ કર્મો છે

(૧૮ શંકાવા પ્રશ્ન) તમોગુણી દેવોને માંસ, મધ ચડે છે, તો ત્યાં હિંસા કરવી? કારણ કે એ દેવ તમોગુણી એટલે વેહેલો સ્વર્ગમાં લઈ જાય, અને નર્કે નહીં પડિયે, અને મોક્ષ પામીયે.

(૧૮ સમાધાન વા ઉત્તર) ના, ના, સ્વર્ગમાં જવાનું નથી. પરંતુ નર્કમાં જાય છે, કિંતુ મોક્ષ તો મળેજ શાનું? ભાગવતમાં કહ્યું છે કે.—

યદ્યધર્મરતઃ સદ્ગતસતાં વાઙ્મજિતેન્દ્રિયઃ ।

કામાત્મા કૃપણો લુબ્ધઃ સ્ત્રૈણો ભૂતવિહિંસકઃ ॥૨૭॥

પશૂનવિધિનાલભ્ય પ્રેતભૂતગણાન્યજન્ ।

નરકાનવશો જન્તુર્ગત્વા યાત્યુલ્લવ્ઞં તમઃ ॥૨૮॥

શ્રીમદ્ભાગવત્ સ્કન્ધ ૧૧ ૥ ૧૧ ॥ અન્ ૧૦ ॥ શ્લોક ૨૭-૨૮

અર્થ—પ્રવૃત્તિ એ પ્રકારની છે. તેમા શાસ્ત્રમાં કહેલા વિધિ પ્રમાણે કામ્ય કર્મ કરવાને પેહેલી જેનું ઉપર વર્ણન કહી ગયા. હવે મહાન અધર્મની બીજી પ્રવૃત્તિનો આ પ્રશ્ન છે. તેનું પ્રમાણ ઉત્તરના ઉપલા શ્લોક પ્રમાણે એ છે કે, નીચ પુરુષના સંગથી અથવા તે ઈન્દ્રિયોને આધિન થવાથી અધર્મ માર્ગમાં પ્રીતિવાળો વિષય પરાયણ, કૃપણ, લાલચુ, સ્ત્રી લંપટ અને પ્રાણીઓની હિંસા કરનારો પુરુષ સંસારના સુખોની લાલસાથી મુશાસ્ત્રોક્ત વિધિનો ત્યાગ કરી, પશુઓને મારી તેનાથી ભૂત, પ્રેતઆદિ અને તમોગુણી દેવતાનું યજ્ઞન કરી. પરતંત્રપણે મહાન ભયાનક નર્કમાં પડે છે. અને ત્યાં પાપનું અતિ દુઃખ જે પ્રાણીઓને માર્યો હોય તેનું પ્રાણી તેને મારવારૂપ પુનઃ પુનઃ દુઃખ આપે છે. પછી પાપ પુરું થયે નર્કમાંથી છુટી પાછો ઝાડ વીગેરે સ્થાવર ચોનીમા અવતાર ધારણ કરે છે.

* ભાગ૦ ૧૧ શ્લોક ૨૭-૨૮ ॥ અધ્યાય ૧૦ ॥

(૧૯ શંકાવા પ્રશ્ન) વંશ પરંપરાની ચાલી આવેલી રીતી હોય, એવા સીતા યજ્ઞ વિવાહ યજ્ઞ વિગેરેમાં હિંસા કરીએ તેમાં શું?

(૧૯ સમાધાન વા ઉત્તર) ના તેમ કરવું નહી. કારણકે:—

કુર્યાદ્દૃતપશું સજ્ઞે કુર્યાન્નિષ્ટપશું તથા ।

ન ત્વેવ તુ વૃથા હન્તું પશુમિચ્છેત્કદાચન ॥૩૭॥

યાવન્તિ પશુરોમાણિ તાવત્કૃત્વોહ મારણમ્ ।

વૃથાપશુઘ્નઃ પ્રાપ્નોતિ પ્રેત્ય જન્મનિ જન્મનિ ॥૩૮॥

મનુ૦ અ૦ ॥૨॥ શ્લો૦ ૩૭-૩૮॥

અર્થે વેદોમાં નહી પરંતુ વંશપરંપરાની ચાલતી રીતીઓથી કરવામાં આવતા સીતાયજ્ઞ, વિવાહ યજ્ઞ વિગેરે યજ્ઞમાં અર્થાત્ વિવાહ અને બીજા કાર્યોમાં ધીના અથવા લોટના પશુ આકૃતિઓ બનાવવી પરંતુ વૃથા અર્થાત્ મીથ્યા એવી હિંસા પશુઓની કદાપી ન કરવી ॥ ૩૭ ॥ જેઓ એ રીતે વૃથા પશુની હિંસા કરે છે. તે પશુના શરીરપર જેટલા રૂવાં (વાળો વા રૂવાંટાં) હોય છે. તેટલીવાર મર્ણુ, પામ્યા પછી જન્મ ધરીને પ્રત્યેક જન્મમાં તેઓ પશુને હાથે મરણ પામે છે ॥ ૩૮ ॥

* હિંસ્રો વૃષભવૃત્તિશ્ચ ગણાનાં ચૈવ યાજકઃ

મનુ૦ અ૦ ૩ શ્લો૦ ૧૬૪ ઉત્ત૦

અર્થે હિંસા કરનાર, શુદ્રવૃત્તિ કરનાર. વિનાયક, બેરવ, વીગેરે તમોગુણી દેવોતુ યજ્ઞ કરનાર સાથે ખેતી જમવું નહી અર્થાત્ પંકિત પાવન નથી એમ ધિકારેલા છે.

(૨૦ શંકાવા પ્રશ્ન) બ્રહ્મચારીએ મધ, માંસ, હિંસા, વૃથા સ્ત્રી સગ, વ્યભિચાર કરવો કે નહીં ?

(૨૦ સમાધાન વા ઉત્તર)

વર્જयेन्मधु मांसं याज्ञवल्क्यवचन ॥

वर्जयेन्मधु मांसं च गन्धं मालयं रसान्निव्रियः ।

शुक्लानि यानि सर्वाणि प्राणिनां चैव हिंसनम् ॥૧૭૭॥

वृत्तवद्देवदैवसे पित्रे कर्मण्यथर्विवत् ।

काममभ्यर्थितोऽश्लीयाद्व्रतमस्य न लुप्यते ॥૧૮૧॥

મનુ० અ० ॥૨॥ શ્લો० ૧૭૭-૧૮૧

અર્થ—બ્રહ્મચારીઓએ મધ, માંસ, સ્ત્રીસંગનો ત્યાગ કરવો એવું યાજ્ઞવલ્ક્યરૂપીએ કહ્યું છે અને વળી મનુસ્મૃતિ પ્રમાણે બ્રહ્મચારીઓએ મધ, માંસ, ચંદનાદિ સુગંધિ દ્રવ્ય. પુષ્પો, રસો, સ્ત્રીઓ, સર્વ જાતના આદ્યાઓ તથા પ્રાણી માત્રની હિંસા આ સર્વ ત્યાગ કરવા. ॥૧૭૭॥ મનુષ્યાગાદિમાં તથા શ્રાદ્ધમાં બ્રહ્મચારીને ભોજનને માટે નિમંત્રણ (નોતર) કર્યું હોય તો તેણે દેવકાયમાં વૃત્તધારિની પેડે અને પિતૃકાર્યમાં ઋષિની પેડે ભોજન કરવું. અર્થાત્ માંસ ભોજન કરવું નહીં. અને દેવકર્મમાં તથા પિતૃકર્મમાં એક ઘરનું ભોજન કરવાથી (જમવાથી) બ્રહ્મચારીનું વ્રત ખંડિત થતું નથી. એ પ્રમાણે માંસ, મધ, હિંસા સ્ત્રીસંગને ત્યાગ કરવાં. અને નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારીએ તો દર્શણ, બાષણ, સંગારરસ વાંચવાં વિગેરે સર્વ સ્ત્રીઓના ત્યાગ કરવાં.

(૨૧ શંકાવા પ્રશ્ન) સારે વાનપ્રસ્થોનું મધ, માંસ વીગેરેનું શું છે?

(૨૧ સમાધાન વા ઉત્તર)

વર્જયેન્મધુ માંસં ચ भौमानि कवकानि च ॥
भूस्तृणं शिग्रुकं चैव श्लेष्मातकफलानि च ॥

મનુ० અ० ॥૬॥ શ્લો० ॥૧૪॥

અર્થ—વાનપ્રસ્થ થયેલા પુરુષે મધ, માંસ, મીઠાડાની બલી, ગોજીઠા, સરગવો. ગુંદાં ખાવાં નહીં. અને અગાડી નિર્ણય થયો છે તે મુજબ પુત્ર નહિ હોય તો, અને પુત્રની ઇચ્છા હોય તો, અને સ્ત્રીને અટકાવ ગયો નહીં હોય તો, (એટલે ઋતુસ્ત્રીને આવતો હોય તો.) ગદ્ય શંકા (૧૩) સમાધાન ૧૩ પ્રમાણે બે રાત્રિ સ્ત્રીસંગ કરવો, વા બ્રહ્મચર્ય પાળવું પરંતુ વ્યભિચાર, વૃથા સ્ત્રીસંગનો ત્યાગ કરવો. અને હિંસા પણ ન કરવી અગ્નિહોત્ર લીધું હોય ને વનમાં જાય તેનો નિર્ણય શંકા ૧૫ સમાધાન ૧૫ માં કહી ગયા છીએ તે મુજબ મુતી અન્નથી કરવું. પરંતુ હિંસા વીગેરે સર્વ (માંસ, મધ, વ્યભિચાર વૃથા સ્ત્રીસંગ)નો ત્યાગ કરવો. અને સર્વને ત્યાગનો બોધ કરવો.

(૨૨ શંકા વા પ્રશ્ન:) સંન્યાસીતું કેમ ?

(૨૨ સમાધાન વા ઉત્તર)

अल्पान्नाभ्यवहारेण रहःस्थानासनेन च ।

द्वियमाणानि विषयैरिन्द्रियाणि निवर्तयेत् ॥૬૧॥

इन्द्रियाणां निरोधेन रागद्वेषक्षयेण च ।

अहिंसया च भूतानाममृतत्वाय कल्पते ॥૬૦॥

મનુ० અ० ॥૬॥ શ્લો० ૬૧-૬૦

અર્થ— સંન્યાસીએ અલ્પ અન્નનોજ આહાર કરવો. અને ત્રિ-વિધમાં બેંચાતી ઇન્દ્રિયોને પોતાને વશ રાખવી અને એકાંતમાં વાસ કરવો. ઇન્દ્રિયોનો નિરોધ કરવાથી, રાગદ્વેશનો ક્ષય કરવાથી, અને પ્રાણીઓની હિંસા ન કરવાથી, પુરુષ મોક્ષ સુખ પામે છે.

દષ્ટિપૂતં ન્યસેત્પાદં હતિ.॥ મનુ० અ० ॥૬॥ શ્લો० ॥૪૬॥
 દ્રષ્ટી વડે શુદ્ધ કરેલી ભૂમીપર પગ મુકવો, અર્થાત્ કાડી, મંકાડી
 વીગેરે ઝીણા જીવજંતુ ન મરે તે સમાલી ચાલવું એમ હિંસાને
 જાળવવી, તથા અન્ન થોડું ખાવું, જળ ગાળીને પીવું. તો પછી પ્રવૃત્તિ-
 રૂપ માંસ, મધ, તો અવસ્ય નજ ખવાય, પીવાય, સ્ત્રીનો પણ ત્યાગ છે.
 કારણ કે, એ મોક્ષમાર્ગિ માર્ગવાળા છે. માટે એમણે ત્યાગવાં અને
 ખીજાને પણ ત્યાગનો બોધ કરવો. અને સર્વ મનુષ્યોની પાસે હિંસા,
 માંસ, વ્યભિચાર, વૃથા સ્ત્રીસંગ પ્રવૃત્તિ છોડાવવી, મોક્ષ માર્ગ દોરવવા
 એજ તે માહાત્મી શ્રીનું કર્તવ્ય છે.

(૨૩ શંકા વા પ્રશ્ન:) ખીજા ભેખધારી ત્યાગિઓએ એટલે ગૃહસ્થી
 સાધુઓનું શું ?

(૨૩ સમાધાન વા ઉત્તર) ગૃહસ્થી સાધુ. ગોસાધ વીગેરે ત્યાગી-
 ઓએ વાનપ્રસ્થ મુજબ વર્તવું. અને મધ માંસ હિંસા, વ્યભિચાર,
 વૃથા સ્ત્રીસંગનો ત્યાગ કરવો. અને ખીજાઓને તે મુજબ ઉપદેશ
 કરવો; એ તેમનું કર્તવ્ય કર્મ છે.

તથા ત્યાગી સાધુઓએ સંન્યાસી પ્રમાણે હિંસા, માંસ, મધ,
 સ્ત્રીનો ત્યાગ કરવો; અને ખીજાને પણ ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ કરવો.

(૨૪ શંકા વા પ્રશ્ન) બ્રાહ્મણોથી વેદાધ્યયન માંસ ભક્ષી થાય કે ?
 અને તેણે શું કરવું. ?

(૨૪ સમાધાન વા ઉત્તર)

કૃતોપનયનસ્યાસ્ય વ્રતાદેશનમિષ્યતે ।

બ્રહ્મણો ગ્રહણં ચૈવ ક્રમેણ વિધિપૂર્વકમ્ ॥

મનુ० અ० ૨ શ્લો० ॥ ૧૭૩ ॥

નાધીયીતામિષં જગધ્વાં ૦ ઇતિ ૦ ॥ મનુ અ ૦ ૪ શ્લોકો ૦ ॥ ૧૧૨ ॥

અર્થ—બ્રાહ્મણોએ પોતાના પુત્ર તથા શિષ્યને ઉપનયન સંસ્કાર કર્યા પછી વેદાધ્યયન કરવા માટે બ્રહ્મચર્યને લગતા મહાનામ્ની, આદિત્ય, સાવિત્ર તથા મધ્ય, માંસ વિગેરે ત્યાગરૂપી વ્રતોનો ઉપદેશ કરવો અને ક્રમવાર વિધિપૂર્વક વેદ ભણવો. માંસ ભક્ષણ કરીને વેદાધ્યયનની “ (વેદ ભણવાની) ” સર્વ શાસ્ત્રકાગતી નાજ છે. અને સ્ત્રીમાં ચીત્ત રહેવાથી વિદ્યા યાદ રહેતી નથી. કારણ કે સરસ્વતિ દેવી, બ્રહ્મચારી વ્રત પાળવાવાળી છે. માટે સંભોગથી દૂર રહે છે. તદ્વત સમગ્ર મધ્યપાન, હિંસા, માંસભક્ષ. સ્ત્રીસંગનો ભણનાર પુરુષોએ ત્યાગ કરવો. અને એ ઉપદેશ, આચાર્ય (મેહેતાજી વા માસ્તર) પિતા, માતા, તથા સતજનોએ શિષ્ય, પુત્ર, અને સર્વ સ્ત્રી પુરુષને કરવો.

(૨૫ શંકાવા પ્રશ્ન:) સર્વનું એટલે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, વૈશ્ય, વીગેરેનું કલ્પું તો શુદ્રનું શું ?

(૨૫ સમાધાન વા ઉત્તર)

અદિમા સત્યમસ્તેયં શૌચમિન્દ્રિયનિગ્રહઃ ।

एतं सामानिकं धर्मं चार्तुवर्ण्येऽब्रवीन्मनुः ॥ ૬૩ ॥

(શ્રાદ્ધકર્માતિથેયં ચ ૦ ઇતિ ૦) ॥ મનુ ૦ અ ૦ ૧૦ શ્લોકો ૦ ॥ ૬૩ ॥

ब्राह्मणार्थे गवार्थे वा देहत्यागोऽनुपस्कृतः ।

स्त्रीबालाभ्युपपत्तौ च ब्राह्मणानां सिद्धिकारणम् ॥ ૬૪ ॥

धर्मेऽसवस्तु धर्मज्ञाः सतां वृत्तमनुष्ठिताः ।

मन्त्रवर्ज्यं न दुष्पन्ति प्रशंसां प्राप्नुवन्ति च ॥ ૧૨૭ ॥

યથા યથા હિ સદ્વત્તમાતિષ્ઠસનસૂચકઃ ।

તથા તથેમં ચામું ચ લોકં પ્રાપ્નોત્યનિન્દિતઃ ॥૧૨૮॥

શુદ્રસ્તુ વૃત્તિમાકાઙ્કુન્નસ્રમારાધયેચ્ચદિ ।

ધનિનં વાપ્યુપારાધ્ય વૈશ્યં શુદ્રો જિજીવિષેત્ ॥૧૨૯॥

વિપ્રસેવૈવ શુદ્રસ્ય-વિશિષ્ટં કર્મ કીર્ત્યતે इति० ॥૧૩૦॥

મનુ० અ० ૧૦ શ્લોક ૬૩ ૬૨ ૧૨૩ ૧૨૭ ૧૨૮ ૧૨૯

અર્થ—અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, શૌચ, ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ આચારે વર્ણુનો મુખ્ય સંક્ષિપ્ત (ટુક) ધર્મ છે. અને આદ્ય ૪નું, અતિથી સત્કાર, દાન, અસ્તેય, સરણતા, પોતાની સ્ત્રીમાં પ્રજનની ઉત્પત્તિ કરવી, અને કોઈની ઇર્ષા ન કરવી એ ચારે વર્ણુના મુખ્ય માત્રનો ટુકમાં ધર્મ છે. તદ્વત સમગ્ર મુખ્ય માત્રે હિંસાનો ત્યાગ કરવો. ॥૬૩॥

આત્મજી, ગાય, સ્ત્રી, આળસની રક્ષા કરવા માટે નિષ્કામપણાથી કરેલો પ્રાણનો ત્યાગ પ્રતિલોભ જાતિ ની પ્રજનને પણ ઉત્તમ જાતિમાં જન્મ આપે છે. (શુદ્ર તેમ કરવાથી સ્વર્ગે જાય છે.) ॥૬૨॥

શંકા “નશુદ્રેવાતકં” શુદ્રને પાતક નથી. તો પ્રત્યુત્તર કે, ન ધર્મા ત્પતિષેવનમ્ ” “ ઉભયવચનં ॥ મનુ० અ० ૧૦ શ્લોક

॥૧૨૬॥ પૂર્વ-પશ્ચાત્ ” ધર્મ કર્મ કરવાનો નિષેધ પણ નથી.

માટે ધર્મ જાણનારા શુદ્ધોએ ધર્મ સંપાદન કરવાની ઇચ્છાથી સત્પુર-ષોના આચાર પાળે છે, તથા મત્ર બણ્યા વિના પાક યજ્ઞાદિ કરે તો તેને દોષ લાગતો નથી. પરંતુ તે મહાન પ્રશંસાપાત્ર થાય છે. અર્થાત્ સર્વ માણસોમાં મહાન વખણાવા યોગ્ય થાય છે. અને શુદ્ર ઇર્ષા કર્યા વગર જેમ જેમ સદાચાર “ એટલે હિંસા, મદ્ય, માંસ,

વ્યભિચાર, વૃથા સ્ત્રીસંગ ત્યાગ," એવો સદાચાર પાળે ત્યારે સર્વ માણસોમાં વખણાય છે. માટે જેમ જેમ શુદ્ધો વ્રતો (વા નીયમો) પાળે છે. તેમ તેમ તે લોકોમાં પ્રસંશાપાત્ર (એટલે વખણાય) છે. અને આ પ્રવૃત્તિ રૂપ કર્મો ત્યજે છે તો તે આ લોકોમાં ઉત્તમ ગણાય છે અને મર્ણુ પછી પરલોકમાં જાય છે. (સ્વર્ગમાં જાય છે.)

શુદ્ધ બ્રાહ્મણની સેવા કરવાથી જો આજીવિકા ન ચાલે તો તેણે ક્ષત્રીની, વૈશ્યની સેવા કરી ગુજરાન કરવું. અને સ્વર્ગમાં જવા માટે તો બ્રાહ્મણનીજ સેવા કરવી; અને તે સર્વ વર્ણોએ પોતાના ભોજન કરી રહ્યા પછી વધેલું અન્ન આપવું, અને તેજ ખાઈ આનંદમાં રહેવું. તો પછી ઉપર પ્રમાણે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિ, વૈશ્યોએ ખાવું, પીવું નહીં. તો શુદ્ધને મળે શાનું? તો પછી હિંસા, માંસ. મધનો ત્યાગજ છે. અને બીજા સ્ત્રી સંબંધી નિયમો ઉપર પ્રમાણે અને વ્યભિચાર કરવાનું પણ નથી.

(૨૬ શંકાના પ્રશ્ન) ત્યારે સર્વ સ્ત્રીઓને કેમ આચરવું?

(૨૬ સમાધાન વા ઉત્તર) ઉપર સર્વ વર્ણો સારૂ બતાવ્યું છે. તેજ પ્રમાણે તે તે વર્ણોની સ્ત્રીઓએ પણ ચાલવુંજ. અને પોતાનો ભરથાર ન વર્તતો હોય તો એ સ્ત્રીએ પોતાના આત્માના કલ્યાણ સારૂ અને સ્વર્ગ પામવા સારૂ અવસ્ય હિંસા, મધપાન, વૃથા પુરૂષ સંગનો તથા વ્યભિચારનો ત્યાગ કરવો.

કેમ શંકા કરે ભર્યારની આજ્ઞા પ્રમાણે સ્ત્રીએ ચાલવું એ સ્ત્રીનો ધર્મ છે. માટે તે કહે તો કેમ? તેનો પ્રત્યુત્તર વગર વિચારનો દુષ્ટ ભર્યાર હોય તેજ એવી આજ્ઞા કરે. બાકીના તો ન કરે. અને જો કોઈ કહે તું કર તો તેવા પુરૂષોની પાસે સ્ત્રીઓએ તે છંદ છોડે.

એવી યુક્તિયો યોજવી. છતાં કહે તો તે ન માનવું; કારણકે, એ ધર્મ દુઃખ મોક્ષહાનીનો છે. માટે ન માને તો પાપ નથી પરંતુ એમ કોઈ કરસેજ નહી. કારણ પશુ જાતીમાં પણ ઇર્શ્યા સ્વભાવિક છે. તો મનુષ્યમાં ન હોય? માંસ, મદિરા, ખાવાં પીવાથી સ્ત્રીઓ બેહેકે છે. અને વ્યભિચારાદિ થાય છે. માટે સર્વ સ્ત્રીએ ન કરવું. અને તે પ્રમાણે સ્ત્રી કરશે તો તેના ભરથાર-ને પણ ફાયદો થઈ, તે સતિ સ્ત્રી પતિ સહિત શ્વર્ગે જશે, દાખલા દરેક પુરાણોમાં છે; તથા સતિ ચરિત્રો વાંચશે તો ખાત્રી થશે પુનઃ દાખલો:-નાભ સ્વામીની કરેલી ભક્ત માળમાં રામાયણના કરનાર મહાન ભક્ત તુલસીદાસ યમુના નદી તટે રાજપૂરમાં રહેતાં હતાં. તેમને પ્રથમ સ્ત્રીમાં ધણી પ્રીતિ હતી. અને તે મધરાત્રે યમનાના મહાપૂરમાં થઈને પિયર સ્ત્રી હતી ત્યાં તુલસીદાસ સર્પ લટકતો ઝાલી ખારીએથી ચડી સ્ત્રી પાસે ગયા ત્યારે સ્ત્રીએ કહ્યું:-

ધિક્ ધિક્ ધિક્ તોહેપ્રાણ પિયારે ।

ચામ, હાડ, અતિનિરત હમારે ॥

ऐसो मनजो लागी रामे ।

तो सुधरत तिहरे सब कामे अ० ६ ?

આ વચન તુલસીદાસ સમજી મહાન જ્ઞાની ભક્ત થયા તદ્દત સ્ત્રીઓથી પુરૂષો તરે છે.

(૨૭ શંકાવા પત્ર.) રાજાઓએ શીકાર કરવો (મૃગયા રમવી), દારૂ પીવો, માંસ ભક્ષ કરવો, સ્ત્રીઓ ભોગવવી. કારણકે, લડાઈ વખતે શું કરે ? માટે અવસ્ય નિસાન કરતાં શીખવું. દારૂ તો મુરા-

પાન ન પિયે તો શૂર કેમ ચડે? તથા માંસ, સ્ત્રીસંગ મજે છતાં
કેમ ન કરે?

(૨૭ સમાધાન વા ઉ-તર) મનુ० અ० ૭ શ્લોક ૪૭, ૪૬
૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩

મૃગયાક્ષા દિવાસ્વપ્નઃ પરિવાદઃ સ્ત્રિયો મદઃ ।
તૌર્યત્રિકં વૃથાલ્લ્ય ચ કામજો દશકો ગણઃ ॥૪૭॥
કામજેષુ પ્રસક્તો હિ વ્યસનેષુ મહીપતિઃ ।
વિશુદ્ધ્યતેઽર્થધર્માભ્યાં ક્રોધજેષ્વાત્મનૈવ તુ ॥૪૮॥
પાનમક્ષાઃ સ્ત્રિયશ્ચૈવ મૃગયા ચ યયાક્રમસ્તુ ।
એતત્કષ્ટતમં વિદ્યાચ્છતુષ્કં કામજે ગણે ॥૪૯॥
દણ્ડસ્ય પાતનં ચૈવ વાક્પારુષ્ણ્યાર્થદૂષણે ।
ક્રોધજેઽપિ ગણે વિદ્યાત્કષ્ટ મેતત્રિકં સદા ॥૫૦॥
સપ્તકસ્યાસ્ય વર્ગસ્ય સર્વત્રૈવાનુપદ્વીણઃ ।
પૂર્વે પૂર્વે ગુરુતરં વિદ્યાઞ્ચમનમાત્મવાન્ ॥૫૧॥
વ્યસનસ્ય ચ મૃત્યોશ્ચ વ્યસનં કષ્ટતુચ્ચતે ।
વ્યસન્યધોઽધો વ્રજતિ સ્વર્ગત્યવ્યસની મૃતઃ ॥૫૨॥

અર્થ — મૃગયા, જીગાર, દિવસે નિંદ્રા, પરનિંદા સ્ત્રીસેવા, મદિરા-
પાનથી થયેલા મદ, નૃત્ય કરવું, ગીત ગાવાં, વાદિત્ર વગાડવા તથા વૃથા
ભટકવું, આ દશ કામથી થનારાં વ્યસનો છે. જે રાજા કામથી
ઉત્પન્ન થનારા વ્યસનોમાં આસક્ત થાય છે, તેના ધર્મેનો તથા અર્થનો
નાશ થાય છે. અને જે રાજા ક્રોધના વ્યસનોમાં આસક્ત થાય છે

તેનું પ્રકૃતિમંડળ કોપાયમાન થવાથી તે પડેજ નાશ પામે છે. ૪૬ અને તેમાં મદિરાપાન, જુગાર, સ્ત્રીસંગ અને મૃગયા આ કામથી ઉત્પન્ન થનારા ચાર વ્યસનોને ક્રમવાર કામજન્ય માહા દુઃખદાયક જાણુવાં ।૫૦। મારામારી કરવી, વાણીવડે તિક્ષણુતા દેખાડવી અને પરાયા અર્થની હાની કરવી, ક્રોધજન્ય વ્યસનોમાં આ ત્રણ સદા દુઃખ દેનારાં છે. ૫૧ ઉપર ગણાવેલા સાત વ્યસનો સર્વ રાજમંડળમાં બહુધા રહેલા હોય છે; તેમાં પછી પછીનાં વ્યસનો કરતાં પૂર્વ પૂર્વનાં વ્યસનને બુદ્ધિમાન રાજાએ વધારે દુઃખદાયક જાણુવું. ૧૫૨। કારણકે, વ્યસન અને મૃત્યુ એ એમાંથી વ્યસન એ વધારે કષ્ટ આપનારૂં છે. વ્યસનવાળો પુરૂષ (વા રાજા) મરણ પામે છે. ત્યારે નર્કમાં પડે છે; અને વ્યસન રહિત પુરૂષ (વા રાજા) સ્વર્ગમાં જાય છે. ॥ ૪૭ ॥ ૪૬ ॥ ૫૦ ॥ ૫૧ ॥ ૫૨ ॥ ૫૩ ॥

તદત સમજી સર્વ રાજન્યોએ (વા રાજાઓએ) મદ્ય, માંસ, વૃથા સ્ત્રીસંગ, દ્વિંસા વિગેરે (વ્યસનો) મૃત્યુ કરતાં વધુ દુઃખદાયક ગણી ત્યાંજ કરવા, કારણકે:—

પ્રથમ વ્યસનો મદ્યપાન સાત વ્યસનો કરતાં મહાન દુષ્ટ છે. મદ્યપાન કરવાથી મનુષ્યો ગાંડા ન હોવા છતાં પૈસા ખર્ચી પોતાની મેજે ગાંડાં બને છે. મનુષ્ય છતાં પિશાયના જેવાં દેખાય છે તેઓના શરીરનું બાન રહેતું નથી, લજ્જાશિળ છતાં લજ્જા તજીને નગ્ન થઇ જાય છે. તેની શાસ્ત્રજ્ઞતા તથા બુદ્ધિનો પણ નાશ થાય છે તેને સદ્મિત્રો તથા સત્ પુરૂષો (છોડાવવા ચાહાય છે, અને ન છોડવાથી તેનો) ત્યાગ કરે છે. અને સુર મનુષ્યો તેનો સંગ કરતા નથી; અને નૃત્ય ગાન, તાનમાં મગ્યાં રહે છે. પોતાની શુભ વાતો બુદ્ધી કરી દે છે. ડાહ્યા તથા ગંભિર પ્રકૃતિવાળા પુરૂષોની પણ ઉપર પ્રમાણે દશા થવાથી, કેમ અસ્ત્ર શસ્ત્ર (એટલે હથિયારો) વાપરવા તેનું બાનજ

રહે નહીં; તો શુશત્તન ક્યાંથી ચડે ? તો, એ શુરાપાન શાનું ? ? ?

કોઈ શંકા કરે કે શુરાપાન તો દારૂનુંજ નામ છે ? તેનો પ્રત્યુત્તર તેમ નથી. ઉપરું સર્વ જ્ઞેતા એતો ગાંડા બનાવનાર પાન છે. વેદની શ્રુતિમાં કહ્યું છે કે:—

“દ્વાવિમૌ પુરુષૌ લોકે સૂર્યમંડલભેદિનૌ”

“સંન્યાસી યોગ યુક્તશ્ચયશ્ચ રણેઽભિમુખો હતઃ” ઇતિશ્રુતિ ॥

“યે યુધ્ધપન્તે પ્રધનેષુ શૂરાસૌ યે તનુયજઃ ।

યે વા સહસ્રદક્ષિણાસ્તાશ્ચ દેવાપિ ગચ્છતાત્” ॥ શ્રુતિવચ ૦

આ વચનોમાં કહ્યું છે કે, એ પુરુષો સ્વર્ગે જાય છે, અને તેમાં એક યોગ યુક્ત સંન્યાસી તથા બીજા યુદ્ધમાં સામા લડી પીડા ન દેખાડે ને જો મરે, (વા પ્રાણ શુભાવે) તો તે સુરા સ્વર્ગે જાય છે. આહીં કોઈ શંકા કરે કે, રાજ્યના લોભને માટે યુદ્ધમાં પ્રવૃત થયેલા માણસ (વા પુરુષ) ને સ્વર્ગ કેમ મળી શકે ? તેનો ઉત્તર એવો છે કે, યુદ્ધમાં પોતાનો પરાજય અવસ્ય થશે, એમ જાણતા છતાં ધર્મ યુદ્ધથી સામે પગલે ચાલીને ક્ષત્રી ધર્મને માન આપવાથી તેને સ્વર્ગ પ્રાપ્તિ થાય છે અને તેજ પ્રમાણે આશ્ચર્યિકાને માટે ચાકરી કરનારા ક્ષત્રિઓ પણ યુદ્ધમાં મરે તો તેઓ સ્વર્ગમાં જાય છે. એ વાત વેદશ્રુતિમાં કહેલી છે. જે શૂરા પુરુષો યુદ્ધ કરીને દેહનો ત્યાગ કરે છે અને જેઓ હજાર ગાયોનું દાન કરે છે, તેઓ દેવ લોકમાં જાય છે. માટે શૂરવીર ક્ષત્રિઓ બીજા ધર્માચરણ ન કરતાં છતાં પણ પ્રાણનું પણ કરી શત્રુના પ્રહારથી કુટેલા માથાંમાંથી પડતા લોહિના પિંદુરૂપી સુરાપાન, વા “(સુરાપાન એટલે સુરા પુરુષોનું પાન તે આ, હોં, બાઈ ?)” અમૃત પાન “(અર્થાત્ સુર લડવૈયાઓને પિવાનું પાન)

તે કરે તો લડાઇનું સુર ચડે છે. માટે આ સુરાપાન કે, લડતાં મસ્તકના ધામાંથી પડેલાં લોહીનાં મિંદુ મોંમાં પેશે તેજ સુરાપાન. સમજવું.” અને તેજ અમૃતપાન એટલે જે કાંધાથી મોક્ષ પામે અને તે કરીને સ્વર્ગમાં જાય છે.

એટલે મસ્તકમાં શામા શત્રુનો પ્રહાર વાગવાથી લોહી ઝરે મુખમાં આવે તેથી ક્રોધ ચડે, સુર વ્યાપે તેથી એનું નામ સુરાપાન; વા “અમૃત પાન. કેમ?” તો, લડાઇમાં સુર ચડે, પાછા પગલાં નહીં ફેરવે, સનમુખ લડી પોતાનો પ્રાણ ગુમાવે. (વા મરે) તો, તે સ્વર્ગમાં જાય છે; (અર્થાત્ મોક્ષ પામે છે;) તેથી એ અમૃત પાન.

આ દારૂનું વ્યસન કરવાથી માદાન કષ્ટ થાય છે અને નર્કે પડાય છે. વળી ભાન સર્વ ભૂતવાથી લોકોમાં નિંદાને પાત્ર થાય છે. ચરકાચાર્ય પણ વૈદ્યક શાસ્ત્રમાં લખે છે કે, મદ્યપાન કરનારો પુરુષ માંસ ભોજન કરે નહીં તો તેનું હૃદય બળી જાય છે, હૃદય વિગેરે રોગો થવાથી પીડા પામી મરણ પામે છે. શરાપીને માંસાશન (વા માંસ અદાર) કરવો પડે છે. અને મદ્ય તથા માંસ એ એ વ્યસનો એટલે તે પુરુષને સ્ત્રીમાં સ્વાભાવિક રીતે આસક્તિ થાય છે. એટલે ત્રણ વ્યસનો એકઠાં થયાં, એટલે ઉત્તરોત્તર એકઠા થઇ માહા દુઃખ થાય છે. મદ્યપાન કરનારો શરિરનું ભાન ભૂલી જવાથી (મા, ખેન, દીકરી, ગુર-પત્નિ સાથે વા બીજી સ્ત્રી સાથે) ગમન પણ વખતે થાય છે; તેમ ભાન ભૂતવાથી કે.ઇને મારી પણ નાખે છે.

દાખલો:-મદ્યપાન કરવાથી માદ્વેના કુટુંબનો પરસ્પર મારા મારીથી નાશ થયો હતો. તે માહાભારતાદિ મુનિહાસથી જાણી સ-

કીએ છીએ. છતાં પણ નહીં છોડીએ તો આપણી હાની તદ્દત થશેજ.

માંસ ભોજન કરનારે અવશ્ય દારૂ પિવાની જરૂર છે. કારણકે ન પીએ તો અવશ્ય ઘણાં રોગો ઉપજે છે. તેમ તે લેવાથી શરીરમાં મેદની વૃદ્ધિ થાય છે. અને દુરતાઈ રહેતી નથી; માટે તે-પણ તજવાં, ન ત્યજે તો મધપાન બીજેરે વ્યસનો વળગી મનુષ્ય દુઃખી થાય, અને મિથ્યા પશુની હાની થાય; અને વનસ્પતિ તથા અન્નાદિ આહારથી જેટલું થાય છે, તદ્દત પણ ન થાય તો માંસ ખાવું એ મિથ્યા પ્રાણીઓની લાલસા (વા મનુષ્યોની લાલચ) લોભ રૂપ અને પ્રવૃત્તિ રૂપ છે. માટે સર્વથા તજવી, અને ઉપર ઘણું કહેવાયું છે તે પ્રમાણે રાજ્યોએ પણ સમજવું.

સ્ત્રી સંગથી, રતિલાભ, પ્રજોત્પત્તિ, ધર્મકાર્ય, ઉત્તમ શેવા તથા પુત્રદ્વારા સ્વર્ગ વિગેરે ફળ મળે છે, તોપણ સ્ત્રીઓમાં આશક્તિ રાખવી એ પણ એક વ્યયન ગણાય છે. સ્ત્રીમાં આશક્તિ પુરૂષ વિદ્યા ધન પણ મેળવી શકતા નથી. રાજ્ય રાજ્ય ક્રિય બાબતમાં (વા કાર્યોમાં) દ્રષ્ટિ આપી શકતો નથી. અને પરસ્ત્રીમાં પ્રિતિવાળા પુરૂષો-નું તો સર્વસ્વ નાશ પામે છે. તેનું પ્રસિદ્ધ દષ્ટાંત રામ રાવણનું યુદ્ધ છે. કે જેમાં સિતા નિમિત્તે રાવણના સર્વ કુટુંબનો તથા ધન જાંડાર વિગેરે સર્વસ્વ નાશ થયો હતો. ઘણી સ્ત્રીઓ પરણવાથી પણ પરસ્પર સ્ત્રીઓમાં ક્લેશ થાય, અને વળી એક વહાલી એક અળખામણી થાય છે. જેથી આપણા ઉપર દ્વેશ થાય છે. અને સંતાનો ઉપર પણ અપ્રેમ પરસ્પર થાય, કારણકે, સોડયોના જેવું બીજું સાક્ષ (વા દુઃખ) બીજું કોઈ નથી. અને સંતાનોની તથા વખતે આપણી પણ હાની કરે છે. સર્વથા સ્ત્રીઓનો વિશ્વાસ કરવા લાયક હોય,

તો એ બહુ વિચારી વિશ્વાસ કરવો. અને મેહેલની " (અંત:પૂરની વા જનનાની) " દાસીઓથી પણ રાજ્યએ સાવધ રહેવું. ત્યાં જે દાસીઓ રાખવી તે સારી અને સદ્ગુણી રાખવી. એ પ્રમાણે સર્વ માહાન્ મનુષ્યોએ (રાજા અને બીજા દાસ, દાસી રાખનાર લોકોએ) સાવધ રહેવું. તેમાં અવસ્ય અંત:પૂર (વા જનનામાં) રહેનારી રાણીઓથી પણ રાજ્યએ સાવધ રહેવું. તેમ તેઓની ચેષ્ટા પણ તપાસ્યા કરવી. કારણ કે, ઇતિહાસો ઉપરથી જણાય છે કે, ઘણા અસાવધ રાજાઓનો (વા પુરોહિતો) તેમની (સ્ત્રીએ વા) રાણીઓએ નાશ કર્યો છે.

દાખલો—વિદુરથ રાજાની રાણી રાજ્યથી ઉદાશીન હતી, તેથી તેણે તેના કેશ પાશમાં (ચોટલામાં) છરી છુપાવી રાત્રે રાજાના પલંગપર (રાણી) જઈને સમયાનુસાર વખત મળતાં છરીથી રાજાના પ્રાણ લીધાં હતાં. તેમજ કાશી રાજાની રાણીએ પોતાના ઝાંઝર ઉપર ઝેર ચોપડી રાખ્યું હતું, (એટલે વિપયુક્ત ઝાંઝર) અો લાગ મળતાં તેનો ઉપયોગ કરીને કાશી રાજાના પ્રાણ લીધાં હતાં; માટે રાજાઓએ અંત:પૂરની રાણીઓના ચરિત્રથી (તેમજ બીજી સ્ત્રીઓના એવાં ચરિત્રથી) સત્તા જાણીતા રહેવાની જરૂર છે.

મૃગ્યા રમવી એમાં વૃથા પશુઓની, પક્ષિઓની, વીગેરે જીવોની હત્યા થાય છે, અને તેથી માહાન્ દુઃખ પેદા થાય છે; માટે મૃગ્યા રમવી નહી. (દાખલો:—) મૃગ્યાના પ્રેમથી રાજા દશરથ શ્રવણના વધે કરીને પુત્રોનો વિયોગ કરાવનારા બચંકર શ્રાપનું પાત્ર થઈ પડ્યા હતા. તથા મૃગરૂપે થયેલા ઋષિના શ્રાપથી મૃગ્યા શક્ત પાંડુરાજાના પણ પ્રાણ ગયા હતા. ક્ષણે ક્ષણે ક્રોધ કરીને ક્રોધને મારવું. એ દંડપાત કહેવાય છે. ઇત્યાદિ રામાયણ, માહાભારતોમાં ઇતિહાસોરૂપે

કથાઓથી સમજવું. કોઈ કહે નિશાન મારતા નહિ આવડે, તેનો પ્રત્યુત્તર એ છે કે, અસહના રાજ્યો એમ કરતાં હનાં કે, એક સ્થાન પર કક્ષાશિથી મચ્છ કરતું મુકી તેનાં અમુક અવયવનો વેધ, બાણ વિગેરથી કરતા. (વા નિશાન કરતાં) તેમજ જાડનાં ધારેલાં પત્રો અમુક ભાગ વાયુ બહુ વાય ત્યારે વિધનાં, ઇત્યાદિ અનેક ઉપાયો નિશાનનાં દાખલાઓ મહાભારતોદિ ઇતિહાસોમાં મચ્છવેધ, વડવેધ વીગેરે છે. વળી શબ્દ વેધિ થવું હોય તો, ઘણાંક વામણ મિટિનાં તથા ધાતુના ગોઠવવા આંખે પાટા બાંધવા અગર આડુ બાળીને કોઈ પાસે કાંકરી મરાવવી જેણી તરફથી અવાજ આવે તે મુજબ (તિરવા બંધુકની ગોળી મારવી.) નિશાન તાકીને મારવું. ઇત્યાદિ અનેક. આ ક યોજનાઓ ઇતિહાસોમાં છે. તદ્વત સમગ્ર નિર. બૂથડી એટલે નિર અને બંધુકથી નિશાન મારતાં શિખવું. બીજુ મલ્લયુદ્ધ, ગદાયુદ્ધ, અસિયુદ્ધ. (વા તરતારથીયુદ્ધ) વીગેરે યુધ્ધોની કળાઓ છે. તે પણ શિખવી જે યુદ્ધ કળાઓ ભાગવત, તથા મહાભારત, રામયણોમાં લગાઇઓમાં લખી છે. તદ્વત શિખવી. તથા શક્ટચ્યુદ્ધ, (એટલે ગાડા જેવી લસ્કરની આકૃતિ) ચક્રચ્યુદ્ધ. (વા ચક્રજેવિ) પદ્મચ્યુદ્ધ. (કમળ) જેવી લસ્કરોની ગોઠવવાની યુક્તિઓ શિખવી. અને પોતાના (સુમટ) સારા સરદારો, તથા પોતાના (સૈન્ય) લસ્કરના સર્વ સિપાઇઓ પાસે પણ શિખવી કરાવવી. અને આમ નિત્ય કરવાથી, પિત, કફ આદિ શરિરમાંથી રોગો કસરત થવાથી નિકળી જાય છે; શરિર, સ્વદ્ધ થાય છે. અને સારો નિસાન-બાજ થાય છે. આધુનિક રાજ્ય કર્તા કેળવણી માહાત પ્રતાપિ રાજ્ય ઇંગ્લેન્ડ રાજ્યની લસ્કરી કેળવણી પણ એવીજ છે.

દાખલો:- 'target ટાર ગેટ, shooting point શુટીંગ પોઇન્ટ' વીગેરે પ્રમાણે લશ્કરી બુકોને જો રાજ્યો અને લડવૈયાઓ જુએ તો તરત ખાત્રી થાય કે ઉપર પ્રમાણે જ છે, અને તેમાં થોડા પ્રમાણે સામેથી જોના ઘણાં જણાય, ઘણા હોય તે થોડાં જણાય, કોઇ અમલદાર આવે તેને લશ્કરી રીતે નમનનો દેખાવ ત્યાં સામા ઉભેલા શત્રુના લશ્કરને કેમ મારે તો ક્યાં, વાગે; અને કેટલાને ધાયલ કરે ઇત્યાદિ ઘણા પ્રમાણે છે. તદ્દન આપણામાં પણ છે. તો પછી મિથ્યા પ્રાણીઓને મારવાની જરૂર શી છે. ? ? ?

અને જો મારે તો તે ખોટું છે, કોઈ શંકા કરે કે વાઘ (વા વાઘ) પશુને મારે તેમાં હત્યા શું ? કારણકે અનેક જીવને દુઃખ દેનારને રાજ્ય ધર્મ પ્રમાણે રાજ્યે હણવો. તોએ તેને શાસ્ત્ર મર્યાદા પ્રમાણે

કવ્યાદાંસ્તુ મૃગાન્હત્વા ધેનું દદ્યાત્પયસ્વિનીમ્

મનુ० અ० ૧૧ ॥શ્લોકો ૧૩૭ ॥પૂર્વાર્ધ

માંસ આહારી વ્યાઘ (વાઘ) સિંહાદિ પશુઓને મારીને વાછરડાં સહિત દુજણી ગાયનું દાન કરવું. તો તે પાતિકથી મુક્ત થાય છે.

ઉપરું સર્વશ્વ સમજી રાજ્યે, હિંસા, (વા મૃગયા) મધપાન, માંસ હાર, વ્યભિચારાદિ અ કાર્યો કરવા નહીં કારણકે તે સર્વનો ઇન્સાફ કરતાં પુરૂષ તેજ (શુન્દો) કરે તો પછી તે ઇન્સાફદાર શાનો ? તેમાં કોઈ શંકા કરે શુ વાઘ છે ? તો શાસ્ત્રકારે કહ્યું છે કે,

કાષાપણં ભવેદ્દંડયો યત્રાન્યઃ પ્રાકૃતો જનઃ ।

તત્ર રાજા ભવેદ્દંડયઃ સહસ્રમિતિ ધારણા ॥

મનુ० અ० ૮ ॥ શ્લોકો ૧૩૬ ॥

સુરાં પીત્વા દ્વીજો મોહાદાગ્રિવર્ણાં સુરાં પિબેત ।

તથા સ કાયે નિર્દગ્ધે મુચ્યતે કિલ્વિષાત્તતઃ ॥૧૦॥

કળાન્વા૦ ઇતિ૦ મનુ૦ અ૦ ૧૧ શ્લો૦ ॥૧૦॥ ૧૨ ॥

પ્રતિષિદ્ધાપિ ચેદ્યા તુ મદ્યમભ્યુદયેષ્વપિ ।

પ્રેક્ષાસમાજં ગચ્છેદ્વા સા દણ્ડયા કૃષ્ણલાનિ ષટ્ ॥

મનુ૦ અ૦ ૧ શ્લોક ॥ ૮૪ ॥

અર્થ—જે અપરાધ માટે સાધારણ માણસને એક પણ દંડ કરવામાં આવે તે અપરાધ જે રાજા પોતે કરે તો તેનો એક હજાર પણ દંડ કરવો. આવી શાસ્ત્રની મર્યાદા છે, અર્થાત્ સાધારણ માણસને જે અપરાધ માટે એક રૂપિયો દંડ થાય, તે અપરાધ રાજા કરે તો તેને એક હજાર રૂપિયા દંડ આપવો પડે. ॥૩૩૬॥ છે.

ત્યારે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિ, વૈશ્ય વર્ણોમાંથી કોઈએ સુરા પિધી હોય તો તેને સુરાને અગ્નિના જેવી લાલ ચોળ કરીને પીવી. તેનાથી તેની કાયા બળી જાય છે. તો તે પાપથી મુક્ત થાય છે. ॥૮૦॥ અથવા તો ધાબળી પેહેરવી, માંથે જટા રાખવી, સુરાપાત્રની ધ્વજ કરવીને એક વેળા રાતે એક વર્ષ સુધી ચોખ્ખાની કણકી અથવા તલનો ખોળ ખાધને રહેવું. ॥ ૮૨ ॥ અથવા તો ગાયનું મુતર, પાણી, ગાયનું દુધ, ઘી, અથવા ગાયના છાણનો રશ ઉનો કરી મર્ચુ પર્યંત પિવાનું કહ્યું છે. ॥ ૮૧ ॥ કોઈ પણ સ્ત્રી વિવાહાદિ મહોત્સવને વિષે વાર્યા છતાં મદિરાપાન કરે, અથવા નાચ, રંગ, નાટક, વિગેરે જોવા સાડ જાય, ત્યાં લોકોના ટોળાંમાં જાય, તો રાજાએ તેનો સોનાની છ રતિ દંડ લેવો. ॥ ૮૪ ॥

આ મેં ઉપર કહ્યાં તે ને ખીજા અનેક ઇન્સાફે રાજાને ચુકવવાના છે. અને અપરાધિ સ્ત્રી, પુરૂષોને દંડ કરવાનો છે. તેમાનું માત્ર દિક્ દર્પણરૂપ

કલ્પુ, તે સમજી રાજ્યોએ (તથા ઇન્સાફ કર્તાઓએ) બહુ સમાવી ચાલવું. નહીં તો તેને (એટલે રાજ તથા ઇન્સાફદારને) એક હજારગણા દંડ વધારે થાય છે. તદ્વત સમજી રાજ્યોએ તથા રાણીઓએ પણ હિંસા, મઘપાન, માંસાહાર, વ્યભિચાર નહીં કરવો તેમ વૃથા સ્ત્રીસંગ તથા વૃથા પુરુષસંગ તે પણ મિથ્યા વિર્ય હાની થવાથી સંતાન રહિત (વંધ્યા દોષ) તથા નાના વિધના રોગો થાય છે. કમ કૌવત થવાય છે, સંતાન પણ સદૃઢ થતાં નથી, માટે વૃથા સંગનો લાજ કરવો. તેમજ વ્યભિચાર તો એઓએ સ્વપ્ને પણ કરવો નહીં. અને કરે તો એ માહાન દેવજનોને હાનીરૂપ છે.

દાખલો:—દેવનો રાજ ઈંદ્રને વ્યભિચારથી સહસ્ત્ર ભગવાણો થવું પડ્યું હતું. ભર્તુહરિ રાજની વાહાલી રાણી પિંગળાનો ભર્તુહરિ રાજ્યે યોગ ધારણ કરી લાગ કર્યો અને રાજ્યાદિ વૈભવનો નાશ થયો તદ્વત પરિણામ સમજીને સર્વ વિષ્ણુરૂપ રાજ્યોએ તથા રાણીઓએ વ્યભિચારનો લાજ કરવો.

તેમજ વિધવા રાત્રિ વા (રાણી)એ અંગર બીજા પુરુષોની વિધવા સ્ત્રીઓએ તો બ્રહ્મચારીના જેવાં વ્રત ધારણ કરવાં, અને અષ્ટ સૌભાગ્યાદિનો લાજ કરવો. અને નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારીવત રહેવું.

* અષ્ટ સૌભાગ્યમાં રાણીઓને નિમાણા રાખવા વિગેરે ગાદિ સૌભાગ્ય રાખે છે. તે વહીવટને બાધ નથી કારણ તદ્વત બ્રહ્મચારીને પણ બાધ હોય છે. પરંતુ ચુડો કંકુ ચાંદણો ન કરવો, આરસામા ન જોવું, પરંતુ ઉપલી હકીકત, રાણીઓને ગાદિ સૌભાગ્યમાં બાધ રાખે તેમાં હરકત નથી અન્ય જનોએ પોત પોતાની ન્યાતિ પ્રમાણે વર્તવું, સુતકીવાળો કાઢવા અને સંન્યાસી વ્રત કરવું. વહીવટ ચાલે છે કે, રાણીઓ ફક્ત સુના વીગેરે ધાતુની બંગડી કડા પેરે તો હરકત નથી. એવો રાણીઓમાં વહીવટ છે તેમ સમજવું.

અને પુરુષ સંગની સ્વપ્ને પણ ઇચ્છાનો નાસ કરવો; તથા મધ, માંસ, હિંસા, મૈથુનનો ત્યાગ કરી, ઇશ્વર બળનમાં જિંન રહેશે, તો તેને સ્વર્ગ દુરત પ્રાપ્ત થશે. અર્થાત્ વિધવા સ્ત્રીઓ ત્વરિત સ્વર્ગે જશે.

કોઈ શંકા કરે “અપુત્રસ્ય ગાતે નાડસ્તિ” પુત્ર વિના ગતિ કેમ થાય, અર્થાત્ સ્વર્ગે કેમ જાય? આજ રાંડ હોય તો તેનો પ્રત્યુત્તર કે,

મૃતે ભર્તારિ સાધ્વી સ્ત્રી બ્રહ્મચર્યે વ્યવસ્થિતા ।

સ્વર્ગે ગચ્છસપુત્રાપિ યથા તે બ્રહ્મચારિણઃ ॥

મનુ અ૦ ૫ શ્લોક ॥ ૧૬૦ ॥

તથા વિધવા ધર્મેષુ ॥ અસિતામરણાત્ક્ષાન્તા૦ ઇતિ૦ ॥

ઇતિ ॥ મ૦ અ૦ ૫ શ્લોક ॥ ૧૫૮ ॥

અનેકાનિ૦ ઇતિ ॥ મનુ અ૦ ૫ ॥ શ્લોક ॥ ૧૫૯ ॥

મનુસ્મૃત્યાં પરસ્પર સબોધોડસ્તિઃ॥

એક પતિની સેવા કરનારી તથા વરદાન, શાપદાન વગેરે શક્તિ મેળવવાની ઇચ્છાવાળી પ્રતિવ્રતા સ્ત્રીએ વિધવા થયા પછી મનની કામનાને શાંત પાડી દેવી, નિયમો પાળવા, અને મર્ણુ પર્યંત અહ્યય પાળવું ॥ ૧૫૮ ॥ હજારો અને લાખો આહ્વાણો કુળની વૃદ્ધિ માટે સંતાન ઉત્પન્ન કર્યા વિના બાહ્ય વયથીજ અહ્યયવ્રત પાળીને સ્વર્ગ માં ગયાં છે, અર્થાત્ પુત્ર વિના અહ્યયર્યથી પણ મુક્તિ મળે છે. ॥ ૧૫૯ ॥ પ્રતિ મરી ગયા પછી જે પતિ વ્રતા સ્ત્રિ અહ્યયર્ય પાળીને રહે છે તે પુત્ર વિનાની હોય છે, તો પણ અહ્યયારીઓની પેઠે સ્વર્ગમાં જાય છે.

(૨૮ શંકા વા પ્રશ્ન) ઉપરથી શુદ્ધ દેખાડે અને અંદર છાનામાના (કાઈ નહી. જાણે તેમ) હિંસા, મધપાન, માંસાહાર, વ્યભિચાર કરીએ તેમાં શું ?

(૨૮ સમાધાન વા ઉત્તર)

ધર્મધ્વજી સદા લુબ્ધશ્ચ્છબિકો લોકદમ્ભકઃ ।

બૈડાલવ્રતિકો જ્ઞેયો હિંસ્રઃ સર્વાભિસંધકઃ ॥૧૯૫॥

(યસ્ય ધર્મધ્વજોનિસં સુરધ્વજઙ્ગવોચ્છિતઃ ।

પ્રચ્છન્નાનિ ચ પાપાનિ બૈડાલં નામ તદ્વ્રતમ્) ॥૧૯૫ ॥

અધોદાષ્ટિર્નૈષ્ઠકૃતિકઃ સ્વાર્થસાધનતપ્તરઃ ।

શઠો મિથ્યાચિન્તિતશ્ચ બકવ્રતચરો દ્વિજઃ ॥ ૧૯૬ ॥

યે બકવ્રતિનો વિપ્રા યે ચ માર્જારલિઙ્ગીનઃ ।

તે પતન્ત્યન્વતામિસ્રે તેન પાપેન કર્મણા ॥૧૯૭ ॥

મનુ० અ० ૪ શ્લો० ॥૧૯૫ (૧૯૬) ૧૯૬ ૧૯૭॥

અર્થ—જે લોકોને દેખાડવાને માટે ધર્મનુ આચર્યું કરનારો, સદાય લોભી ઉપરથી ધર્મિષ્ઠનો ડોળ ધાલનારો, પરંતુ ગુપ્ત રીતે માહાન પાપી લોકોને છેતરનારો પારકા ગુણને સહન નહિ કરવાથી (ધર્પાથી) સર્વની સાથે લડનારો અને હિંસા કરનારો હોય તેને ઐલાડ વ્રત ધારી (મનુષ્ય) જાણવો. ॥૧૯૫॥૧॥ અને કલાલની ધ્વજની પેઠે જેનો ધર્મધ્વજ નિત્ય ઉચે ફરકયા કરે છે, અને જે છુપા પાપો કર્યા કરે છે, તેનું નામ ઐડાલ વ્રત જાણવું. ॥ ૧૯૫ ॥ વળી જે આત્મજી (વા મનુષ્ય) પોતાનો વિનય દેખાડવા માટે સદા નીચી દૃષ્ટિ રાખે છે; કઠોરવાણી બોલે છે, સ્વાર્થ સાધવામાં તપ્તર રહે છે, તે

શહે હોય છે, અને ખોટા વિનયવાળો હોય છે. તેને અકવત્ ધારી જાણવો ॥ ૧૯૬ ॥ જે અકવત્ ધારી (મનુષ્ય વા આત્મણુ આદિયણુ હોય,) ત્યાં જૈનાડ વ્રત ધારી હોય તે આત્મણુ (આદિ વા મનુષ્યો) પાપી કર્મોને લીધે અધતામિત્ર નામના નર્કમાં પડે છે.

(૨૯ શંકા વા પ્રશ્ન) ત્રણ વા ચાર વેદ પાડી આત્મણુ હોય અને તે હિંસા, માંસાહાર, મદ્યપાન, કરે તે શ્રેષ્ઠ ? કે, માત્ર ગાય ત્રીજ જાણુતો હોય; અને ઉપલુ કશું કરતો નહીં હોય તો તે શ્રેષ્ઠ ?

(૨૯ સંભાધાન વા ઉત્તર)

સાવિત્રિમાત્રસારોડપિ વરં વિપ્રઃ સુયન્ત્રિતઃ ॥

નાયન્ત્રિતસ્ત્રિવેદોડપિ સર્વાશી સર્વવિક્રયી ॥

મનુ० અ० ૨ શ્લો० ૧૧૮ ॥

અર્થ—આત્મણુ માત્ર ગાયત્રી મંત્રજ જાણુતો હોય તો પણ તે જો શાસ્ત્રમાં કહેલા નિયમ પ્રમાણે મનને વશ રાખીને રહેતો હોય તો તે શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. પરંતુ ત્રણ (વા ચાર વેદ) વા સમગ્ર વેદ જાણ્યા છતાં પણ જે નિયમ પ્રમાણે વર્તતો ન હોય, અને હિંસા, માંસાહાર, મદ્યપાન વિગેરે કરતો હોય, ત્યાં જે શાસ્ત્રમાં નિષેધ કરેલી વસ્તુ વેચતો હોય તે નેષ્ટ ગણાય છે.

(૩૦ શંકાવા પ્રશ્ન) તમે હિંસાની ના કહો છો તો પશુ માર વાથી કંઈ મનુષ્યની હત્યા થતી નથી; તેમ મનુષ્ય મારવા જેટલું પાપ થતું નથી જીવ જંતુ હત્યાનું કંઈ પાપ છે ? ઝાડ, વેલી, ઔષધિ કાપવામાં કંઈ પાપ છે કે ? એમ હોય ? તો કહો.

(૩૦ સંભાધાન વા ઉત્તર)

અસ્તિમતાં તુ સત્ત્વાનાં સહસ્રસ્ય પ્રમાણે ॥

પૂર્ણે ચાનસ્યનસ્થનાં તુ શૂદ્રહસ્યાવ્રતં ચરેત્ ॥૧૪૦॥

અન્નાદ્યજાનાં સત્ત્વાનાં રસજાનાં ચ સર્વશઃ ॥

ફલપુષ્પોદ્ભવાનાં ચ ધૃતપ્રાશો વિશોધનમ્ ॥૧૪૩॥

ફલદાનાં તુ વૃક્ષાણાં છેદને જપ્પમૃકશતમ્ ॥

ગુલ્મવલ્લિલતાનાં ચ પુષ્પિતાનાં ચ વિરુધામ્ ॥૧૪૨॥

કૃષ્ટજાનામોષધીનાં જાતાનાં ચ સ્વયં વને ॥

વૃથાલમ્બેઽનુગચ્છેઽદાં દિનમેકં પયોવ્રતઃ ॥૧૪૪॥

મનુ० અ० ॥૧૧॥ શ્લો० ॥૧૪૧ ૧૪૩ ૧૪૨ ૧૪૪॥

અર્થ-હાડકાવાળા એક હજાર પ્રાણીઓની હત્યા કરી હોય, અને હાડકાવિનાના એક ગાડુ ભરાય તેટલાં પ્રાણીઓની હિંસા કરી હોય તો એક શુદ્ર જાતિના મનુષ્ય હતાનું પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે છે. અને તેને માટે આંદ્રાયણ કરવું પડે છે. ॥૧૪૦॥ અનાજમાંથી ઉમત્ર થનારા, ગોળ વગેરે રસમાંથી ઉમત્ર થનારા, ઉંખરા વીગેરે ફળમાંથી ઉમત્ર થનારા, મહુડા વીગેરે પુષ્પોમાંથી ઉમત્ર થનારા છવ જંતુની હત્યા થઈ જાય તો માત્ર ધીનુ પ્રાશન કરીને રહેવાથી શુદ્ધ થવાય છે. ॥૧૪૩॥ ફળ આપનારાં આંખા વીગેરે વૃક્ષોને ગુલ્મોને ગળા વગેરે વેલાઓને તથા પુષ્પવાળી લતાઓને કાપી હોય તો તે પાપનાં નિવારણ માટે એક સો ઋચાનો પાઠ કરવો. ॥૧૪૨॥ ખેતરમાં ખેડવાથી ઉમત્ર થયેલી તથા વનમાં પોતાની મેજે ઉગી નીકળેલી ઔષધિઓને નિરર્થક કાપી હોય, તો એક દિવસ માત્ર દુધ પિને ગાયત્રી પાછળ વનમાં ફરવું.

॥૧૪૮॥ આ સર્વથી માત્રમ પડે છે કે, સર્વે તમારી શંકાઓમાં પાપ છે, ને છેજ.

[૩૧ શંકાવા પ્રશ્ન] મારકિટનું માંસ, યુમલા, મચ્છ, કુકડાના બેંદાં, કુકડાનું માંસ ખાય તો શું ?

(સંભાધાન વા ઉત્તર)

શુષ્કાણિ ભુક્ત્વા માંસાનિ ભૌમાનિ કવકાનિ ચ ॥

અજ્ઞાતં ચૈવ સુનાસ્થમેતદેવ વ્રતં ચરેત્ ॥

મનુ० અ० ૧૧॥ ॥૧૫૫॥

યો યસ્ય માંસમશ્રાતિ સ તન્માંસાદ ડચ્યતે ॥

મત્સ્યાદઃ સર્વમાંસાદસ્તસ્માન્મત્સ્યાન્વિવર્જયેત્ ॥

મનુ० અ० ૫॥ શ્લો० ॥૧૫૬॥

ક્રવ્યાદસૂકરોષ્ઠ્રાં કક્કુટાનાં ચ મક્ષણે

નરકાકલરાણાં ચ તપ્તકૃચ્છ્ર વિશોધનમ્ ॥

મનુ० અ० ૧૧॥ ॥૧૫૬॥

અર્થ—સુકુ માંસ, (યુમલા વીગેરે) પૃથ્વીમાંથી ઉત્પન્ન થનારી મીંઢાની બળિ વીગેરે, અન્નપચા પશુઓનું માંસ, તથા કસાઇ ખાનાનું અર્થાત મારકિટનું સર્વ માંસ જેણે ખાધું હોય. તેને “મહા પાપ ગણવું; અને સુદ્ધ થવાં માટે ચાંદ્રાયણ વ્રત કરવું”. (૧૫૫ અધ્યાય ૧૧ અને જે મનુષ્ય જેનું માંસ ખાય છે, તે મનુષ્ય તેનું માંસ ખાનારો કહેવાય છે; પરંતુ (મચ્છ વા માંછલાં) ખાનારો સર્વ પ્રાણીઓનું માંસ ખાનારો કહેવાય છે; માટે માંછલાં ખાવા નહીં. (મં અ ૫ શ્લો ૧૫) અને કાચુ માંસ ખાનારા, સુવર, ઉંટ, કુકડાં (તથા

કુકડાના બેદાંઓ વા ઇંડા) મનુષ્ય કાગડા અને ગધેડાનું જોણે માંસ ખાધું હોય તે તપ્તકૃચ્છ નામનુ વ્રત કરવું, તો તે શુદ્ધ થાય.

આ ઉપરથી જોતા મારકીટનુ વેચાતુ માંસ સુકુ અર્થાત્ જુમડાં, માંછલાં વિગેરે ખાવાથી માહાન પાપ છે. તેમાં મચ્છ ખાધાથી પ્રાણી માત્રનુ માંસ ખાધા બરોબર ત્યા કુકડાં અને તેના બેદાં એટલે ઇંડાં ખાધાથી મનુષ્ય માંસ ખાધા પ્રમાણે સમજી સર્વ મનુષ્યોએ ત્યાજ કરવાં.

(૩૨ શંકા વા પ્રશ્ન) વેદમાં કહ્યું છે કે:—“સોમમપામ અમૃતાશ્ચાભૂમ” (દારના ડોઝ) દાર પિવાથી અમર થઇએ ? સ્વર્ગે જઇએ ?

(સમાધાન વા ઉત્તર) ના, ના દાર પીનાર તો ગાંડો અને ધુળ, કાદવ, નર્કમાં પડે છે. ઉપલું સમજવાનું તેમ નથી. સોમવેલનો રસ પીએ તો બ્રાહ્મણુ શુદ્ધ થઇ સ્વર્ગે જાય છે. અને બીજો બરો અર્થ યોગાબ્યાસે ખેંચરી મુદ્રા કરી લલાટના ચંદ્રમાંથી શ્રવતા બિંદુનું પાન કરે. “સોમં ૬૦ ” તે સ્વર્ગે જાયને અમર થાય છે. (શંકા-સમાધાન (૫) મુજબ.)

॥ इति श्री नानुशर्मा व्याख्यानेषु “अहिंसागीतायाम्”

वैदिक सर्व धर्म दिग्दर्शनम् संपूर्णम् ॥

॥ અથ નાનુશર્મા વ્યાખ્યાનેષુ “અહિંસા ગીતાયાં”
અન્ય સર્વ મહાન્ ધર્મ દિગ્દર્શનમ્ પ્રારંભઃ ॥

(૧ શંકા વા પ્રશ્ન) બૌદ્ધ ધર્મમાં શું છે ?

(૧ સમાધાન વા ઉત્તર) એમાં જૈન ધર્મ મુજબન અહિંસા તત્વ પ્રધાન છે. ખરૂં પોતે હિંસા કરવાની બતા છે. અને એઓના મોક્ષ ગામી કેટલાંક સાધુઓ માંસ આહાર કરતાં નથી. આ ધર્મ જુદો પરંતુ અહિંસા ઇત્યાદિ વાત જૈન ધર્મ પ્રમાણે સમજવી.

(૨ શંકાવા પ્રશ્નઃ) જૈન ૧ * ધર્મ, ૨ * શ્વેતામ્બર, દિગ્મમ્બર દુઢીઆ ધર્મોમાં શું છે ?

+ પ્રાચારય જૈન ધર્મે બૌદ્ધ ધર્મે સમપ્રથમ ॥

इति आर्यविद्या सुधाकर ग्रंथेषु.

૧. * તતઃકાલેનાત્ર સ્વંડે ભારતે વિક્રમાત્પુરા ।

खमुन्यंभोग्धि विमते वर्षे वीराह वयोनरः ॥૧॥

આર્યવિદ્યા સુધાકર વ૦

જૈન ધર્મ જેવોજ બુદ્ધ ધર્મ છે, પરંતુ એક જુદાં જુદાં ખરાં, અને જૈન ધર્મ પ્રચાર (વિસ્તાર) કરનાર માહાવિર ભગવાન વા વર્ધમાન વિક્રમ સંવતથી ૪૭૦ વર્ષો પહેલા કર્યો હતો. તે પ્રમાણે ઉપર લખ્યું છે તે ખરૂં સમજવું (તેથી જૈન ધર્મ મુજબ સમજવું)

૨ * જૈન ધર્મમાંજ શ્વેતામ્બર (ધોળા વસ્ત્ર સહિત એટલે લંગોટ સહિત મુર્તિ પુજનાર) દીગમ્બર શ્વેતામ્બર (નગ્ન મુર્તિ માનનાર પુજનાર) દુઢીયા (મુત માત્રને નહિ માનનાર ઇત્યાદી ભેદો છે. બાકી છે તો આ વિષયમાં એકજ.

(૨ સમાધાન વા ઉત્તર) સર્વ ધર્મોમાં અહિંસા તત્વ પ્રધાન
૩૫ છે. માંસ, મદ્યાદિનો ત્યાગ છે.

જૈન ધર્મમાં સમ્યક્ત્વ દર્શણાદિના બલણુ “ અહિંસા પ્રવચન
સંગ્રહ પરમાગમન સારમાં કથિત છે ” સમ્યક્ શ્રદ્ધાન, સમ્યક્
દર્શન, જ્ઞાન અને ચરિત્ર એ ચાર મોક્ષ માર્ગના સાધન છે. તેમાં
ચારિત્રને ગાટે કહ્યું છે કે:—

સર્વથાડન વદ્ય યોગાનાં સંગ શ્ચારિત્ર મુચ્યતે ।

કીર્તિતં તદહિંસાદિ વ્રત મેદેન પંચધા ॥

અહિંસા સૂનૃતાસ્તેય બ્રહ્મચર્યા પરિગ્રહાઃ ॥

અર્થ—અને તેમાં સર્વ પ્રકારે નિંદનીય અન્ય મત સમ્બંધનો
ત્યાગ, ચારિત્ર કહેવાય છે. અને અહિંસાદિ બેદથી પાંચ પ્રકારના
વ્રત છે. પ્રથમ ૧ (અહિંસા) કોઈ પ્રાણી માત્રને ન મારવો (૨)
(સૂનૃતા) પ્રિય વાણી બોલવી, ગુડુ ન બોલવું. ૩ (અસ્તેય) ચોરી
ન કરવી ૪ (બ્રહ્મચર્ય) ઉપસ્થેન્દ્રિયનું સંયમન ૫ (અપરિગ્રહ) સર્વ
વસ્તુનો ત્યાગ કરવો. આ ધર્મના આ રિતના સિદ્ધાંતો હિંસા ન કરવી,
તો માંસ ખાવાનું હોયજ કયાથી ? વળી મદ્યપાન પણ નથી. અને
બ્રહ્મચર્યને શ્રેષ્ઠ ગણ્યું છે, તો વ્યભિચાર તો કયાથી હોય ? વળી
શિયળ વિગેરે વ્રતનું માહાત્મ માહાન દર્શાવ્યું છે. તો વૃથા સંગ
હોયજ શાનો ?

વળી કેટલાંક સમ્યક્ દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્રના
યોગથી કર્મબંધનો નાશ કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કહ્યું છે.

આ સર્વ જોતા અહિંસા, માંસાહાર, મદ્યપાન, વ્યભિચાર,
વૃથા સ્ત્રિસંગને, શ્વેતાશ્વર, દ્વિગશ્વર, દુઠ્ઠીયા ધર્મોમાં અંદરથી તપાસ

કરતાં નિષેધજ છે. અને આ લોકો તો હિંસાનો નિષેધ કરી અહિંસા રૂપ માહાત્મ્ય ધર્મ શ્રેષ્ઠ માને છે.

(૩ શંકા વા પ્રશ્ન) ઇસ્લામી ધર્મ (વા મુસલમાની ધર્મ વા મોહમેદન ધર્મ)માં શું છે ?

(૩ સમાધાન વા ઉત્તર) ના, ના, તેમ નથી. “કાતેઝલ્લકર,” “કાતેઝલ્લજર” અર્થ—મોકડાંને કાપનારો (વા મારનારો) અને મેવાના ઝાંડને કાપનારો અને ગુન્હેગાર છે. (અને તેના સમ્બંધથી એ લોકો એક દાંતણુ ધણા દિવસ કરવાનો વહિવટ પણ છે,) વળી કુરાન આયન, ૩૬ માં કહ્યું છે કે.—

“લેંઈ યનાલ અલ્લાહ લહુમહા વલાદિમા,
ઓહા વલેકિન યના લલ્લ અત્તક વા મિન્નકુમ ॥”

કુરાન । સુ૦ આ૦ ૩૬

અર્થ—આનો તાત્પર્ય માંસ અને મોહી પરમેશ્વરને પોહોચતું નથી. (અર્થાત્ માન્ય નથી તેમાં કોઈ શંકા કરે કે, આ વચન મકકે હજ (યાત્રા) કરવા જાય તેને લાગુ પડે છે. એટલે મુસલમાની ધર્મ મુજબ તે કેકણે કોઈ હલકુ પ્રાણી પણ કોઈનાથી મરી જાય તો ખાપ લાગે છે. તે બાબતનું વચન છે: પરંતુ બીજે ક.મે લાગુ પડતું નથી. એનો ઉત્તર એજ કે દાખલો:—કોઈ રાજાએ બદમાસ લોકોને એવું કહ્યું હોય કે, “હવે પછી તમારી મારામારી કે ખુન માહરી નજરે ન આવવાં જોઈએ, “ ત્યારે તેનો અર્થ, ” રાજાની નજર બાહાર રસ્તા ઉપર તેમને ફાવે તેવી મારામારી અગર ખુન કરવું ? ” એવો થતો નથી. તેમજ અમુક ઠેકાણે હિંસા કરવી અને

અમુક ઠેકાણે હિંસા ન કરવી; એવો ઉપદ્રાવચનનો અર્થ થતો નથી માટે સર્વ ઠેકાણે હિંસાનો નિષેધજ તો માંસાહર શાનો હોય ? વળી મધ માટે (વાદાર માટે) જે દાર (એટલે સુરાફ)નું ટિપુ મૃતક પ્રાણીના આમડાપર પડે તો તે દોઝક્રમાં જાય, (અથાત્ જે પ્રાણીનું આમડું હોય તેનાપર દારનું ટિપું અડવાથી તે નર્કમાં (અવગતે. જાય,) આમ છાંટો પડવાનો નિષેધ છે તો મધપાન (સગફ પિવે) ? પિવાય તો કેમ ? ? માટે દાર પીવાની મના છે. સ્ત્રિ વિષે પરાધ સાદ્દિ કરેલી ગોરત (સ્ત્રી) જોડે ભોગની મના છે એટલે વ્યભિચારની મના છે. પોતાની સ્ત્રી રજસ્વળા (અડકાયત્રી હોય ત્યારે પણ ભોગની મના છે. તેમ-વૃથા ભોગની મના છે કોઈ શંકા કરે ક્યાં છે. તો, “

“તુમ્હારી, ચિત્રીયા તુમ્હારે, લિયે સ્વેતિયા હૈ:

વસજાઓ જિસ તરહ્ ચાહોં અપને સ્વેતમે”

મં. ૧. સિં ૨ આં ૨૦૫-૨૦૬-૨૦૮

અર્થ - તમારી 'બિગિઓ (સ્ત્રિઓ વા. ઐરિઓ) તમારે લીધે ખેતી તુલ્ય છે. બસજાઓ ? જેવા રીતે તમારા ખેતરમાં એનો અર્થ પોતાની સ્ત્રિ પાસે મરજી માફક ગમે ત્યારે સંગ (ભોગ) કરવાનું ફરમાન આહત હો ? તેમ નથી. પરંતુ ઋતુ પ્રાપ્ત થયા પછી ચાર રાત્રી નાહ્યા બાદ, ગર્ભ રહે તેવેદીને એટલે દશ વા ચાર રાત્રી પોતાની સ્ત્રિ (બિગિઓ ભોગવવાનું ફરમાન છે. તે એવી રીતે કે, તમારી બિગિઓ (સ્ત્રિઓ) તમારી ખેતિ રૂપ છે. તેમાં વર્ષા કાળે (વર્ષાદની રૂતુમાં) ખીજ નાખીએ તોજ ઉગે, નહીં તો ઉગે નહીં. એટલે બિ ઉગે એવે વખતે જવાનું ફરમાન છે, વૃથા સંગ કરવાનું નથી તદ્દન મુશ-લમાની ધર્મવા ધરત્રામી ધર્મમાં છે.

૪ (શંકા પા. પ્રશ્ન:) (ધૃત્રેજ) આઘ બલમાં માંસનું શું છે.

૪ (સમાધાનવા ઉત્તર) તેમાં પણ નિષેધજ છે.

To What purpose is the multitude of your sacrifices unto me ? said the Lord. I am your full of the burnt offerings and the fat of the fed beasts. I delight not in the blood of bullocks; or of the Lambs; or of the goats. "

(ઉસાયા-ચાપ્ટર ૧) એમાં ઇશુએ સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે:- હું બળદ, ઘેટાં, અથવા બકરાનાં લોહીથી પ્રસન્ન થતો નથી

તેમજ રોમન્સ ચાપ્ટર (૧૩) તેમાં " Behold I have Given you every herb bearing seeds and trees yielding fruits; They shall be your meat. "

આવિરિતે વનસ્પતિ આહાર ત્રિપે આજ્ઞા આપીને માંસ આહારનો નિષેધ કર્યો છે. અને આગળ:-“તમારા હાથ લોહીથી બારેલા છે. તેથી તમારા નમસ્કાર (નમન) સ્વીકારનાર નથી,, એવું સ્પષ્ટ કહ્યું છે.

(૫ શંકાવા પ્રશ્ન) ચારવાક મતમાં શું છે ?

(૫ સમાધાનવા ઉત્તર) તેમજ ચારવાક મત પ્રચારક " બૃહસ્પતિ" કહે છે કે:-

अग्निहोत्रं वयोवेदा स्निदण्डभस्म गुण्डनम् ॥

बुद्धि पौरुषाद्भिननां जीविकेति बृहस्पतिः ॥ ૧ ॥

અમિ હોત્ર, ત્રણવેદ, ત્રણદેવ અને ભસ્મનુ લગાવવું એ બુદ્ધિ અને પુરુષાર્થ રહિત પુરુષોએ ભવિકા ખનાની લીધી છે, કિન્તુ કાંટા લાગવાથી ઇલાદિથી ઉત્તમ જ્ઞાતાં દુઃખનું નામ નરક, લોક સિદ્ધ રાજા પરમેશ્વર અને દેહનો નાશ થયો એ મોક્ષ, ખીજું કાંઈ નથી. અને તેઓ કહે છે:-

ત્રયોવેદસ્પર્કર્ત્તાર મળ્ડધૂર્ત નિશાચરા:

જર્ફરિ તુર્ફરી સાદિ પંડિતાનાંવચઃ સ્મૃતમ્ ॥૨૥

વેદના ખનાવનારા ભાંડ ધૂર્ત અને નિશાચર (રાક્ષસ) એ ત્રણ “જર્ફરી, તુર્ફરી,, ઇલાદિ પંડિતોના ધૂર્તતા યુક્ત વચન છે. ઇલાદિ કહેનારા અને વેદ ધર્મ વિરોધી લોકો પણ પોતાના અંધમાં લખે છે કે, માંસ અહાર નહી કરવો.” માંસનાં સ્વાદનં તદ્વનિશાચર સમીરિતમ્ । ” અને માંસ ખાવો એ નિશાચર (રાક્ષસ) તુલ્ય કહ્યું છે,

(૬ શંકાવા પ્રશ્ન) જરતોસ્તી ધર્મમાં શું છે ?

(૬ સમાધાન વા ઉત્તર) જરતોસ્તી ધર્મમાં નીચે પ્રમાણે.

હે, ભાઈઓ, જરતોસ્તી ધર્મ ખોરાક વિષે જે શિક્ષણો આપે છે. તેને આપણે બે ભાગમાં વહેંચી નાખીશું: ૧ આડકતરી શહાદતો. ૨ સીધાં લખાણો.

જરતોસ્તી ધર્મમાં ખાસ કરીને ગાથા જેવાં સુંદર લખાણોમાં ખોરાક વિષે પુષ્કળ આડકતરી શહાદતો મળી આવે છે, દુન્યાની આખાદી, ખેતીવાડી, નસાથી દૂર રહેવું અને અશોષ પાળવી.—આ ચાર મુખ્ય જરતોસ્તી ફરમાનો આપણે આડકતરી શહાદતો તરીકે તપાસીશું.

આપ બણો છો કે,

‘અએધબ્બો મજ્ઞદાઓ અકા અઓતુ.....

યા અંધહેઉશ મરેખ્તારો અહા.—ગાથા ૩૨, ૧૨-૧૩
“જેઓ આએ દુન્યાની આબાદીનો નાશ કરનારા છે તેઓને
અહુરમજ્ઞદ ખુરા ગણે છે.”

વળી આપ બાર મુકીને બણો છો કે,

‘ઉસ્તા અહ્માઇ યહ્માઇ ઉસ્તા કહ્માઇચીતુ.’—ગાથા ૪૩. ૧.

“આબાદી તેને મળે છે કે જે બીજાઓને સુખ આપે છે,”
આ ઉપરથી આપણને માલમ પડે છે કે દુન્યાને આબાદ કરવી,
કોઇને પણ દુઃખ ન દેવું, રપેનામીનોને મદદ કરવી, અહુરમજ્ઞદને
ખુશાલ કરવો, આ બધાં શિક્ષણો અશોજ.રથુસ્ત સાહેબે આપણને
આપ્યાં છે.

આપ સર્વ અહુરમજ્ઞદ પાસેથી માંગ્યે છીએ કે,

‘મજ્ઞદા ક્ષત્રા વરેજી. નાઓ દયાતુ અહુરો

પસશ વીરેંગુ અહ્માકેંગુ ક્રદથાઇ આ,

વંધહેઉશ અષા હઓજીશ્વાતુ આ મનંધહે, —ગાથા. ૪૫, ૯

“માણસો તથા ગાય—ઢોરને આબાદ કરવા સારૂ ભક્ષા મ-
નનાં હહાપણતું કૌવત ” આપણને બખશે.

‘ઉસ ગેઉંશ સ્તુયે તાયાઅતુયા હજધ્વહતુયા.’—યજ્ઞસ્તે ૧૨, ૨,

ઉપર પ્રમાણે એક જ.રતેસ્તી દુવા ગુમરે છે કે “ચોરથી
તથા લુટારાથી (યાને હાજના શબ્દોમાં બોલ્યે તો કસાઇઓથી અને
ઘાતકી માણસોથી) ગાય ઢોરને હોરમજ્ઞદની બંદગી કરી હું બચાઉં.”
આ ધર્મમાં ખેતીવાડીનો ધંધો સૌથી સરસ ગણ્યો છે તો પણ અવ

સ્તામાંથી થોડાંક લખાણો આપણે સાંભળીશું ગાથા ૩૨,૧૦માં “ એક ખેડુતને આ દુન્યાના આખાદી કરનાર રાસ્ત સાહેબ તથા બલી મનસ્વીનો વધારો કરનાર તરીકે અહુર મજ્દ પોતાની પસંદગી આપે છે.”

વંદીદાદ ૭.૩૦: “ યતુઉત્રેમ્ પઘતિ યઝ્મો કર્ષિત દ્યૈનયાઝ્મો માજ્દયસ્નોઈશિ ઉરથ્વરે. ” “ સારી પેડે અનાજની ખેતી કરવી એ માજ્દયસ્ની દીનની વૃદ્ધિ ” કરવા બરાબર અહુરમજ્દ ગણે છે; વળી એજ પરગરદનાં ૩૨માં ફકરામાં કહેવામાં આવે છે કે.

‘ યો યઝ્મોમ્ કારયેઘતિ, હો, અપેમ્ કારયેઘતિ, ’

જે “ શમ્સ અનાજની ખેતી કરે છે, તે અશોધ ખેડે છે; તે શમ્સ માજ્દયસ્ની દીનને વધારાએ કરીને વધારે છે. ” આ ઉપરથી આપણે સમજી શકીએ છીએ કે એક ખેડુત અશોધનો વધારો કરનાર છે કારણ કે વનસ્પતિનો ખોરાક આપણે Psychologyમાં જોઈ ગયા તેમ માણસને પવિત્ર બનાવે છે. વળી ગાથા ૩૨,૧૦માં અશો જૂરતોસ્ત કહે છે કે “ જે શમ્સ ખેતરોને વેરાન કરી નાંખે છે તે શમ્સ મારા દીનના કલામોને તદ્દન ઉંધા વાળે છે. ”

આ ધર્મનો સામેત પાયો અશોધ, પવિત્રાધ ચોખ્ખાધ, પાકી જ-ગીનો મજબુત પાયો છે. “ અપેમ્ વોહુ વહિસ્તેમ અસ્તી, ”—“અશોધ સર્વથી સરસ બલી ચીજ છે, ” ઉસ્તા અસ્તી, “ અશોધ સુખ છે, ” ઉસ્તા અહ્માઘહિત્ અપાધ વહિસ્તાઈ અપેમ્ ” “ સુખ તેને છે કે જે સૌથી સરસ અશોધને ખાતર અશો છે, ” અને આ નાની બંદગીને ખાસ ટેકો જોઈતો હોય તો તે ગાથા ૪૮, ૫, માંથી મળી આવે છે “ યઝ્મોજદાઝ્મો મખ્યાઈ અઘપી જ્ઞથેમ્ વાહિસ્તા, ” અશોધ માણુ સને માટે જન્મથી સૌથી સરસ ચીજ છે. અશોધને માટે આ ધર્મમાં કેટલું બધું સમજાવે છે, કે જેનો આ સ્થળે પાર આવે નહીં,

તમામ વંદીદાદમાં એક ચોકસ બોલ વિષે પુષ્કળ લખાણ મળે છે, અને તે બોલ તે સાધારણ “ નસા ” છે. એક જનવર યા માણુ સનાં શરીરમાંથી જીવ નીકળી ગયો કે તેજ પળે તેની અંદર કહોવાની તથા ગંધ મારવાની ક્રીયા ચાલુ થાય છે, અને તેનું બદન ‘ નસા ’ કહેવાય છે (સરખાવો ગુજરાતી “ નાશ, સંસ્કૃત નશ્) અને આ પવિત્ર ધર્મ પ્રમાણે તો નસાને અડકવું પણ નહીં જોઇએ; યાને જાન વરતું માંસ, પછી તેમ તરતનું કપાયતું હોય યા ગમે તે વખતનું હોય પણ તેમાંથી જીવ ગયો, એટલે તે નસા કહેવાય પછી તેને અડકવું અને તેને આપણા પવિત્ર શરીરમાં દાખલ કરવું આ એક ધણો મોટો ગુનાહ છે, અને આવા ગંભીર ગુનાહથી દુર રહેવું યાને હમેશાં પર હેજી પાળવી આ એક સર્વ મનુષ્યોની મોટી ફરજ છે.

આ ચાર આડકતરી શહાદતો—૧ આખાદી, ૨ ખેતીવાડી, ૩ અશોધ, અને ૪ નસા બાબેનાં લખાણો ઉપરથી જરથોસ્તીઓનો ખોરાક શું હોવો જોઇએ તે સહેલાઈથી સમજી રહ્યા પછી હવે જરથોસ્તી ધર્મનાં તદ્દન સીધાં લખાણો જોવાની કોશિશ કરીશું. આ ખોરાકને લગતા તદ્દન સીધાં સિદ્ધાંતને બે રીતે તપાસીશું. પહેલું તો ગોસ્પંદોને લગતી બાબદ, અને બીજું ખોરાકને લગતી બાબદ ગોસ્પંદોને ના મારી નાખો આ જરથુસ્ત્રનો ખાસ હુકમ ગાથા ૩૨, ૧૨ માં મળે છે. ત્યાં શીખવવામાં આવે છે કે, ‘ યા રાઓંધ્વહેન્ સ્રવંધ્વા વહિસ્તાત્ પ્યઓથનાત્ મરેતાનો અએમ્પ્યો મજ્દઓ અકા મ્રઓત્ યોઈ ગેઉશ મોરેન્દેન્ ઉર્વાખ્શ ઉખ્તી જ્યોતૂમ્ ’ “ જેઓ યુરી શીખામણુ આપીને માણુસોને સૌથી સરસ કામ કરવામાંથી અટકાવે છે, જેઓ પોતાના સખુનથી જીવોની જીંદગીનો નાશ કરે

છે. (યા જીવો મારવાની ભલામણ કરે છે.) તેઓને અહુરમઝદ પુરા ગણે છે. ” વળી જનવરોને જીવવાનો એકસરખો હક્ક છે એમ હેપ્તાન યક્ત, કરદા પ, માંથી શીખ્યે છીએ ત્યાં ભણાય છે કે,

‘ ધયા આત્ યજ્ઞમધદે ગેઉશ્ ઉર્વાનેમ્યા તપાનેમ્યા, અહ્માકેંગ આઅત્ ઉરનો પસુકનાંમ્યા યોધ નાઓ જીજીષેન્તી. ’

“ એ પ્રમાણે આએ જગોએ દુન્યાના જોરને અને બનાવનારને હમારાં તેમજ પશુઓના રવાનોને હમો યાદ કરીએ છીએ કે જે પશુઓ આપણને માટે જીવા ધર્યે છે. ”

વળી એક ખરો જરતોસ્તી જનવરોનો જીવ લેવડાવવા માંગતો નથી એટલુંજ નહીં પણ તેને ખોરાક આપવાની બેદરકારી કરવા પણ માંગતો નથી. ગાથા ૩૩, ૪ માં એક, જરતોસ્તી ભણે છે કે,

‘ યેથ્વત્ મજ્દા.....યજ્ઞધ અપા ગેઉશ્ચ્યા વસ્ત્રાત્ અચિસ્તેમ્ મન્તમ્. ’

“ ગાએ ગોસ્પંદના ધાસચારા બાળેની ઘણીજ બેદરકારીને આએ અહુરમઝદ બંદગીની મારકતે મારામાંથી હું દુર કરું. ”

તમામ જનવરી વર્ગ તરફ કેટલો બધો પ્યાર બતાવ્યો છે તે અશો જરથુસ્ત્રએ મજસ્તે ૭૧, ૯ માં શીખવ્યું છે.

ત્યાં ભણાય છે કે,

વીસ્પાંમ્ય ગાંમ્ ઉપાષાંમ્ય, ઉપસ્માંમ્ય કૃત્તરેજતાંમ્ય,
સ્વસ્યરાતાંમ્ય, ચંગરંદ્રહાયસ્ય યજ્ઞમધદે,

“ પાણીમાં રહેનારાં (માછલાં વગેરે) જમીનપર રહેનારાં (પક્ષી, મરઘાં, બતકા, વીગેરે) લાંબી ફલંગ મારનારાં (હરણ, સસલાં, વીગેરે) તથા ખરીપર ચાલનારાં (ગાય, બેસ, મેઠાં, બકરાં, વગેરે) તમામ જનવરોને હમો પ્યાર સાથે યાદ કર્યે છીએ. ”

હાં આપણે સહેલાઈથી વિચાર ચલાવીશું તો એક વાર પ્યાર સાથે યાદ કરવાં, ને બીજી વાર તેમનો જીવ લેવડાવી તેમના મુડદાને ખોરાક તરીકે વાપરવાં, એ બે વાત કેમ સાથે બની શકે ?

હવે ખરે ખોરાક શું હોવો જોઈએ ? શું ખાવું ? શું પીવું ? તેનો જવાબ ધણેજ ટુંકામાં અને આખેહુખ અશો જ.રથુક્તએ આપ્યો છે. ગાથા ૩૪, ૧૧ માં આપણને સાફ જવાબ મળે છે કે “ખોરદાદ તથા અમરદાદ બેહુ ખોરાકને માટે છે.” હવે આપણે જાણ્યે છીએ કે ખોરદાદ અમશાસ્પદ પાણી ઉપર મવક્કલ રહેનાર ચૂનદ અમશાસ્પદોમાં મોટો હમકાર છે અને તેજ પ્રમાણે અમરદાદ અમશાસ્પદ ઝાડપાન ઉપર દેખરેખ રાખનારો મોટો હમકાર છે. સારે ગાથાનાં શિક્ષણ પ્રમાણે પીવા માટે, ખોરદાદ અમશાસ્પદ તરફથી મળતી બખશોશ એટલે કે પાણી અને ખાવા માટે અમરદાદ અમશાસ્પદ તરફથી મળતી બખશોશ એટલે કે અન્ન ફળ-અને શાક, બાજી (તરતરકારી) જ.રતોસ્તી માટે લાયક ચીજો છે. એજ વિચારને આખેહુખ મળતું વાક્ય (જમ્યાદ યસ્ત ફ. ૯૬ માં) ધણી સરસ રીતે લખાયલું મળી આવે છે તે આ કે,

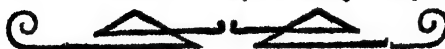
‘વનાત્ હર્વાઓસ્ય અમેરેતાઓસ્ય વ પુધેમ્ય તર્સ્તેમ્ય,
“ખોરદાદ (જે પાણીનો ફરેસ્તો છે તે) તરસ મારશે, અમરદાદ (જે ઝાડપાનની દેખરેખ રાખનાર ફરેસ્તો છે તે) ભુખને મારશે. ”

આ ઉપરથી મધ, માંસ પીવું ખાવું નહી, અને વનસ્પતિનો આહાર અને જળ (વા પાણી) પીવું.

બ્યભિચાર, વૃથા સ્ત્રીસંગ તો છેજ નહી. જે રજસ્વળાપણું (અર્થાત્ અટકાવ ઇત્રેજીમાં મંનચત્રી કોર્શ) ધણીજ પવિત્રાધથી પાળે છે. માટે એ બાબતો નથી.

॥ इतिश्री नानुशर्मा व्याख्यानेषु “अहिंसागीतायाम्”

अन्य सर्व धर्म दिगूदर्शनम् संपूर्णम् ॥

અથ નાનુશર્મા વ્યાખ્યાને “અહિંસાગીતાયાં”

મનોવિચાર દિક્દર્શનમ્ ॥

(૧ શંકા વા પ્રશ્ન) પૂર્વે અગસ્ત્યે માંસ ખાધું હતું તો આપણે ખાધાંએ ?

(૧ સમાધાન વા ઉત્તર) પૂર્વે અગસ્ત્ય મુનિએ સમૂદ્રપાન કર્યું હતું. તમે એક નાની નદિમાનું સર્વ જળ એખત્રા પિસો ?

(૨ શંકા વા પ્રશ્ન) ત્યારે હિંદુસ્થાન બહારના લોકો માંસ ખાય છે, તો આપણે કેમ ન ખાધાંએ વાર ?

(૨ સમાધાન વા ઉત્તર) ત્યારે તમે હિંદુસ્થાનનો અર્થ જાણતા નથી ? તે આ છે:—“ હિંદુસ્થાનનો અર્થ એવો કે, હિં એટલે હિંસા+દુઃ એટલે દુર+સ્થાન એટલે જગ્યાના=અર્થાત=હિંસાથી દુર જગ્યા રહેનાર મનુષ્યો છીએ માટે હિંસા ન કરવી. તો પછી માંસ કેમ ખવાય ? આવું સર્વમનુષ્યોએ સમજી હિંદુસ્થાનમાં રહી હિંસા ન કરવીને માંસ ન ખાવું.

(૩ શંકા વા પ્રશ્ન) હિંસાની ના કહેનાર પાશ્ચાત્ય દેશવાસી, કોઈ કવિ અમારાં વાંચ્યામાં આવતા નથી.

(૩ સમાધાન વા ઉત્તર) પાશ્ચાત્ય દેશ “ કવિ કાઉપર (COWPER) કહે છે કે:—જે મનુષ્ય અનિવાર્ય કારણ વિના કીડા ઉપર પોતાનો પગ મૂકે છે. તેને મારા મિત્રોની ટીપમાં દાખલ કરવાને હું રાજી નથી,, આ વાક્યનો આપણે વિચાર કરીએ છીએ

તો જણાય છે કે, કીડા ઉપર પગ મૂકનાર મનુષ્યને પણ હું મારો મિત્ર કહી નહીં. ત્યારે હિંસક મનુષ્યનું તો હું, મોટું જોવા રાજી નથી. (સંતસંગ તા. ૩૧-૯-૧૦)

(૪ શંકાવા પ્રશ્ન) પ્રાણીઓની હિંસાનું સ્થાન, (કતલખાનું) ત્યાં માંસ વેચવાનું સ્થાન (મારકેટ) એ બન્ને સ્થળો સારાં છે અને તેમાના માંસાહારથી સર્વ બળવાન બની કોઈથી હારી શકિયે ?

(૪ સમાધાન વા ઉત્તર) યમપૂરમાં દુઃષ્ટ પ્રાણીઓને યમના દુ-તો તે પ્રાણીઓના અપરાધ બદલ માર મારે છે. તેનાથી વધુ દુઃખ દાયક અને યમપૂર કરતાં મહાન ભયાનક પ્રાણીઓનું હિંસાસ્થાન વા કતલખાનાનો દેખાવ છે. પરંતુ ફેરફાર માત્ર એટલોજ કે, યમપૂરમાં ગુન્હા બદલ સજાની બુમરાણ છે. અને કતલખાનાની અંદર નિરઅપરાધી ગરિબ પ્રાણીઓને માંસાહારના સ્વાર્થ બદલ કતલખાનાની અંદર મારવામાં આવે છે. જે ફેર મહાન કમકમાટ ભરેલો છે. તે એકે, પશુ પ્રાણીઓના અંતકાળના વા પ્રાણાંતના મહાન દયાપાત્ર, બરાંડાં, બરાંડ, કાળા હોળ શમ્પો, ત્યાં શરિરનો ધ્રુજરો, કંપારો, વારંવાર પછાડાં વીગેરે સર્વ બાબતો, સર્વ માણસો સાંભળે જુવે તો તેનું પાપાણુ જેવું હૃદય હોય તો એ પીગળી જવા સંભવ છે. તો તે કતલખાનાની મુલાકાત લે, તો તે વખતનો દયાજનક દેખાવ જોઈને કોઈ પણ માંસાહારી મનુષ્યોનું હૃદય દ્રવિભૂત થયા શિવાય બાગ્યેજ રહેશે ? આ સર્વ નિરઅપરાધિ પ્રાણીઓનો વંચ તે શું ? અને કોને માટે થાય ? આ સ્થાન સાફ કે ? મહાન ભયાનક પ્રાણુધાતક દુઃખ દેનારી જગ્યા ! કે, મહાન ત્રાસદાયક જગ્યા ? હે, પ્રિય બાંધવો તે

સર્વનો ક્ષણ માત્ર વિચાર કરો ? અને એ સર્વ મુળ રૂપ જે માંસા-
હાર છે, તેનો જડમુળથી ત્યાજ કરો.

વળી “ માર્કિટ ” નો દેખાવ પણ એવો છે કે, ત્યાં માંસના
લોચાં, મૃતક પ્રાણીના હાડપિંજરો વીગેરે સર્વ સ્ત્રીજે દુર્ગંધરૂપ વાસ
મારે, માંખો બબણે (વા બમણે) એવો દેખાવ જોઇ, સર્વ મનુષ્યને
છિટ્ટ આવે, નહિ ખાનારને તો તુરત ઉઘટી (ઝોકારી) થયા વિના
રહે નહી, અને અમંગળીક દેખાવ જોઇ ધણું મન કચવાય છે. તો
તમને કેમ નથી ? કે, નિત્યનો સહવાસ. એવું તમે સર્વ સમજી હિં-
સાનું મુળ જે માંસાહાર, તે સુત્રજનો તમે નિરંતર ત્યાજ કરો.
અને આપ સમજો કે, સર્વ બળવાન બનીએ તેમ નથી; પણ વન-
સ્પતિના આહારથી માણસ બળવાન બને છે, અને તે તમારાથી
ચડે છે. એનો દાખલો:—અમેરીકાના કેલીફોર્નિયાના રહેનાર ધણા
અસાધારણ બળવાળા મલ્લોને એક ફેલ્ડ વેલ્સ નામના માણસે મુઠ્ઠી
યુદ્ધમાં હાર ખવડાવે છે. આ થવાનું કારણ તપાસતા મલ્લો માંસ
આહારી હતા, અને ફેલ્ડવેલ્સ વનસ્પતિ આહારને ગ્રહણ કરનારો હતો.

કોઇ શંકા કરે કે તમે કોહો છો તેમ કોઇ ડોક્ટરનો અભિ-
પ્રાય છે ? તો તેના ઉત્તરમાં એટલું જ કે, પૂર્વે આપ ઓલ્ટરીલ્ડનો
વિટાનીસમાં આવેલો વનસ્પતિ આહાર (Vegf & Rinism)
નો વિષય વાંચો કે આપને ખાત્રી થશે. અને વળી બીજા ધણા
ડોક્ટરોનો અભિપ્રાય “ વનસ્પતિ આહાર ” વિષે ધણોજ સરસ છે.

(૫ શંકા વા પ્રશ્ન :) માણસ માંસો તે હિંસા પ્રાણીમાં
હિંસા સાની ?

(૫ સમાધાન વા-ઉત્તર) સર્વ પ્રાણી માત્રમાં જીવ એક સરખી રીતે રહ્યો છે. અને મનુષ્ય કોઈ મારે તો હિંસા અને ખીજ પ્રાણીઓને મારવામાં હિંસા નહીં કેવું, તદંગ ભુલભરેલું છે. અને સમજવું જોઈએ કે, આપણે કોઈ કંઈ ઇજા કરે ત્યારે જે દુઃખ થાય છે. તદ્વત તેઓને પણ થાય છે. એમ મનુષ્યોએ સમજવું જોઈએ. આવું સ્વાર્થી મનુષ્યો બાન લાવે તો. મિથ્યા પ્રાણીઓની હાની થતી અટકે. અને તે અટકાવવાના મુખ્ય હેતુ માંસ આહાર છે. અને ઇશ્વર સર્વેમાં વ્યાપ્ત છે, અને જેવો આપણો જીવ તેવોજ પરાયો જીવ (જેવો આત્મા તેવો પરમાત્મા) પણ છે. એવું ગણુસો તો હિંસા કદિ પણ થશે નહીં.

(૬ શંકા વા-પ્રશ્ન :) ઇશ્વર સર્વ વ્યાપ્ત છે, અને એ વાત ઇશ્વર વિરૂદ્ધ છે. તો માંસાહાર, મદ્યપાન, વ્યભિચાર વખતે અટકાવ કેમ નથી કરતો ?

(૬ સમાધાન વા ઉત્તર) અટકાવે છે ખરો, પરંતુ તમેજ માનતાં નથી. તે એવી રીતે કે, જ્યારે માણસે પ્રથમ કોઈ દીન માંસાહાર તથા મદ્યપાન કર્યું નહીં હોય, અને તેની સંગત પણ કરી ન હોય, ત્યારે પ્રથમ માંસાહાર તથા મદ્યપાન કરતાં કમકમાટ અર્થાત્ મનમાં આનાકાની થાય છે. કશું ન કશું, એવો વિચાર તે કરાવનાર અંતરજામિન ઇશ્વર છે. પછી પ્રવૃત્તિરૂપ મનુષ્ય બનવાથી અને તેને આધિન થઈ, ના કહેલી નહીં માનતાં જેમ અને તેમ લો છો. અર્થાત્ એ લો છો તે તમેજ લો છો. બાકી ઇશ્વર ના પાડે છે. ખરો.

વળી વ્યભિચાર કરતાં મનુષ્ય માત્રને ધણો ડર લાગે છે, તે ડરાવનાર પણ સર્વવ્યાપિ ઇશ્વર પોતે છે. તેમ સ્ત્રીભોગ થયા પછી પણ વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે, તે કરાવનાર પણ એજ તેમજ સ્ત્રિ પ્રસુતા વખતે સ્ત્રિને પણ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. તે ઉપજવનાર પણ સર્વાંતરાત્મા વ્યાપ્ત પરમેશ્વરજ છે. “ (એ પ્રમાણે માંસ, હિંસા, મદ્ય, મૈથુનની ના કહે છે) ”

(૭ શંકાવા-પ્રશ્ન:) મચ્છ, (માંછલાં) કુકડાં (મરધાં) પશુ શુ ઉપયોગ શાર ઇશ્વરે કર્યાં છે કે, અમે હિંસા ન કરીએ ?

(૭ સમાંધાનવા ઉત્તર) મચ્છ (માંછલાં)ને પ્રભુએ જળમાં મળ દુર કરવાં કર્યાં છે, જેથી પાણી સ્વચ્છ રહે છે, અને તે જળ પિવાથી મનુષ્યને સ્વાદિષ્ટ, (દુરગંધ રહિત) લાગે છે; અને આરોગ્ય રહેવાય છે. તેથી માંછલાને મારવાં નહીં.

કુકડાં (મરધાં) દુરગંધવાળી, તથા દુરગંધ ઉપજવનારી સર્વ ચીજો ખાય છે, અને તેથી કોલેરા વીગેરે માહાન ચેપી રોગો થતાં અટકે છે. માટે તે પણ સર્વ મનુષ્યોને ઉપયોગી સમજી મારવા નહી. પશુઓની મનનુષ્ય ઉપયોગી ગણી ચીજો બને છે ધી, દુધ, દહીં, છાસ, જોડા, કામળ, સાળ, બનાથ, ફલાટિન વીગેરે બને છે. તે ખેતીવાડી વિગેરેનો કારભાર પણ એજ કરે છે. એ માણસને જીવતું રહેવાથી જીવાડે છે. આવાં ધણાં ઉપયોગી છે. તો તેનો નાશ કરવો એ મનુષ્યોને હાજતો નથી. “ Natural Philosophy ” “ ની (સૃષ્ટિ શાસ્ત્રની) દ્રષ્ટી વિચારો ”

(૮ શંકાવા પ્રશ્ન:) મનુષ્યને પ્રભુએ માંસાહાર કરવા કર્યાં છે ? કે શું આહાર કરવા ? તે વિચારો.

(૮ સમાધાન-વા ઉત્તર) વિશ્વંભર વિશ્વાત્મા, જગદિશ્વર જેમને જગત રચ્યું છે. તેમને સ્વેદજ, અંડજ પિંડજ એવા ત્રણ જાતના પ્રાણી બનાવ્યા છે. પેહેલો ૧ વર્ગ સ્વેદજ-પસિનાથી ઉત્પન્ન થતા જીવો, જી, માકડ આદિ બીજો (૨) વર્ગ-અંડજ-છંડા પ્રસવિ ઉત્પન્ન થતા જીવો. પક્ષિ વિગેરે જેને કાન હોતા નથી, તેની ઈડાંથી ઉત્પત્તિ જાણી.

ત્રીજો (૩) વર્ગ-પિંડજ (એને જરા યુગ્મ પણ કહે છે) જેને ધવડાવવાને થાન માતાને હોય છે. અને તેને બચ્ચાં અવતરે છે. એટલે દેહધારણ કરી પછી અવતરે એવાં જીવો છે, તેમાં માણસ તથા-પશુ એવાં બે વર્ગો છે.

હવે પેહેલાના કહેલાં બે વર્ગો, સ્વેદજ અને અંડજ “ (સ્વેદજ એટલે જી, માકડ, મચ્છરાદિ પસિનાથી ઉત્પન્ન થનાર તથા અંડજ એટલે ઈડામાંથી થનાર પક્ષિ આદિ) ” જેડે માણસની સંસ્કારમાળી થતી નથી. કારણ કે એમાં વર્ગભેદ છે. એટલે એ જાતિમાં માણસની ઉત્પત્તિ નથી. માટે એ બે વર્ગોની આ વિષયમાં તુલના (બરોબરી) કરવાની નથી, તેથી તેની જરૂર નથી.

હવે બાકી રહેલો જે પિંડજ વર્ગ તેમાં ગાય, ભેંસ, બળદ, પાડા, ઘોડાં, ગધેડાં, હાથી, વાંદર વિગેરે પ્રાણીઓ તૃણ ધાન્ય ભક્ષક હોઈ માંસ ખાતાં નથી. તેજ વર્ગમાં (પિંડજ) માણસ પણ છે, તો તેમણે એટલે મનુષ્યોએ પણ પોતાનું યુગ્મરાત્ર વનસ્પતિ તથા ધાન્ય ઉપરજ કરવું. પરંતુ માંસ ખાવાનો અધિકાર જણાતો નથી.

કોઈ શંકા કરે કે, પિંડજ વર્ગમાં સિંહ, વાઘ, શિયાળ કુતરા બિલાડાં ઇત્યાદિ પ્રાણીઓ કેમ ન ગણ્યાં ? આહો ? આશું તમારો

વિચાર ? આથી તો માણસ પણ માંસ આહારિ હોઇ શકે. અને વળી કોઇ એમ પણ કહે, અમે ગધેડાં, ગધેડી વર્ગમાં રહેવા લાયક નથી. હમે માણસ ? માટે માંસ આહારી વર્ગમાંજ રહેશું.

આ બે બાબતોનો વિચાર કરવા સાર એક તરફ માંસ આહારી પ્રાણી સિંહ, વાઘ, બિલાડા, વિગેરે અને બીજી બાજુ ગાય, બળદ વિગેરે વનસ્પતિ આહારી પ્રાણીઓ, ના મધ્ય વિચારમાં મનુષ્યોને રાખી વિચારી તપાસ કરી ન્યાય કહું છું કે, દાખલો:—કોઇ એક ખેતરની કીમતની તકરાર ઉભી થાય તો ન્યાયાધિશ તેની પાડોશ વાળા ખેતરોની જાત અને દર વગેરે જોઇને નિકાલ કરે છે. તદ્વત મોં સામુ જોતા, મોઢામાં બે જાતની કીયા થાય છે, એક ખાવાની અને બીજી પિવાની. હવે ખાવાની બાબતની તકરારમાં પિવાની શક્તિ શું છે. તો માંસ આહારી પ્રાણીઓ જીભે ચાટીને પાણી પિએ છે. ગાય આદિ પ્રાણીઓ હોંઠ બીડી પાણી પિએ છે. અને માણસ પણ હોંઠ બીડીને પાણી પિએ છે. એ ઉપરથી સ્પષ્ટ માલમ પડે છે કે, માણસો માંસઆહારી નથીજ. કોઇ માણસ માંસઆહાર સાર એમ કહે હમે પણ જીભે ચાટી ચાટીને પાણી પિશું, તો તે વાત અશક્ય અને સૃષ્ટિ ક્રમ (વા નિયમ) વિરુદ્ધ છે ? ? ?

પ્રમાણ બીજુ જોતા મ્હોમાં દાંત તથા નખ બન્નેની તપાસ કરતાં માંસઆહારી સિંહ વાઘના દાંત ચિદ્ધા અણિદાર છે. તે પણ માણસથી ભિન્ન તપાસ કરતાં માલમ પડે છે, અને ગાયને વાંદર વિગેરેના દાંત નખની આકૃતિ મનુષ્યને મળતી આવે છે; તેમજ વાંદરા મનુષ્યોને ઘણા મળતા પ્રાણી છે. અને તે પણ પિંડજ વર્ગનું પ્રાણી છે, વળી વિદ્વાન ડાર્વિન

નતી કલ્પના, એવી છે કે, મનુષ્ય વાંદરાની મુળ જાતિમાંથીતિથી સુધરતા માણસ બન્યો છે. કોઈને શંકા થાય વાંદરાને પૂછકું, છે. મનુષ્યને પૂછડાનું નિશાન પણ નથી ? તેનો પ્રત્યુત્તર એકે ડોક્ટરને પૂછવાથી ખાત્રી થશે કે, પૂછડીનું હાડકું માણસ શરીરમાં પણ તે જગા પર છે ખરું પરંતુ પૂછડી વિનાના વાનરો (હિઝાનઉટાંક નામના) પણ થાય છે. તદ્વત માણસનું શરીર છે.

હવે વાનરો પોતાની ઝંગલી સ્થિતિમાં જ્યારે તે માંસ ખાતું નથી. તો માંસ કેમ ખવાય ?

કોઈ દાંતની આખતમાં એમ શંકા કરે કે, અમને પણ એ દાંત અણિદાર માંસાહારી પ્રાણી જેવાં છે, તો દાખલો કે:-કોઈ દુકાન પર મેવા સર્વ જનના વેચતો હોય, અને ત્યાં બધી ટોપડી, ટોપડા મેવાના મુક્યાં હોય. અને તેની પાસે દુકાન પર બેઠેલા માણસોના ત્યાં ખાસડાઓ પણ પડ્યાં હોય, તો તમે તેને મેવાની દુકાન કહેશો? કે ખાસડાની તો સર્વને કેવુજ પડશે? કે મેવાનિજ તે પ્રમાણે (૩૦) દાંત નહીને એ દાંત જ છે. તે તમને માંસ ખાવાને નથી. આખ્યા; સખ્ત પદાર્થ બદામ પિસ્તા વિગેરે ખાવાને સાર પ્રભુએ તમને આખ્યાં છે, તે માંસ ખાવાને નથી.

૩ પ્રમાણુ ત્રીણુ માસ આહારી પ્રાણીઓની આંખો અને માણસની આંખમાં ભિન્ન ભાલમ પડે છે. માંસાહારી પ્રાણીઓને (સિંહ, વાઘ, વિગેરે) રાત્રે દેખાય એવી હોય છે, અને દિવસે જેમ જેમ દીન ચડે છે, તેમ, તેમ તેમાં ઓછા પણ થાય છે; અને અપોરે ઘણુંજ મંદ પણું રહે છે મધ્યાન (અપોર) પછી ધિરે ધિરે વધતાં વધતાં સાયંકાળે અસહ્ય સ્થિતિમાં થાય છે. તદ્વત માણસને થતું નથી; માટે માણસને માંસ ખાવું નહી.

અને ગાય, વાંદરાં વિગેરે પ્રાણીઓને રાત્રીએ દેખાતુ કમ થાય અને દહાડે સારું સુજ પડે છે; તેજ પ્રમાણે માણસને પણ છે. માટે મનુષ્યોએ ધાન્યાદિના સારા સારા પદાર્થો મેવા મિઠાઈ વિગેરે ધાન્યાદિ વનસ્પતિ આહાર નિરંતર ખાવા જોઈએ.

૪ પ્રમાણુ ચોથું-માણસ અને ગાય આદિ પશુઓને શ્રમ કરવાથી બકારો (પસિનો) છુટે છે. માંસાહારીઓને તેમ થતુ નથી; અને જ્યારે તમિયત બગડે છે, ત્યારે ગાય આદિ ત્યા માણસને પસિનો છુટતો નથી, અને માંસ આહારી પ્રાણીઓને તમિયત બગડવાથી પસિનો છુટે છે. તે સર્વ પ્રમાણો તપાસતાં સર્વથા ખાત સિદ્ધ થાય છે, માણસને પરમેશ્વરે માંસ ખાવા સજ્જ્યા નથી. જો માંસ ન ખાવો તો દારૂ કેમ પિવાય ? અને પશુઓ પણ ઋતુ પ્રાપ્ત થયા સિવાય, અન્ય વખતે ભોગ કરતાં નથી. અને તેઓ પણ એકજ વાર કરે છે. તો મનુષ્યોને સમજવાર છે છતાં વૃથા સંગ ત્યા વ્યભિચાર કરવો એ શોભતો નથી,

(૯ શંકા-વા પ્રશ્ન:) દેવને ભોગ આપી મસ્તક અર્પણ કરતાં હોય તો શું કરવું ? માંસ ચડાવતા હોય તો શું ? દારૂ ચડાવતા હોય તો શું ? ભોગ વિગેરેમાં ત્યા નૈવેદ્ય વિગેરે ન કરીએ તો ચાક્રે નહીં; માટે માંસ, મદ્ય, હિંસા રહિત અને શાસ્ત્ર ત્યા રૂઢી પ્રમાણે કહો ?

(૯ સમાધાન-વા ઉત્તર) ભોગ ત્યા મસ્તક જગોપર નાળિયેર ચડાવવું. (શંકા પડે તો નાળિયેર ચોટકી (છોડા) કાઢી જોવું તો મસ્તકનો આકાર દેખાશે. ત્યા મુખ, નાક, આંખ, જોડું (જણાશે), અને માતા વિગેરે કેટલાંક દેવોના સનમૂખ નાળિયેર

વધેશ્વાનો રિવાજ પણ છે. અને કોપર દેવને નૈવેદ્યમાં મુકવું. એટલે હિંસા થશે નહીં, અને દેવો પણ પ્રસન્ન થશે.

માંસ જગોપર વડા અડદના કરીને ધી તળીને મુકવા, અગર “ધ્રતમાંસાન્ન” અડદ ધી મુકવા. અને પશુ હિંસાની જગોપર “કૃષ્માંડવધ” ભુર કોહોળ કાપીને ચડાવવું, વા હોમવું જેનો વિધિ ચંડીપાઠ તથા અગ્નિ હોત્રાદિ કર્મ પદ્ધતિઓમાં તદ્દત કરવું, અને તે પ્રમાણે કરવાનો રિવાજ પણ છે, અને વિદ્વાન બ્રાહ્મણો કરે છે. અને તેથી દેવ પ્રસન્ન થાય છે.

મધ જગોપર દધ ગોળ ઘણા બ્રાહ્મણો વેદ વેન્તાઓનો મુકવાનો વહીવટ છે. તદ્દત પદાર્થો હોમ, પુગ્ન, નૈવેદ્યમાં લે છે. અને એ સર્વ હિંસા, માંસ, મધ, (મદિરા) રહિત છે. અને તે સાસ્ત્ર

તથા રીતિઓ પ્રમાણે છે. વળી વેદ શ્રુતિ પ્રમાણે “પશુ પાયસંવા” માંસ, મજ્જાની, રધિર વિગેરે જગોપર, દધ, દુધ, ધી લેવું; એવું, પશુ હિંસાની જગોપર સમજવું.

(૧૦ શંકાવા પ્રશ્નઃ) જીવાણામ્ જિવાહાર જિવા જિવસ્ય જીવનમ્ ॥ ૧ ॥ અર્થ—જીવનો આહાર જીવ છે, અને જીવો જીવતું જીવન છે. તો ના શાની કોહો છો ?

(૧૦ સમાધાન વા-ઉત્તર) તમારું સમજવું, તથા અર્થ ખોટાં છે. કારણ કે એનો અર્થ જીવોનો આહાર પાણી છે, અને પાણી જીવતું જીવન છે.

(૧૧ શંકાવા પ્રશ્નઃ) દાર પિવો તેમાં શાની ના છે ?

(૧૨ સમાધાન વા ઉત્તર)

“સ્પૃષ્ઠા દત્વા ચ મદિરાં ત્રિધિવત્પતિગૃહ્ય ચ”

इति० मनु० अ० ११ श्लो० १४८

અર્થ—મદિરાને કોઈ અડકે, આપે, લે, અને ગંધ લે તેને પ્રાયશ્ચિત કરવું પડે છે, એમ કહ્યું છે. માટે અડવામાં ગંધ લેવામાં પાપ છે, તો પછી પિવાય કેમજ ? (પિવાય નહીં.)

(૧૨ શંકાવા પ્રશ્ન:) કોઈની ઓઢાદમાં મધ, માંસ વાપરતા નહીં હોય અને તે સોખતોથી લે, તો શુ થાય ?

(૧૨ સમાધાન વા-ઉ-તર) તે માણસનું અધું શરિર તેના માતા પિતાથી, વનસ્પતિ આહારનું અનેક છે. માટે તે જો લે, તો, તેને સદે નહી. અને પેહેલું ન માલમ પડે, પરંતુ તેની જડ આજી મહાન વ્યાધિથી પિડાય છે, નાના વિધ પ્રકારના રોજો થાય છે, અને વખતે તેમાં તેનું મૃત્યુ પણ થાય છે.

(૧૩ શંકાવા પ્રશ્ન) નિત્ય માંસ મધ ખાતો પીતો હોય, તે નલે તો શુ થાય ?

(૧૩ સમાધાન વા ઉ-તર) ના કશી હરકત નડતી નથી, ઉલ્લટો માંદો હોય તો તે સાજો થાય, દૃઢ અને અને નિરોગી શરીર વાજો થાય, તેમ હાલ પાશ્ચાત્ દેશવાશીઓ માંથી તજ દીધેલો ઘણા આનંદમાં સર્વ લોકો છે. અને તેઓ પણ કેટલાંક લેવાની ના પાડે છે, એવો એક દાખલો:—રૂસિય વિમાન એડ્મન એડ્સ વર્થ કે જેઓ અમેરિકાના વતની છે તેમણે પોતાની માંસ ખાવાની ટેવ કેટલોક વખત થયાં છોડી દીધી છે તેને કોઈ એક પુરુષથી પુછવામાં આવ્યું કે, તમે કેમ માંસ ખાવાની ટેવ છોડી દીધી છે ?

તેણે કહ્યું, તમે લંડનના ડોક્ટર હંગરના લખાણો વાંચો, ડોક્ટર ફેલોગ, લેટશન, જુક, કાર્કના લેખો વાંચો અને ચેવના ચીટનડન અને ફારના આહાર સંબંધી પુસ્તકો વાંચો પછી મને પ્રશ્ન પૂછો.

મારે શરિર પૂર્વે છેકજ અશક્ત થઈ ગયું હતું, અને મારે અંતકાળ થોડા વખતમાં આવસે એમ મેં ધાર્યું હતું, પણ જ્યારે મેં માંસાહારનો ત્યાગ કરી વનસ્પતિ આહાર કુદરતી નિયમોને અનુકુળ રહી ગ્રહણ કર્યો ત્યારે મારી આરોગ્ય સ્થિતિમાં ઘણો અલૌકિક ફેરફાર થયો. અને તેને જે જે મિત્રોએ પૂછ્યું તેને ઉત્તર આપ્યો કે, આ સર્વ વનસ્પતિ આહારનું આ પરિણામ છે. અને તે પ્રતાપથી તેણે માંસ આહારના કસમ ખાધા. *

અને મોટા લડવૈયા રોમન સિપાઈઓએ સેકેલા ધડ ખાધને આખી દુનિયા જીતી હતી. તેમજ ગ્રીશ દેશના તત્વજ્ઞાની અને કવિ વનસ્પતિ આહાર કરનારા છે, અને મદિરાપૈસા ખર્ચિ ગાંડ પણ વહોરવાની ચીજ સમજી સર્વ મનુષ્યોએ, માંસ, મધ વા-પરવું નહિ.

(૧૪ શંકા વા પ્રશ્ન) અહિંસાથી ફળ શું? આ પુસ્તક વાંચવાનું, આ વાત કેહેવાનું ત્યા આ પુસ્તક આપવાનું ફળ શું?

(૧૪ સમાધાન વા ઉત્તર)

“ અહિંસા પ્રતિષ્ઠાયાં તત્સનિધૌ વૈર ત્યાગઃ ॥

યો. દ. સા. પા. સૂત્ર. ૩૫.

અર્થ—અહિંસા ધર્મનું બરોબર પાળણ કરવાથી તે મનુષ્ય સાનિધ્ય પ્રાણીમાત્ર નિરવૈર થઈ જાય છે અર્થાત આપણે બરોબર અહિંસા ધર્મ પાળ્યો હોય તો, તેના સાનિધ્ય (પાસે) વૈર કરનારા પ્રાણીઓ પરસ્પર મળે તો વૈર ન કરતાં પ્રિતિથી વર્તે છે, એવું ફળ અહિંસા ધર્મ પાળનારને “ (યોગ સૂત્રમાં લખ્યું છે, તે) ” થાય છે.

આ વાંચવાનું ફળ હિંસાદિ પાપ કરતાં અટકાય છે; અને અહિંસા વ્રત પાળવાની હરકતો સર્વ દુર થાય છે. એ વાંચવાનું ત્યા સાંભળવાનું. ફળ છે, ત્યા કેહેવાથી, અગર આ પુસ્તક

* સત્સંગ તા. ૦-૩૧-૧-૧૦ માં છે.

મફત આપવાથી, તેમાનુ તે સર્વ રહસ્ય પૂર્વ સંસ્કારી હોવાથી સમજી અને એક પણ જીવ મરતોં અટકે, તો જીવતદાન આપ્યા બરોગર પુન્ય થાય છે, વળી આ પુસ્તક દાનમાં પાત્ર કુપાત્રની જરૂર નથી. અર્થાત્ આ પુસ્તક કુપાત્રને આપે તો હરકત નથી, તે સર્વ હેતુ સજ્જન જ્ઞાતા, વિદ્વાનો, આપજ સમજો, “(મારો, સ્વાર્થ,નો સમજતાં હો ?)

વિદ્યાદાન, પુસ્તકદાન, સદ્બોધ દાનનું માહાન ફળ છે.

(૧૫ શંકાવા પ્રશ્નઃ) માંસઆહાર, મદ્યપાન, વ્યભિચાર, વૃથાસ્ત્રિ સંગનું શું ફળ ?

(૧૫ સમાધાન વા-ઉ-તર) માંસાહાર ન કરવાથી, હિંસા ઘટે છે, તેનુ ફળ ઉપર મુજબ છે વળી એ ભારિ છે, તેથી પચવો કઠીણુ છે; માટે વનસ્પતિ ખોરાક હલકો લેવાથી, શરિર સદૃઢ થાય, આયુર્દી વધે ઇત્યાદિ અનંત ફળો છે. મદ્યપાન ન કરવાથી-પૈસા ખચે, આખર વધે, પૈસા ખર્ચિ ગાંડપણુ વોહોરાય નહી, ઇત્યાદિ ધણા ફળો થાય છે.

વ્યભિચાર નહી કરવાથી-નાના વિદ્ર રોગો, વિર્યરહિત ધ્વજભંગ નપુશકત્વ ટાંકા, પ્રમેહ, દુષ્ટ વ્યસનો, નિંદા ઇત્યાદિની પિડાઓ ન થાય, ધન ખચે અને વિર્ય બચવાથી સદૃઢ થવાય છે.

વૃથા સંગથી (સ્ત્રિને ત્યા પુરુષને) ઉપલા રોગ પણ થાય છે, નિર્બળ નિર્માળ્ય, અદ્યાયુષિ તેઓ થાય છે; અને તેની પ્રજા પણ તેવિજ થાય છે. વા વિર્યનાશથી વૃધ્યાપણું થાય છે. અને વૃથા સંગ ન કરવાથી કાંતિ, બળ, વિર્ય વધે છે, અને તેથી સદૃઢપણું પ્રાપ્ત થઇ મહાન સુખો અપાર પ્રાપ્ત થાય છે. તેમ પ્રજા પણ બળિષ્ટ થાય છે.

આવું સમજી માણસ માત્રે હિંસા, માંસાહાર,

વ્યભિચાર, વૃથા સંગ (શ્રી અને પુરૂષે) ત્યાગ કરવાથી આ દુનિયામાં
સુખ ભોગવિ અંતે સ્વર્ગે સિધાવે છે. “ઇત્યલમ્” “ઇતિ સંપૂર્ણ”

“કાર્યાંતે-ઇશ્વર પ્રાર્થના.”

॥ અનુષ્ટુપ્ વૃત્તમ્ ॥ શ્લોકઃ ॥

॥ ધાતા કર્તા નમામીશ ॥ નાનુશર્માઽણુકિંકરઃ ॥

॥ આદ્રસા પરમો ધમ ॥ વ્યાખ્યાનં ક્રાયતેઽલમ્ ॥

અર્થ—સર્વ ભૂમંડળાદિને ધારણ કરનાર, સર્વનો સર્જનાર
એવા જે પરમેશ્વર તેનો હું આણુકિંકર (વા દાસાનુદાસ) નાનુશર્મા
નમસ્કાર કરું છું. અને શ્રેષ્ઠ ધર્મનું વ્યાખ્યાન (પુર્વે પણ આમજ શ્લોક
સમજવો) પૂર્ણ કરું છું.

{ ॥ ઐ કાર પરમં બ્રહ્મ, { ઐ કાર પરમં જપઃ ॥
{ ॥ ઐ કાર ચ ક્ષરાતિત, { ઐ કારાયનમોનમઃ ॥૧॥ }

અર્થ—(ઐ) પરમ બ્રહ્મ (ઐ) પરમ જપ અને (ઐ)
શબ્દ “ક્ષરાતિત” ક્ષરાતિત એટલે જન્મ મર્ત્ય, રહિત છે, “માટે
નાનુશર્મા કહે છે કે,” (ઐ) શબ્દરૂપ એમ ઇશ્વરને હું નમસ્કાર
કરું છું.

इति श्री या० नानुशर्मा व्याख्या० अ० ध० गी० सं० स०
वै० ॥ ३२ ॥ अन्य० ध० ॥ ६ ॥ मनोविचारस्या ॥ १५ ॥
एवं सर्वत्र ॥ ५३ ॥

દાહરે.

વિધિ ભૂલાવે સર્વને, એમાં શું અન્યાય,
હંસ તુલ્ય ખની વાંચશે, સુજન આ ગ્રંથ મ્હાય ॥૧॥

